

Franckesche Stiftungen zu Halle

Primae Lineae Didactices Scholasticae In Vsum Praelectionvm Dvctae

Dommerich, Johann Christoph

VVolfenbvttelae, 1762

VD18 12875910

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

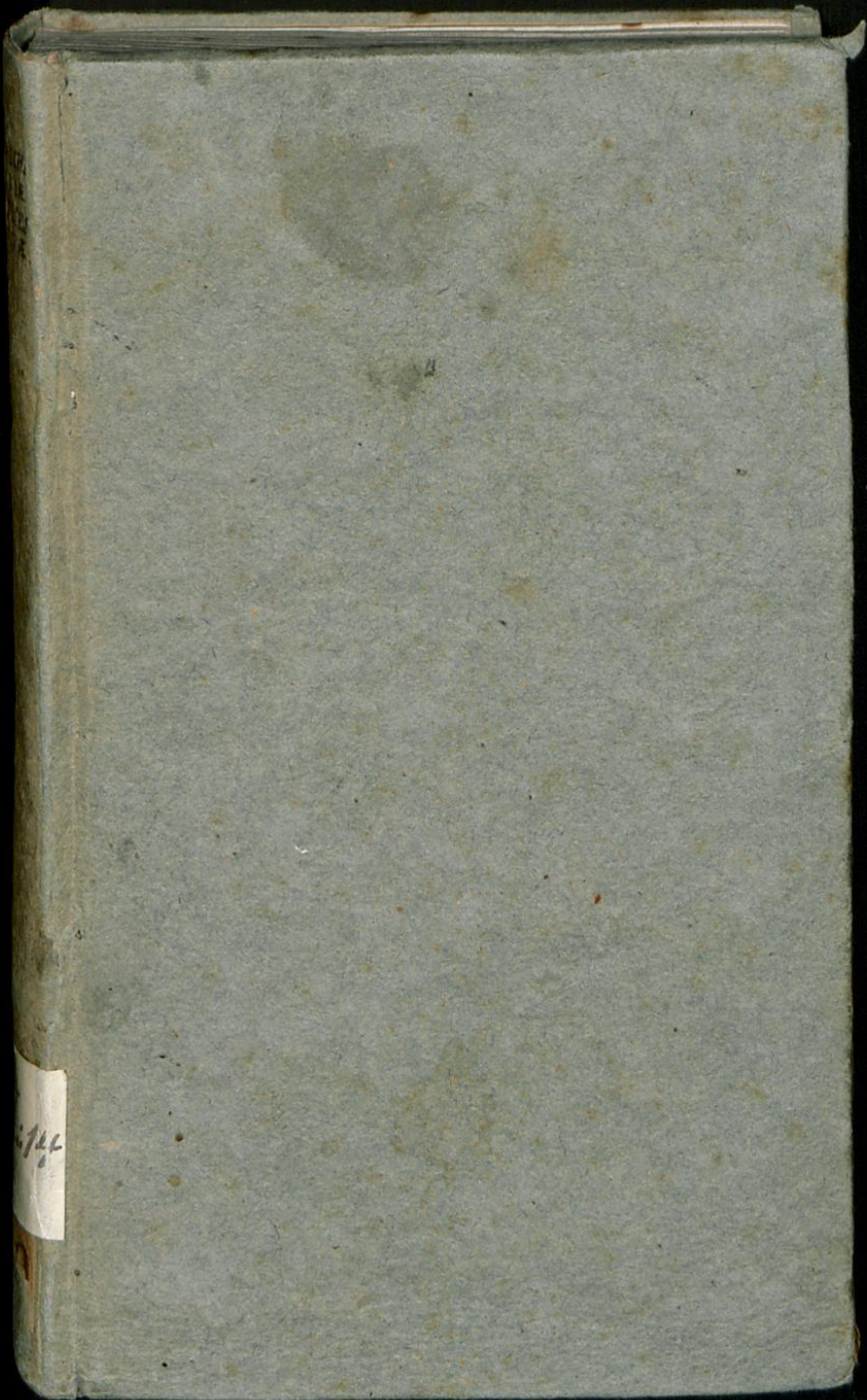
Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

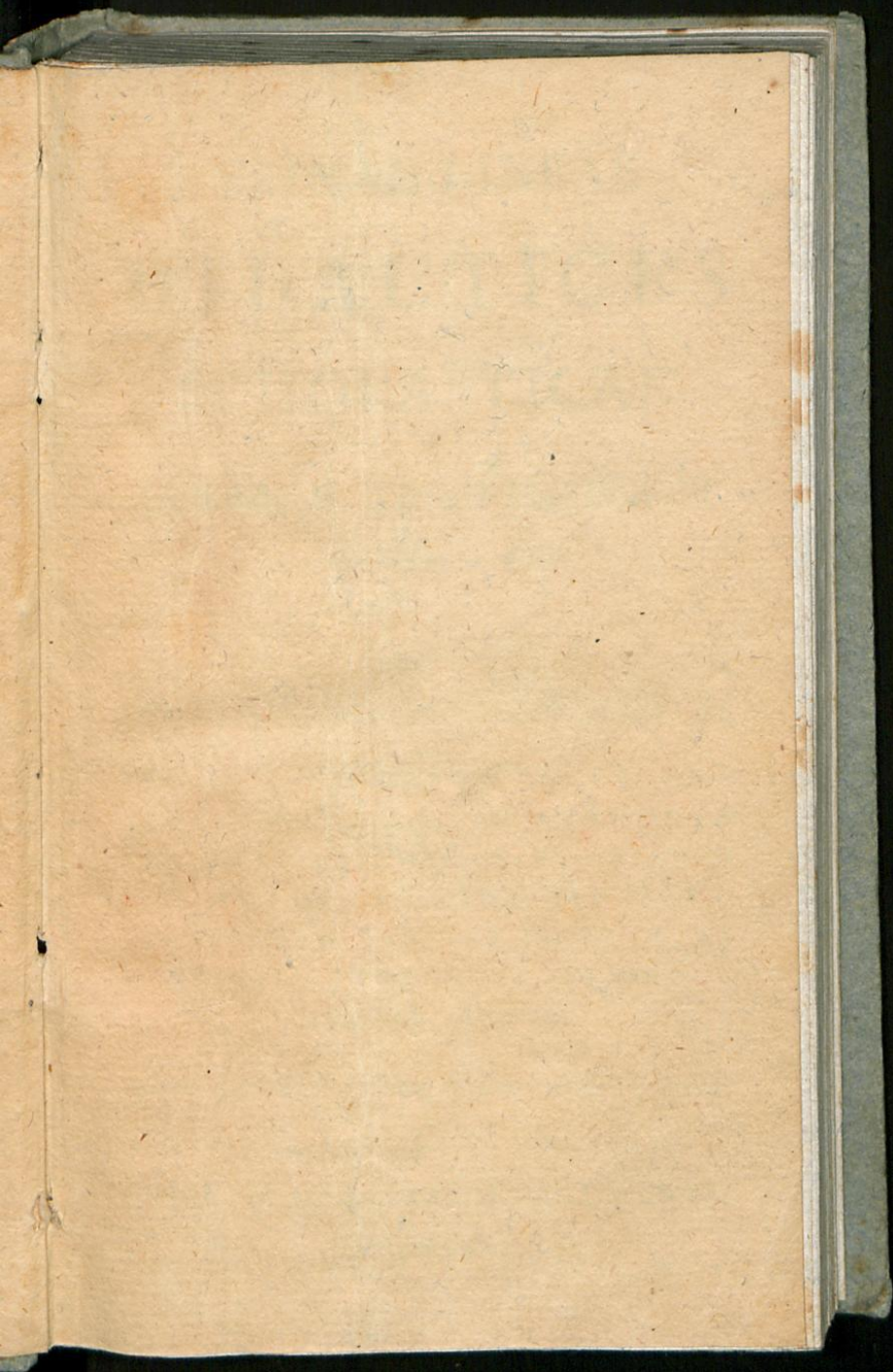
For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

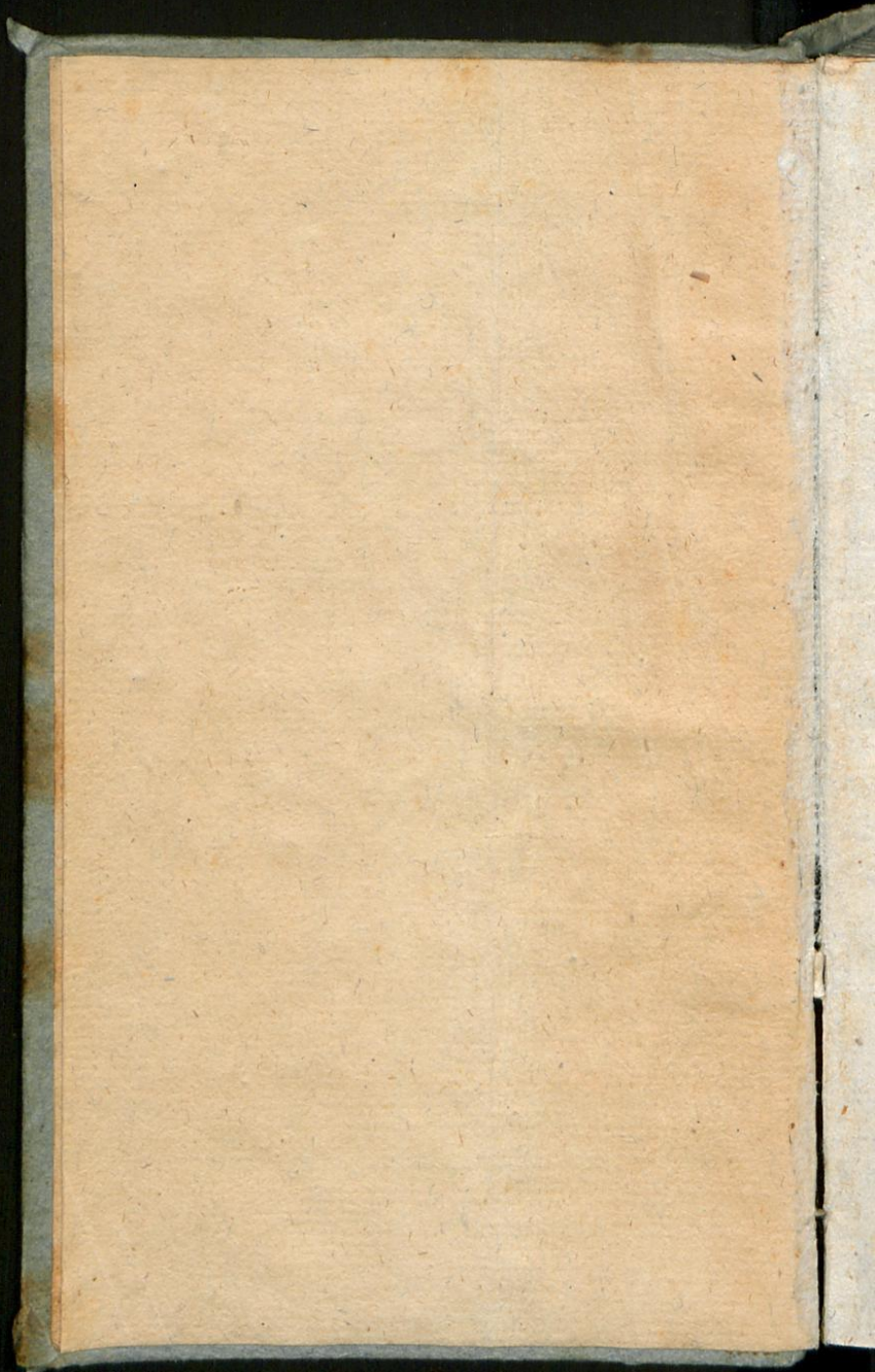
[urn:nbn:de:gbv:ha33-1-190566](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:ha33-1-190566)

131 A. 14

131 L 14

PRIMAE LINEAE
DIDACTICES
SCHOLASTICAE

IN USUM PRAELECTIONVM

D V C C T A E

IO. CHRISTOPH. DÖMMERICH

DIALECT. ET PHILOSOPH. PRIMAE
PROFESSORE P. O. IN ACADEMIA
HELMSTADIENSI CAESAR. REG. ACADEM
SCIENTIAR. ROBORETANAE SOCIO
SOCIETATVM LATINAE IENENSIS ET
REGIAE TEVTON. GOETTING
MEMBRO HONOR

VVOLFENBVTTELAE ET HELMSTADII
APVD IO. CHRISTOPH. MEISNERVM

MDCCCLXII

Hauptbibliothek
des Waisenhauses.

*Bibl. Gymna.
Halle.
dat.*

*a
Viro Illustri
Hudk
vno*

PERILLVSTRI AC PRAECLARISSIMAE

ACADEMIAE
SCIENTIARVM
CAESAREAE REGIAE
ROBORETANAE

IN

GRATISSIMI ATQVE OBSERVANTISSIMI
ANIMI SIGNIFICATIONEM

CVM VOTO

FLORENTISSIMAE PERENNITATIS

QVALEM CVMQVE HVNC LIBRVM

D. D. D

IOANNES CHRISTOPHORVS
DOMMERICH

FERRENTISSIMAE FERRENTISSIMAE

ACADEMIAE

SCIENTIARVM

CAESAREA REGIAE

ROBORTANAE

IN

GRATIA ALIIS OBSERVANTISSIMAE

ANIMI SIGNIFICATIONE

CVM VOTO

FERRENTISSIMAE FERRENTISSIMAE

OVALLMCMQVE FVNC LIBRYM

D. D. D.

IOVANNES CHRISTOPHORVS

D. O. M. E. R. I. C. H.

PRAEFATIO

In re scholaſtica emendanda,
reformandaque tot a multis
inde annis plurium fuere
occupationes, vt rerum, quae emenda-
tione indigent, tam publicarum, quam
priuatarum nulla tanta emendatorum
prematur multitudine. Non iam va-
rios iſtos conatus enarrabo, quos hinc
inde in ſcholarum emendationem tenta-
runt principes aequae viri, atque alii;
longum enim foret, diuerſas ſcholarum
facies, earumque mutationes recensere:

A 3

ſed

sed lectoribus meis scriptorum tantum multitudinem in mentem reuocabo, in quibus de emendanda re scholastica consilia sua dederunt innumerabiles fere auctores. Largissimum hunc consiliorum scholasticorum prouentum si cogitamus, facile in istam quis discedere posset sententiam, optimam nostris temporibus esse debere scholarum conditionem. Sed, cum neque hodie istae de scholis querelae prorsus cessauerint, saepiusque, quam fas est, audiantur: nondum omnibus suis partibus absolutam esse istam scholarum emendationem, inde recte colligimus. Neque id mirabitur quisquam, qui, ex omni parte in hoc terrarum orbe esse beatum nihil, cogitauerit, simulque consiliorum istorum indolem ac naturam penitus inquisuerit. Solent illa non rarenter a viris proficisci, rei scholasticae prorsus expertibus, aut externam tantum scholarum faciem

faciem mutant, aut multos sumtus postulunt, aut aliam ob causam illorum exsecutio ad τὰ ἀδύνατα referenda est. Hodiernae tamen rei scholasticae non omnino ignarus, longe meliorem eius esse, quam antea, conditionem, infitiri non poterit, licet, multa adhuc in scholis restare vitia, dissimulare nequeat. Quidquid huius est, tot ac tanta de emendanda re scholastica hominum summorum studia satis superque demonstrant, illos omnes scholarum emendationem omnis salutis tam publicae quam priuatae originem, veraeque eruditionis firmissimum praesidium recte iudicasse.

Maximi igitur Principes, amplissimi-
que magistratus partium esse suarum
duxerunt, vt educationis et institutio-
nis iuuentutis scholasticae curam susci-
perent, quae priuati cuiusdam hominis
arbitrio omnino relinqui et committi

nec potest nec debet. Aegyptiorum, Spartanorum, ac Chinenfium laudabili exemplo, qui prae ceteris gentibus formandis puerorum animis multum operae impendebant *, nostris temporibus qui reip. praesunt, iuventutis educandae quoque rationem habent. Multa igitur ex scholis exterminata vitia videmus, laetiolemque plurium vultum. Quae res meliorem adhuc ex Principum votis haberet successum, nisi saepius ista cura viris demandata esset, qui ad scholasticam rem emendandam prorsus sunt inepti. *Solet enim haec cura, ita MORHOFIVS δ πάλιν iam conqueritur, sacri ordinis viris demandari, qui non omnes aequae iis sunt doctrinis exculi, ut de re scholastica recte statuere possint. ***

In

* Vid. MORHOFII Polyhistor. Litter. Lib. II. Cap. II. 2. 4. p. 331.

** Polyh. L. E. II. C. X. 8. p. 444.

In omni vero scholasticae rei emendatione maximum in bonis praeceptoribus momentum positum esse, nemo, credo, negabit. Ab his enim rei scholasticae salus maximam partem pendet, sicuti a malis omnis generis incommoda in scholas prono quasi alueo defluunt. Vnde vero illi? Haec quaestio iam olim agitata fuit ab Academiae nostrae eximio quondam lumine HERMANNO VON DER HARDT*, neque nostris temporibus frustra repetitur. His enim non tam largus huius generis hominum est prouentus, ut de illorum penuria querela prorsus vana sit. Studuerunt quidem hinc inde huic defectui mederi viri grauiissimi: sed tollere prorsus huc usque neutiquam potuerunt. In bono praeceptore potissimum requiri, docendi ne sit ignarus, quiuis largitur:

A 5

* In Epistola, quam inscripsit: *Privati praeceptores unde?* Helmst. 1712. 8.

gitur: quomodo vero ad hanc docendi peritiam perueniat, de ista re parum sunt solliciti, qui scholas curant. Didacticam scholasticam ab aliis didactices formis differre, constat: sed, quomodo illa vniuersim debeat esse comparata, carptim quidem plures, integram vero vix vnus atque alter exposuerunt.

A multis ego iam annis, didacticen in bono praeceptore vtramque facere paginam, perspectum habui, eiusque vtilitatem ac necessitatem non cognoui solum, sed in pluribus scriptis publice testatus sum. Iam dudum igitur optaui, vt viri, harum rerum gnari, didacticen scholasticam conscriberent, quin ipse quaedam huc facientia tentauim *.

Ab

* Liceat mihi, ne lectores diutius in huius libelli limine morer, ex quibusdam scriptorum meorum, quae ad manus mihi iam sunt, atque in mentem incidunt, dictorum fidem facere. In *praefatione, Oratoriae meae patriae* praemissa, anno MDCCXXXVI
hacc

Ab anno enim MDCCXXXI insti-
tuendae iuventuti scholasticae Orpha-
notro-

haec verba leguntur: *Ich habe mir schon lan-
ge vorgenommen, einen Entwurf der Lehrart
auf Schulen bekannt zu machen. Wir haben
Anweisungen von der Lehrart auf Universti-
täten, und der Wissenschaften überhaupt.
Allein ich weiß nicht, was man für die Schu-
len für welche hat. Ibi quoque, ars oratoria
quomodo in scholis docenda sit, fufius ex-
posui. Anno MDCCXXXVII scripsi Re-
flexions sur les principes de la manière d'en-
seigner les jeunes gens dans les Ecoles, vbi
didactices tria principia posui, ex quibus re-
gulae fere omnes deduci possunt. In pro-
grammatibus meis scholasticis saepius hac de
re differni. Vt reliqua taceam, in Disserta-
tione de Seminario philologico in ipsis scholis
utiliter iam constituendo, a. MDCCCLIII pu-
blicato, p. XLIII de systemate quodam di-
dactico sequentia leguntur: Certe, qui tale
systema exarare vellet, laborem non exiguum
susciperet. Praeter philosophiam enim, qua
bene imbutus sit, necesse est, non sufficeret, scri-
pta eiusmodi didactica diligenter euoluiffe, sed,
quae proponeret, praecepta ex ipsa experien-
tia forent deriuanda. Magnae eruditionis,
multaeque experientiae opus. Persuaderi er-
go mihi nullo modo patior, iuventuti talibus
praeceptoribus bene consuli, qui ob aetatem
suam neque iusta eruditione instructi sunt, ne-
que vlla didactices experientia pollent. Ex-
perta*

notrophei et Paedagogii Halensis adhibitus, postea in patria iisdem laboribus quadriennium admotus, ac, post annuos labores academicos, scholis restitutus, quibus decennem operam abhinc nauauui, didactices et necessitatem atque vtilitatem fatis bene cognoui.

In Academiam redux factus, primum id potissimum mihi negotii datum putauui, vt praelectiones meas philosophicas, quibus pro muneris ratione
iuuen-

perta loquor. Ipse enim olim iuuenis studiosus, seu, quos vocant, Candidatus, praeceptoris officio functus, iam demum cognoui, quid distent, aera lupinis. In Scholae Vuolfenbuteleensis Vindictis, anno MDCCLV editis, ipse viam, auctores classicos in scholis legendi, monstravi. A. MDCCLVII plura de methodo scholastica disputaui in der Beurteilung der Voruebnngen der Dichtkunst des H. Prof. Gottscheds. Vuolf. in 8. edit. p. 8. 9. sequi. In praefatione Poeticae meae patriae, quomodo haec ars in scholis tradenda sit, fusius docui a. MDCCLVIII. Denique a. MDCCLVIII in praefatione Compendii mei theologici vberius de docenda in scholis theologia egi.

iuuentuti academicae inseruiendum erat,
in ordinem redigerem, omnique dili-
gentia polirem. Quo bima opera facto,
de didactica scholastica in Academia no-
stra docenda cogitavi, illamque in lectio-
num nostrarum indice a. MDCCCLXI
publice indixi. Quod consilium cum
a *Serenissimo Principe*, Academiae no-
strae Nutritore indulgentissimo, clemen-
tissime approbaretur, magis adhuc de
illo strenue exsequendo sollicitus fui.
Publicavi igitur praelectionum, in di-
dacticam scholasticam habendarum,
conspexit in *Ephemeridibus litterariis*
Helmstädiensibus, quas VVAGNERVS, V.
c. magna cum laude curat*. Ab hoc
inde tempore a fautoribus compluri-
bus, ut didacticam scholasticam ipse
conscriberem, incitatus fui, ex quibus,
ut, quae scribo, confirmem, nominatim
quos-

* V. *Helmstädtisches gelehrtes Wochenblatt*. 33 St.
1761. p. 257. sequ.

quosdam adscribam. Fuere, quos honoris causa appello, magna cum dignitate et meritorum gloria viuentes BVRCKHARDVS Vuolfenbuttelaë, EISENHARTVS apud nos, GOETTENIVS Hanouerae, IERVSALEMVS Brunsvigae, STEINMETZIVS Magdeburgi, aliique.

Manus igitur operi admoui, statimque, immortalis IO. MATTHIAE GESNERI *Institutiones Rei Scholasticae* fundamenti loco ponere, ex illisque, quae e re mea esse videbantur, mea facere, animus subiit. Cumque in scriptis Gesnerianis maxima et cogitationum et dictionis sit praecisio, et concisa breuitas: me vtrumque saepius huc transtulisse, tantum abest, vt lectores celare velim, vt, si bene loqui, resque accurate proponere voluerim, melius id, quam GESNERI verbis, fieri non potuisse, publice hic significem. Aureolus iste liber

ber, qui ex officinis librariis iam diu euolauit *, si numerose satis adhuc pro-
staret, praelectionum commodum sa-
tis filum suppeditaret: licet fini meo
non omnino respondeat. Mihi enim
animus erat, et futurum scholae prae-
ceptorem praeparandi, et ipsum prae-
ceptorem instruendi. Deinde non sin-
gula ita pertractauerat, vt in didactica
scholastica fieri debere, animo concepe-
ram. In subsidium igitur adhuc vo-
cata egregia *Constitutione Scholastica
Hanouerana*, ab eodem Polyhistore con-
scripta, multisque aliis libris, *Actis Bi-
dermannianis* praesertim, et *Agendis
Scholasticis Berolinensibus*, ipse dicendo-
rum conspectum delineauit, qui post
hanc praefationem TVIS, B. L. oculis
sistetur. Fusius, quae in hoc libro discu-
tienda mihi sumserim, quo ordine singu-
la tractentur, et qua colligatione cohae-
reant,

* Prodiit iam Ienae MDCCXV in 8. paginis 286.

reant, inde cognoscetur, simulque in praelectionibus orationis filum, repetitionisque magnam commoditatem praestabit. Cumque in usum praelectionum liber conscribendus esset, primas tantum didactices scholasticae lineas ducere constitui. Habes igitur, lector beniuole, non systema integrum didacticum scholasticum, sed primas eius tantum lineas, easque forsitan non satis feliciter ductas. Facilius vero erit, primis his lineis ductis, totam imaginem effingere.

Praelectionibus academicis cum consecratae sint hae primae lineae, paucis multa dicere opus fuit, non tamen omnia, ut in ipsis lectionibus semper adiaci plura possint. Huc potissimum referendi sunt auctores, qui de hoc vel isto argumento fusius tractarunt. Cumque ante me, didacticen integram

gram scholasticam in artis formam redactam, conscripserit nemo, lacunas omnes non diffimulabo, quin illis in posterum explendis, sedulam nauabo operam. Crebrius repetitae in libellum hunc praelectiones multa emendabunt, mutabunt, detrahent, addentue. Neque primas has lineas praecipitasssem, nisi aliud quoddam praelectionum filum, dictitando tempus perdere nolenti, mihi defuisset. Veniam igitur mihi dabunt aequi rerum mearum arbitri, bonamque voluntatem in magnis sufficere, cogitabunt.

Ex Academiis in scholas transeunt praeceptores. Vbi igitur illi formandi? Nisi in Academiis, nusquam certe. Vix tamen in illis huc vsque vel ipsi futuri scholarum praeceptores hac de re cogitarunt,

B vel,

vel, si cogitassent, non habuerunt duces, quibus, ad hoc vitae studiorumque genus feliciter gerendum, uti potuissent. Praeter Goettingensem enim illustrem Academiam dubito, num in vlla alia didactice scholastica ad hunc diem praelecta sit. Ut igitur et in alma nostra Academia, quae ab incunabulis vsque suis ad nostra tempora litterarum vniuersitatis gloriam iure suo sibi vindicat, bonorum scholae praeceptorum esset officina, quae, a paruis proficiscens initiis, in laetam ut excrescat segetem, optamus aequae ac speramus: didactices praecepta conscribere, et publice hic docere, a muneri mei academici ratione non putavi alienum. Didactice enim cum, teste MORHOFIO*, aliqua sit doctrinae de methodo propago, illa vero pars dialectices, cuius in Iulia Carolina nostra publice

* Polyhist. Litt. Lib. II, C. III. 12. p. 344.

publice docendae prouincia mihi deman-
data est: ad muneris mei partes
quodam modo hanc operam pertinere,
mihi persuasus sum.

Triplici appendici quartam *de paedagogia regia*, cuius recentissimum exstat
omni laude maius exemplum in nitidif-
sima vita Serenissimi nostri, ALBERTI
HENRICI, gloriosissimae memoriae
Principis, pari nitore a IERUSALE-
MO S. V. litteris depicta, addere po-
tuissim, nisi ob alias rationes, *deuteros*
Φερύλιον illam referuare, consultius vi-
sum esset.

Faxit deus t. o. m. vt haec mea ope-
ra in scholarum commoda, atque adeo
publicam salutem, et nominis sui glo-
riam cedat. His votis addo, vt libello
hoc in aliis quoque Academiis viri ex-
citantur, qui pari mecum studio de
formandis bonis scholarum praecepto-
ribus

ribus laborent. Ita tandem rei scho-
lasticae diu expectata emendatio opti-
me efflorescet, ad quam pro virium
imbecillitate opitulari me voluisse, mihi
fatis est. Scribeb. in Academia Iulia Ca-
rolina d. VII Idus Maias, a. A. C. N.

MDCCLXII

CON-

CONSPECTVS

- I. Prooemium complectitur §. I - XI.
 1. Definitionem Didactices §. I.
 2. Regularum Principia §. II.
 3. Diuisiones varias §. III - VII.
 4. Vtilitates §. VIII.
 5. Historiam §. VIII.
 6. Librorum subsidia §. X.
 7. Ordinem tractationis nostrae §. XI.
- II. Didactica Scholastica nostra absolvitur duabus partibus.
 - I. Pars Prior Institutionem pro futuro praeceptore continet §. I - LXXXII.
 - A. Caput I. agit de futuri praeceptoris naturae dotibus §. I - VIII.
 - a. animi §. I - VIII. quae sunt
 - α. bonum ingenium §. III - V.
 - β. praestantior iudicandi facultas §. VI.
 - γ. robusta memoria §. VII.

d. naturae impulsus ad hoc vitae genus
§. VIII.

b. corporis §. VIII.

B. Cap. II. de doctrinae praesidiis §. X-
LVIII.

a. generatim §. X-XII.

α. polymathiae necessitas §. X. XI.

β. unde illa haurienda §. XII.

b. nominatim §. XIII-LVIII.

α. philologia §. XIII-XXXIII. quae com-
plectitur

2. linguas §. XIII-XXV.

1. veteres §. XIII-XXI.

a. latinam §. XIII-XVI.

b. graecam §. XVII-XVIII.

c. hebraicam, et reliquas orientis §.
XX. XXI.

2. recentiores §. XXII-XXV.

a. germanicam §. XXII. XXIII.

b. gallicam §. XXIII.

c. anglicanam, italicam, hispan. et
belgicam §. XXV.

3. illarum modos §. XXVI-XXXII.

1. Eloquentiam §. XXVI-XXVIII.

2. Poesin §. XXVIII. XXX. cui inferuit

a. Mythologia §. XXXI.

b. An-

- b. Antiquitatum Notitia §. XXXII.
1. artem criticam §. XXXIII. XXXIII.
β. historia §. XXXV - XXXV.
2. naturali §. XXXVII.
3. sacra §. XXXVIII.
4. civili §. XXXVIII.
5. litteraria §. XXXX.
6. artificiali §. XXXXI.
7. adminiculis quibusdam historiae
1. Geographia §. XXXXII.
2. Chronologia §. XXXXII.
3. Genealogia §. XXXXIII.
4. Heraldica §. XXXXIII.
5. numaria scientia §. XXXXV.
γ. philosophia §. XXXXVI - LVIII. quae
continet
2. mathematicas disciplinas §. XXXXVI -
LII.
3. philosophiam sensu strictiori §. LIII -
LVIII.
C. Cap. III. de praeceptoris moribus §. LX -
LXXIII.
a. de eius virtutibus §. LX - LXV.
α. in deum pietate §. LXI. LXII.
β. animo in discipulos paterno §. LXIII.
γ. prudentia scholastica §. LXIII.

- δ. elegantioribus moribus §. LXV.
- b. de vitiis vitandis §. LXVI-LXXIII.
 - α. philautia vitiosa §. LXVI.
 - β. ambitione §. LXVII-LXX.
 - γ. voluptate §. LXXI. LXXII.
 - δ. auaritia §. LXXIII.
- D. Cap. III. de docendi peritia §. LXXIII-LXXXII.
 - a. in quonam illa consistat §. LXXIII-LXXXII.
 - b. quomodo comparetur §. LXXXIII-LXXXVIII.
 - c. quo sermonis genere et qua lingua docendum sit? LXXX-LXXXII.
- 2. Pars Posterior instruit ipsum scholae praecptorem §. LXXXIII-CCLXXXVIII.
 - A. Caput I. tradit instituendi regulas generales §. LXXXIII-CXXXVI.
 - a. ex muneris scholastici ratione ac fine §. LXXXIII-LXXXVII.
 - b. ex diuersa discipulorum conditione §. LXXXVIII-CVII.
 - c. ex ratione discendi §. CVIII-CXVII.
 - d. ex rerum docendarum ordine et natura §. CXVIII-CXXXVI.
 - B. Cap. II. complectitur regulas instituendi speciales §. CXXXVII-CLXVIII.
 - a. Se-

- a. Sectione I. in linguis discendis ac docendis §. CXXXVII - CLIII.
- b. Sect. II. in disciplinis docendis ac discendis §. CLV - CLXVIII.
- C. Cap. III. proponit regulas instituendi specialissimas §. CLXX - CCLXXXII.
- a. Sect. I. in theologia docenda §. CLXX - CLXXV.
- b. Sect. II. in legendo ac scribendo §. CLXXVI - CLXXX.
- c. Sect. III. in computando §. CLXXXI - CLXXXII.
- d. Sect. IIII. in geometria §. CLXXXIII - CLXXXVI.
- e. Sect. V. in historia naturali et artificiali §. CLXXXVII - CC.
- f. Sect. VI. in grammatica latina §. CCI - CCVIII.
- g. Sect. VII. in profodia et poetica §. CCX - CCXI.
- h. Sect. VIII. in auctorum latinorum lectione §. CCXII - CCXX.
- i. Sect. VIII. in geographia §. CCXXI - CCXXIII.
- k. Sect. X. in historia §. CCXXIII - CCXXXI.
- l. Sect. XI. in poetis latinis legendis §. CCXXXII - CCXXXIII.
- m. Sect. XII. in latinis scribendi exercitationibus §. CCXXXV - CCXXXIII.

- n. Sect. XIII. in lingua germanica §. CCXXXIII. CCXXXV.
- o. Sect. XIII. in lingua graeca §. CCXXXVI. CCLI.
- p. Sect. XV. in lingua hebraea §. CCLII. CCLVII.
- q. Sect. XVI. in philosophia §. CCLVIII. CCLXII.
- r. Sect. XVII. in arte oratoria §. CCLXIII. CCLXXI.
- s. Sect. XVIII. in arte poetica §. CCLXXII. CCLXXVII.
- t. Sect. XVIII. in musica §. CCLXXVIII. CCLXXX.
- v. Sect. XX. in lectionibus priuatis et priuatissimis §. CCLXXXI. CCLXXXII.
- D. Cap. III. praecipit de discipulorum moribus bene formandis §. CCLXXXIII. CCLXXXVIII.
- a. Sect. I. de poenis scholasticis §. CCLXXXIII. CCLXXXIII.
- b. Sect. II. de decore discipulorum §. CCLXXXIII. CCLXXXVIII.
3. Appendix triplex didactices scholasticae §. CCC. CCCXXI.
- A. Prima docet officia rectoris et collegarum inter se §. CCC. CCCVII.
- B. Altera docet officia parentum aut necessariorum §. CCCVIII. CCCXII.
- C. Tertia docet publicae et priuatae institutionis differentiam §. CCCXIII. CCCXXI.

PRIMAE LINEAE
DIDACTICES SCHOLASTICAE

PROOEMIUM

§. I.

In eo cum iam finis, ut Didacticae Scholasticae primas lineas in usum praelectionum ducamus: qualis illa sit disciplina, in limine scriptio- nis nostrae statim significemus, necesse est. A *didacticis* definitione igitur exordiamur: quod vocabulum, si *obiective*, ut dicunt, sumseris, regularum bene docendi scientiam indicat. Si, quid sit vel voce vel scripto docere, bene docere, regularumque scientia, consideraueris: multa, quibus haec definitio illustretur, tibi in mentem venient. Neque appellationis nouitatem miraberis,

raberis,

haberis, quam, cum rei ipsi sit conueniens, atque a graecis disciplinarum nomina recte petantur, non inuitus admittes, aut proscriptae aliam commodiorem substitutes.

§. II.

Principia, ex quibus regulas suas repetit didactice, desumenda I. ex Logica, in qua de methodo potissimum cum agatur, veroque cum aliis communicando, didactice non immerito huius doctrinae dicitur propago. II. ex Psychologia, quae mentis nostrae naturam atque indolem docet, ex qua plurimae didactices regulae repetendae. III. ex rebus discendis ac docendis, pro quarum varietate regulae ipsae variant. IIII. ex fine ipsius, ut alii notitia nostra apte, compositaeque imbuantur ita, ut cito, plane ac certo intelligant, quae docentur. V. ex usu, vel nostro vel alieno, qui optimus quoque docendi est magister. Absque his disciplinis, ex boni ordinis regulis praemitendis, nullam locum habere posse didacticen, quiuvis facile largietur.

§. III.

Sub variis formis considerari, atque adeo diuidi potest, didactice I. discantium ratione

ne

ne habita, in scholasticam et academicam
II. cognitionis ratione, in naturalem et ar-
tificialem III. ratione vsus, in theoreticam
et practicam IIII. ratione comprehensionis
suae in generalem, specialem et specialissi-
mam.

§. III.

Qui didacticam in *scholasticam* atque *aca-*
ademicam dispertuntur, priorem dicunt scien-
tiam regularum, scholasticam iuuentutem
bene instituendi, posteriorem vero, aca-
ademicam recte docendi. Quae licet ali-
quantum differant (differre enim tantum
non debebant) pro discipulorum diuersa con-
ditione, rerumque discendarum natura, nec
non ratione methodi: arcto tamen coniun-
guntur vinculo. Nos in priori delineanda
versamur, vnde tamen plures regulae ad
academicam didacticen, quae emendatione
aeque indiget, peti possunt.

§. V.

Naturalis didactice est confusa regularum
bene docendi cognitio, solo vsu tandem
acquifita: quas *artificialis* distincte explicat
ac probat. Ista cum sit innumerorum ma-
lorum perennis fons, a quibus haec facilius
sibi

fibi cauet: artificialis digne suspicitur, illique iure antefertur. Tantum vero abest, alteri altera ut repugnet, ut inter illas optime conueniat.

§. VI.

Sola regularum bene docendi scientia est *theoretica didactica*, illarum vero usus, *practica*. Nisi vero regulis utamur, quid illae profunt? Et quomodo, quas nescimus, regulas adhibere possumus? Indissolubili igitur coniungantur vinculo *theoretica* et *practica didactice*, ex quarum dissolutione maxima profluunt incommoda.

§. VII.

Ratione comprehensionis suae in *generalem*, *specialem* et *specialissimam* si secamus *didacticen*, illa regulas docendi generales, haec speciales, et posterior specialissimas complectitur. Quo enim magis regulae limitantur, arctioribusque circumscribuntur finibus, eo fiunt specialiores, et specialissimae. Tres formas has exhibebit nostra *didactice*, sine quibus manca foret, et eo quidem ordine, ut, quae praemittendae sunt generales, specialibus, specialissimisque hae anteponantur.

§. VIII.

§. VIII. Innumera qui cogitat damna, quae ex didactices defectu et ignorantia ortum suum trahunt, de summa eius vtilitate nullus dubitabit. Haec enim I. ad augendam doctoris doctrinam II. litterarum incrementa III. reipublicae salutem IIII. tot hominum felicitatem, ac V. ad dei ipsius gloriam maxime prodest.

§. VIII.

Primas lineas historiae didactices si quis ducere voluerit, illam huc vsque in artis formam non esse relatum, facile inueniet. A veteribus tamen iam conscripta sunt multa de educanda atque instituenda iuuentute, quae huc faciunt. Cumque a felici inde sacrorum emendatione maior scholarum erigendarum, beneque constituendarum habita sit ratio: ab hoc quoque tempore varia didactices praecepta sparsim litteris mandata sunt. Potissimum hoc factum est in publicis constitutionibus scholasticis, quas variarum regionum principes promulgarunt. Quae, cum annorum decursus litterarum quoque faciem semper mutet, vetustate sua inutiles fere redditae re-

cen-

centiores desiderarunt: quas passim emendatiores inuenimus, pluresque in posterum eiusdem conditionis habendi, non omnino nulla spes est. Ab iis, curricula qui dederunt scholastica, posterioribus tribus saeculis multa didactices capita egregie illustrata sunt: quorum indicem exhibet MORHOFIVS Polyhist. Lit. Libr. II. C. X. Sub initium huius saeculi REISKIUS in programme primus didacticen delineauit. Immortalis vero memoriae GESNERUS in Institutionibus suis scholasticis omnes fere eius locos scienter tractauit, primusque in Academiis praelegit. Quae omnia si a nobis his primis lineis, quas ab erroribus et vitiis immunes minime credimus, in posterum vero, deo vitam viresque largiente, emendandis, in disciplinae iustam formam non omnino inconuenienter fuerint relata; ex quibus in posterum studiosam nostram academicam iuuentutem didacticen docebimus: magnam sane nos utroque labore litteris, scholisque praestitisse operam, non gloriabimur, neque tamen prorsus dissimulabimus.

§. X.

Ex his primis historiae didactices lineis simul subsidiorum notitia acquiri potest, quibus in hac arte feliciter utimur. Huc referimus I. Antiquorum iam auctorum scripta, quibus bonae παιδαγωγίας praecepta suppeditarunt. II. Constitutiones rei scholasticae, et ecclesiasticae ex parte, in quibus tamen, praesertim antiquioribus, tempus, litterarumque facies multa immutarunt. III. Scripta didactica plurium auctorum saeculi decimi sexti, et septimi, de quibus consulendus MORHOFIUS Polyh. Lit. Libr. II. C. II. p. m. 332-337. IIII. nostri saeculi auctores didascalicos, ex quibus GESNERI Institutiones rei scholasticae, et Acta Bidermanniana aequae atque Agenda Scholastica Berolinensia potissimum commendamus, ita tamen, ne aliis libris quid derogatum velimus.

§. XI.

Didacticam scholasticam nos eo ordine tradere constituimus, ut I. prima eius pars Institutionem pro futuro praeceptore complectatur, cuius naturae dotes, doctrinae praesidia, mores, et docendi peritiam de-

C

feri-

scribimus: II. altera pars instruat ipsum
scholae praeceptorem, tam instituendi re-
gulis generalibus, quam specialibus et spe-
cialissimis. Duabus his didacticis partibus
triplicem subiungimus appendicem, de offi-
ciis rectoris et collegarum inter se, de pa-
rentum aut necessariorum partibus, ac de-
nique de publicae et privatae institutionis
differentia. Hac enim ratione nostrae, in
primas has didacticas scholasticae lineas,
praelectiones erunt quasi seminarium, unde
boni scholae doctores prodire aliquan-
do possint: quod deus t. o. m
faxit.

PARS

PARS PRIOR
DIDACTICES SCHOLASTICAE
CONTINET
INSTITVTIONEM
PRO FVTVRO PRAECEPTORE

C 2

PARS PRIOR
DIDACTICES SCHOLASTICAE
CONTINET
INSTITUTIONEM
PRO FUTURO PRÆCEPTORIS

C 2

CAP V T I

DE

FVTVRI PRAECEPTORIS NATVRAE DOTIBVS

§. I.

Scholasticae iuuentutis studiis for-
mandis praefici aliquando qui
cupiunt, quibusdam a natura
dotibus, quas hoc capite pertra-
ctare animus est, debent esse instructi.
Tanta enim cum sit naturae munerum di-
uerfitas, quanta in vitae ratione conspici-
tur: facilis inde fit coniectura, eum, qui
vitae aliquam vult ingredi rationem, antea
se explorare debere, num iis, quas ista
vitae ratio postulat, sit praeditus dotibus.

C 3

Quod

Quod in scholastici muneris dilectu eo magis necessarium, quo maiora inde profluunt damna, si quis, ab his dotibus imparatus, isto officio fungi voluerit.

§. II.

Quae sui exploratio ut eo procedat felicior, age, perlustremus, quibus naturae muneribus instructus esse debeat futurus scholae praeceptor. Is cum animo constet et corpore, quorum ille primum iure locum occupat: cum vtriusque partis dotes inuestigandae sunt, ab animi natura, qualis in futuro bono praeceptore esse debeat, incipiamus. Quae generatim de animi viribus, quales in litterarum studio communes esse debent, docentur: studio hic praetermittimus, cum ea tantum tractanda sint, quibus praecipuis futurus scholae doctor carere nequeat. Praeterea, cum de eius moribus infra fusius disputandum sit, hic ea tantum, quae cognitionem, eiusque facultatem propius attingunt, considerata sunt. Haec sub *εὐμαθίας* nomine comprehendi vniuersim solent, quae est cognitionis facultas ad disciplinas discendas ac docendas apta, ac bono ingenio, praestantiori iudicio, atque excellenti memoria absoluitur.

§. III.

§. III.

Bonum ingenium (*ingenium* strictiori quadam significatione, *εὐφρέα*) positum est in percipiendo facile res oblatas, nouas inde ideas eliciendo, atque vtrasque cum facili quadam amoenitate proponendo. Primum igitur, quod in ingenio conspicitur, est illa in apprehendendo velocitas, futuro praeceptor, si cui vmquam, maxime necessaria, vt parum accurate prolatos discipulorum sermones statim intelligat, errorum, quibus aegre carent, causas cognoscat, illorumque sensa ac cogitationes ante perspiciat, quam prolata fuerint, quo magnam sibi prudentiae opinionem conciliabit.

§. III.

Alacritas quaedam pernitasque in excogitando aequae necessaria est in futuro bono praeceptore. Quoties res aliqua exemplis est declaranda, quoties, requirente discipulo, rei alicuius ratio, de qua ante non cogitauerat, reddenda, quoties ad obiectionem est respondendum? Neque poetica, neque oratoria facultas illa excogitandi celeritate carere potest. Si discipulorum commentationes, seu vorsa oratione seu prorsus scriptae, emendandae

dandae sint, tarditate sibi contemtum contrahet. In priuata praesertim institutione, vbi quauis data occasione de litteris et moribus quid proferendum est, haec facultas perutilis est.

§. V.

Laeta vero illa et profluens orationis vbertas, quae tertiam ingenii dotem efficit, abesse a futuro praeceptore omnino non potest. Vt poesein et artem oratoriam taceamus, nulla nec ars nec disciplina traditur cum fructu, iunioribus praesertim, potest, nisi felix orationis copia eam cum voluptate quadam animis instillet. Et qui ferent iuuenes impeditum, taediique plenum praeceptoris sermonem?

§. VI.

Deinde *praestantiori iudicandi facultate*, (*εὐαγγελία* appellat Aristoteles) polleat is, qui scholis operam suam nauare cogitat. Iudicamus autem et verum a falso discernentes, et a malo bonum separantes. Iudicia, quibus verum, falsumque contemplamur, *theoretica*, ista vero, quae quid agendum, quid omittendum sit, definiunt, *practica* dici solent. Istis opus habet praeceptor, tum

vt

vt ipse a falso verum discernere possit, atque adeo distinctas de rebus ideas et formare sibi, et in aliis producere queat, tum vt perspicuitati seruiat, cuius vnicus fere fons est, vt discriminatim omnia, et distincte, confuse vero atque inordinate nihil, proponantur. Practicum autem eius iudicium requiritur, tum vt ingenia illorum, qui docendi sunt, accurate cognoscat et discernat, tum ad peruidendum, quid pro status ac conditionis discrimine in docendo facto opus sit, tum in poenis tempestiue et modice infligendis, tum vt quae sint in quaque disciplina, et discipulorum cuique faciliora, quae difficiliora, perspiciat, tum denique vt mores cuique et loco et tempori attemperet. His denique omnis absoluitur, praeceptori tam necessaria, prudentia scholastica.

§. VII.

Tertio loco *robusta et tenaci* praeceptor memoria gaudeat, quia linguarum plurium et historiae cognitio ab illo requiritur, in quibus addiscendis memoria vtramque facit paginam, saepiusque a discipulis quaestiones mouentur, quibus sine illa respondere non poterit. Absque fida quoque memoria facile discipulis ignorantiae suspicionem moue-

bit, qua nihil praeceptoris est perniciosius. Ut igitur futurus praeceptor memoriam suam confirmet, crebra exercitatione atque usu efficiet: mature vero hanc optimam, memoriam confirmandi, rationem ingreditur.

§. VIII.

Praeter istam *εὐμαΐδειαν* §. II. ad animi naturam in futuro praeceptore non incommode refertur naturae quidam quasi instinctus, impetus aut impulsus, quo ad hoc vitae, studiorumque genus fertur. Pro munerum enim diuersitate haec animi propensio in hominibus quoque differt, quae dei maxima in fingendis hominibus est sapientia. Excitatur ista tum summae utilitatis, quae ex hoc vitae genere redundat, contemplatione, tum litterarum, quas tractat, dulcedine et delectatione. Alitur vero et augetur, si istis naturae dotibus nos esse instructos, experimur, quae prae aliis nos huic vitae generi aptos reddunt. Prima vero huius propensionis et impulsus quasi origo vel ab educatione nostra, vel ab aliis rebus externis dependet, vel denique diuini quid est, ab optimo hominum artifice nobis insiti: cui si
pru-

prudenter obtemperamus, partes, quibus a summo rerum humanarum arbitro destinati sumus, optime expediemus.

§. VIII.

Quod ad corporis attinet habitum, praecipua eius dos est sanitas, sine qua continuis scholae laboribus herculeis vix sustinendis par erit. Quo magis igitur illa futuro praeceptori necessaria est, eo diligentius tuenda, nec nimio atque immoderato litterarum amore, aut animi vehementioribus perturbationibus infringenda. Nec facile praeficiendi iuuenili aetati homines, insigni aliquo corporis vitio notabiles, nisi illud egregiis animi muneribus pensetur. Linguae in primis vitio careant, auctoritatem quoque aliquam et verecundiam illis conciliabit iustae staturae modus. Quae omnia eo magis attendenda sunt, quo saepius in muneris scholastici contemptum negliguntur.

CAPVT II

DE

DOCTRINAE PRAESIDIIS

§. X.

Non sufficiunt, quas praecedenti capite perlustrauimus, dotes, quibus a natura ornatus esse debet, qui iuuentuti operam suam addicturus est, ad rite hoc munus obeundum: sed variae doctrinae praesidiis insuper opus est, quae nunc erunt explicanda. Antequam vero singulas eruditionis partes, quas cognitas habere debet bonus scholae magister, consideramus, de meliori polymathiam ipsi commendare, eumque ab errore, quo vel in veteres omnino, vel in solos recentiores scriptores fertur, auocare, non dubitamus.

§. XI.

Difficilis ista polymathia si eruditorum cuidam admodum est necessaria, futuro profecto praeceptori maxime est commendanda. Quod si enim vel communem scholarum conditionem ac statum perpendimus, vel priuatae institutionis rationem, vel omnium

omnium artium inter se vinculum: bonum scholae doctorem sine hac polymathia cogitari vix posse, constabit. Ea enim est scholarum conditio, vt singuli praeceptores per omnes fere artes suos ducere iubeantur. Deinde etiam in illis scholis, vbi aliam alius artem docet, necessarium videtur, vt vnus aliquis reliquorum moderator sit, atque arbiter, qui ista polymathia carere nequit. Eadem priuatae institutionis est ratio. Denique ob arctissimum artium vinculum vix intelligi satis bene disciplina absque altera potest, nedum proponi. Id quod etiam valet de veterum libris, in scholis tritissimis, qui sine hoc doctrinarum orbe nec perfecte intelligi, multo minus explicari possunt.

§. XII.

Sunt, qui totam iuuentutis institutionem ex folis veterum scriptis peti volunt, ex quibus linguam non tantum, sed etiam mores formari iubent. Ex altera parte non desunt, qui antiquitatem contemnunt, nostraeque aetatis scriptoribus omnia tribuunt. In qua nobili controuersia futurus scholae praeceptor media incedit via, ita vt dicendi formam ex antiquis formet, rerum doctrinam
ex

ex

ex nouis etiam hauriat, atque in vniuersum
cuilibet rei iustum statuatur pretium.

§. XIII.

Omnis eruditio, hinc et scholastica, commodissime trifariam dispescitur, ita vt philologia, historia et philosophia constet. Absoluitur enim vel verborum cognitione, vel rerum. Resque sunt vel facta vel dogmata. Vnde tres istae eruditionis partes enascuntur, quas singulas, pro instituti ratione, breuiter considerabimus.

§. XIII.

Philologia linguas complectitur, antiquas pariter ac recentes, earumque quasi modos, oratoriam et poeticam, nec non artem criticam. Linguae cum sint instrumenta, quibus doctrina omnis atque eruditio comparatur, quae a variis gentibus variis linguis inuenta, litterisque mandata est: is, qui doctus esse vult, aliisque ad eruditionem viam pandere, variis linguis bene imbutus sit, oportet. Neque usu aut consuetudine illas didicisse, ipsi satis est, quas alios docere vult, sed grammaticis praeceptis opus est, ex quibus, quae profunt, tempestiue suis tradet. Cumque in linguis addiscendis memoriae

moriae et ingenii maxima fit vis, quae animi facultates in iuuenibus vigent, is, qui scholis se dicare animum habet, mature ad linguas discendas illum applicet.

§. XV.

Iam vero singulas percenfebimus, quibus bene imbutus esse debet futurus scholae praeceptor. Inter has vero latina lingua suo iure prima censetur. Haec enim quasi poculum est, ex quo artes fere omnes discantibus propinari consueuere: hoc quasi vinculo, quidquid fere hodie est eruditorum, colligantur inter se, et communionem habent, ut quasi communis eruditorum facta sit lingua. Talem vero postulamus in nostro linguae huius scientiam, illam non ut intelligat solum, sed et emendate loquatur et scribat. Ad hanc vero facultatem numquam adspirabit, nisi iam puer et iuuenis veteres auctores latinos diligenter legerit, neque eos solum, qui intra scholae circulos legi solent, Ciceronem, Phaedrum, Terentium, Iulium Caesarem, Cornelium Nepotem, Ovidium, Virgilium, Horatium: sed, qui docere alios, eosque iam aliquantum in his studiis progressos, voluerit, nullum omnino sua

dili-

diligentia ac lectione indignum censere debet, non ad linguae tantum vberiore cognitionem parandam, sed in primis etiam propter historiae antiquitatisque notitiam. Prae omnibus vero commendanda est futuro praeceptorum M. Fabii Quintiliani lectio, siquidem vix ullus est inter veteres, e quo plus vel doctrinae vel sapientiae hauriri possit, ea autem est eloquentia, quae aureae etiam aetati dedecori haud fuisset.

§. XVI.

Vt vero non emendate solum, sed ornate etiam scribat, emendate minimum loquatur, quam e schola attulit in utroque facultatem diligenter alat, tum continua lectione bonorum auctorum, tum in primis scriptione: neque diem facile praetermittat, quo non aliquid, quantulumcumque etiam illud sit, scribat: mox aliquid de graeco in latinum transferat, vel prosa vel ligata oratione; mox declamatiunculam aliquam in chartam conciliat; commentetur interdum aliquid de argumento utili, quod ipsum simul cognoscere et pertractare poterit. Disputandi etiam occasionem non praetermittat, summa denique ope ad aliquam dicendi scribendique laudem contendat. Caueat tamen noster
fibi

sibi ab illa profanorum hominum infania, quibus religio fuit, auctorem alium legere, nisi qui latini sermonis puritatem nitoremque feruaret: quod ad ipsa etiam diuina oracula transulere nequissimi homines, quae eam ob causam legenda non putarunt.

§. XVII.

Quo loco hodie apud eruditos est latina lingua, eo fuit olim graeca. Ab hac enim gente omnem suam sapientiam acceperunt Romani, neque quisquam eruditum satis se putabat, nisi graecis artibus et graeca lingua animum excoluisset. Habet quoque haec lingua illud admirabile, quod tam longo tempore in eodem fere flore perstitit, neque illis mutationibus, quibus praesertim linguae subiectae sunt, fuit obnoxia: quod Homericae doctrinae admirationi tribuendum videtur. Penitioem huius linguae scientiam, quae omnibus, qui serio litteras colunt, summe necessaria est, a futuro scholae magistro iure requiri, quisque facile largietur. Fons enim est omnium fere artium, quarum ne nomina quidem intelligunt, nedum ut incunabula, origines, progressus recte cognoscere queant, sine graecae linguae
D qua-

quadam cognitione. Neque perfecta latinae linguae notitia sine graecitatis ope comparari potest. Ad hanc ut adspiret, recta via ipsi incedendum est, neque a Nouo Testamento, ut fieri solet, incipiendum, sed potius a profanis graecis scriptoribus, Aesopo, Luciano, Plutarcho et aliis. Quos si diligenter legit, poterit quoque ad N. T. libros accedere, faciliusque peregrina in illis tunc obseruabit. Cumque Homeri lectio non graecae solum linguae notitiam perficiat, sed in omni veteri eruditione sit necessaria, ad illam mature se accingat. Mirum quoque iuuabit ac delectabit, si cum latinorum auctorum lectione graecos connectat, qui cum illis magnam habent similitudinem e. c. cum Phaetro Aesopi fabulas, cum Ouidio Lucianum, cum Iulio Caesare, Cornelio Nepote Plutarchum et Thucydidem, Polybium cum Liuiio, cum Ciceronis Officiis Epicteti Enchiridion, cum Virgilio Homerum, Horatium cum Pindaro et cet.

§. XVIII.

Scriptoribus his legendis idiotismum et quasi linguae genium facile adsequetur. Ad intimiorem vero eius cognitionem ut perueniat

niat

niat, legendi quoque sunt scholiaestae, h. e. graeci homines, qui cum paullatim obscura esse inciperent veterum scripta, interpretanda ea sumserunt, quae deinde interpretamenta scholia vel exegetes appellare solebant. Licet enim non omnes eiusdem sint commatibus, sed quo recentiores, eo fere imperitiores: multos tamen obscuros alioquin veterum locos feliciter nobis expediunt, multa insuper seruarunt nobis ex illis scriptoribus, qui tum in manibus adhuc erant, ad nostram vero aetatem non peruenerunt, de propria vocum significatione et usu apud veteres. Vt de antiquitate, historiaeque subsidiis, quae inde peti possunt, hic nihil commemoremus. Huius generis etiam sunt ii veterum, qui lexicæ, vel onomastica, vel vocum differentias, vel de vocibus atticis scripsere.

§. XVIII.

Circa graecae linguae pronuntiationem, de qua aequalibus fere rationibus vtrunque disputatur, monendus est noster, ut vtramque sibi reddat familiarem, quo ad mores et consuetudinem hominum, quibuscum viuendum est, se accommodare possit. Quod ad exercitationes huius linguae attinet, quibus

bus futurus scholae praeceptor operam suam nauare potest, commendanda in primis illa, qua de graeco in latinum aliquid transfert. Cum enim neque graece scribendum sit, neque loquendum, quae temporis nostri est ratio, transferendi illa industria et graecae et latinae linguae facultatem mire augebit. Id praesertim sedulo semper agat, ut verae eruditionis munimentum, graecas litteras suis maxime commendet, eosque a peruersa illa opinione auocet, qua propter translatorum industriam graeca lingua carere se posse, putant. Isti enim interpretes saepius admodum peruerse transtulerunt: sensus igitur verus a nobis ipsis inuestigandus est.

§. XX.

Cum in inferioribus quoque scholis hebraica lingua docenda sit, neque in Academiam differenda, ubi cum magna temporis sumtumque iactura eius demum elementa discuntur: consequens est, ut futurus praeceptor tantam eius cognitionem habere debeat, ut alios prima docere initia possit. Cumque haec omnium antiquissima lingua, quae inter Hebraeos ad captiuitatem usque Baby-

loni-

lonicam viguit, in solis sanctis Iudaeorum
Christianorumque de religione libris sit con-
servata: eius studium mire excitabitur, si san-
ctissima salutis nostrae oracula ipsi legere,
atque intelligere didicerimus. Positis ergo
in scholis huius linguae fundamentis, in
Academiis id agat, ut integrum codicem
sanctiorem cursoria lectione percurrat.
Quantum illa lectio habeat emolumenti, di-
ci vix potest: poterit tamen accuratiori vni-
us, alteriusue libri sacri lectioni insuper tem-
pus aliquod tribuere.

§. XXI.

De reliquis Orientis linguis, quae maxi-
mam cum hebraica habent cognationem,
Chaldaica, Syriaca, Arabica, et Iudaica, atque
intelligendae hebraicae maxime inferuiunt,
tantum addiscere studeat, quantum discendi
occasio ipsi suppeditatur, et per reliquas ar-
tes discere licet. Prior ipsi hodie in Aca-
demiis eo minus deerit, quo magis nostris
diebus illud studium inualuit, hebraicam lin-
guam reliquarum Orientis ope addiscendi,
illustrandique: cui studio optima iam de-
bemus huius generis scripta, quorum nu-
merus in dies adhuc augetur, quaeque litte-

raturae orientis nouam, eamque nitidior-
rem, pollicentur faciem.

§. XXII.

Sunt vero et inter reliquas Europaeorum
linguas plures, quarum gnarus esse debet,
qui iuuentutem formare aliquando voluerit.
Cum enim gentes Europae cultiores a se
inuenta, aut excogitata sua lingua in publi-
cum edere consueuerint: has linguas addi-
scendi, inde suborta est necessitas. Harum
vero nostro commodo tanta est facilitas, ut
vel quatuor, aut plures etiam earum, non
maiori temporis spatio, quin minori, adse-
qui liceat, quo vix mediocris latinae aut
graecae linguae cognitio acquiri possit.
Quaenam vero ex his potissimum feligen-
dae sint, ex cuiusque fine decidendum, quos,
ad quam fortunam, num solus an cum aliis,
infantes an iuuenes, instituere quis debeat.
Temporum quoque, quibus viuimus, hic
ratio habenda est. Solet enim pro tempo-
rum diuersitate, quae litterarum vel aliam
faciem, vel apud gentem, illarum adhuc ex-
pertem, recentem adfert florem, altera altera
magis esse necessaria.

§. XXIII.

§. XXIII.

Germanicae linguae maius, quam fieri solet, studium singulis scholae magistris commendamus. Turpe enim est, eum, qui alienas linguas recte didicit, suae ignorantiam prodere, quam in nulla alia natione reprehendimus. Vt vero patriam linguam emendate loqui discat, in eo magnam omnino prima educatio vim habet, si a teneris recte loqui didicerit. Multum tamen cum aliis politioribus conuersatio et hic valet. Potissimum vero opus est, vt auctores, qui in hac lingua sunt classici, diligenter legat, oratoresque facundos et pulchre loquentes attente audiat. Ad excolendam magis vernaculam multum quoque faciet, si ex peregrinis linguis saepius quaedam transferat, aliisque commentationibus stilum exerceat. Neque praeceptis grammaticis hic prorsus carere poterit.

§. XXIII.

Inter reliquas vsu suo se nostro commendat potissimum gallica, quae est latinae, cum veteri germanica permixtae, propago. Praeterquam enim, quod hac lingua homines elegantiores plurimi vtantur, in Theologia,

logia, Philosophia, Poesi, litteris humanioribus, et omnibus in vniuersum disciplinis a Gallis tales libri conscripti sunt, quibus noster aegre caret. In addiscenda vero illa ordinaria via incedat: vsus enim in futuro praeceptore solus non sufficit.

§. XXV.

Linguae Anglicanae, quae germanica origine, multis deinde Gallorum vocibus, formisque permixta est, vsus commendant praestantissimi in omni eruditione libri, ab Anglis vernacula conscripti, quorum vsu in praesenti eruditionis facie eruditus superfedere nequit. Cumque nostris diebus ob Principes Angliae, germanica stirpe oriundos, maius cum Anglis Germanorum sit commercium: ob hanc etiam causam haec lingua facta est necessaria. Qui eloquentiae potissimum et poeseos intimiorem naturam introspicere voluerint, horum Italicam quoque, a veteri latina minus, quam gallica, abhorrentem, discere, interest. A Longobardis ista articuli praecipue, et verborum auxilium vsus adsciuit: cui facilius deinde Hispanicam adiunget. Belgarum lingua germano homini, gallice et anglice scienti, nego-

negotium fere nullum faceffet, et Theologis in primis, Mathematicisque vsum praebere potest haud contemnendum.

§. XXVI.

De linguis, quas addiscere debet, qui alios instituere vult, huc vsque dictum est. Sequitur, vt de illarum modis, Eloquentia et Poesi, dicamus: quos recte ita dicimus, quia illa more oratorio, haec versibus rem proponit. Ad illam artis oratoriae opē adspiramus, quae est scientia orationis ad persuasionem, conuictionem et commotionem efformandae atque instituendae. Differt omnino veterum rhetorica a nostra. Illa orta est in rebus publicis Graecorum, in quibus tres potissimum erant dicendi occasiones, epidixis f. genus demonstratiuum, quo laudabant et vituperabant, deliberatio f. genus deliberatiuum, quo suadebant aut dissuadebant, et iudicium f. iudiciale genus, quo accusabant vel defendebant. His postea nonnulli quartum, didascalicum nempe, addiderunt. Nostri temporibus alterum et tertium dicendi genus in vfu esse desierunt, primum vero et quartum supersunt, adeo vt oratoriae plane nullum amplius esse vsum, dici non possit.

D 5

§. XXVII.

§. XXVII.

Ad veteres rhetoras et oratores recte intelligendos multum sane facit rhetoricae antiquae studium, cum quo tamen noua egregie connecti potest. Vniuersa ars oratoria quatuor constat partibus, inuentione, dispositione, elocutione atque actione. Inuentio docet, placet, mouet. Docet narrando et argumentando. Placet moribus et suis et auditorum prudenter inseruiendo. Mouet *πάρεσι* concitandis. Suppeditatam ab hac materiam disponit orator tum ex generalibus ordinis praeceptis, tum ex specialibus de singulis orationis partibus. Maxima oratoris vis inest in elocutione f. ipsis verbis, eorumque usu et iunctura f. compositione. In actione f. pronuntiatione propriam, non alienam naturam ducem sequi, ab impudentia et gestulationibus abstinere, vbique modestiam et decorem sectari, praecipua sunt.

§. XXVIII.

Quamquam in vniuersa oratoris facultate magnae naturae atque ingenii sint partes, sine quibus ad illam perspicue, copiose et ornate dicendi facultatem, quae proprie est eloquentia, numquam perueniet orator: is
tamen,

tamen, qui alios ad diuinam hanc artem vult perducere, si ipse ob naturae defectum non fuerit bonus orator, eius praecepta bene debet habere cognita, Isocratis exemplo, qui cum ipse non auderet in publico agere, oratores tamen formauit excellentissimos.

§. XXVIII.

Alter linguarum modus est poesis s. alligata versibus eloquentia, ad quam poetica nos ducit, quae est scientia orationis ligatae ad persuasionem et oblectationem effingendae. Poetae veteres non numerarunt solum syllabas, eaque re aequarunt versus et strophas, sed modum syllabarum addere, quin syllabas fecerunt similiter cadentes s. *ῥμοιοτελείτες*, quod barbaris praefertim placuit. Hodie de *ῥμοιοτελείτων* in patria poesi vsu disputatur: quae recte omnino adhibentur, si sint cogitationum, et visorum s. phantasmatum mater, improuisa quadam nouitate, et non semper petita ex proximo placentium; non autem ingeniorum tortura, et corruptrix verborum.

§. XXX.

Duo autem sunt in poesi consideranda: ipsorum primo sensuum iucunda quaedam
subli-

sublimitas, deinde verborum in certas leges coactio. Prius anima est poeseos, et partim a natura est, partim aesthetices regulis efficitur, quibus tamen diligens praestantium poetarum lectio et observatio iungenda est: posterius ex prosodia, quae poetices elementa comprehendit, cognoscitur. Vtrumque igitur bene habeat perspectum futurus scholae praeceptor.

§. XXXI.

Multum valet ad poetas intelligendos mythologia s. fabularis deorum, heroumque poeticorum historia. Quae cum sit commendanda omnibus, qui vel humaniora tractant, vel in aulis et inter homines politiores versantur, vel numos antiquos, gemmas, statuas, tabulas, ludos equestres, ignes festiuos, opera dulciaria, regum mensis imponi solita, non cum imperito stupore inueneri velint: ab eo, qui iuuenum studia fingit, nullo modo ignorari poterit.

§. XXXII.

Vt mythologia ad poetas intelligendos multum facit, ita ad auctores veteres in vniuersum vtiliter legendos maxime necessaria est antiquitatum notitia, quae mores et instituta

stituta vetera, publica et priuata, sacra, ciuilia, militaria et domestica, sententias populares, legum item notitiam, et verborum sollemnium s. formularum, comprehendunt. Tres prae ceteris gentes sunt, quarum antiquos mores nobis familiares reddamus, oportet, Romani, Graeci et Hebraei, quibuscum Christiani iungendi. Possunt quidem hae antiquitates ex libellis quibusdam haud inelegantibus addisci: praestat tamen ex ipsa consuetudine cum illarum gentium hominibus sapere.

§. XXXIII.

Tertia pars philologiae artem criticam complectitur, quae est scientia, libris quibuscumque, in primis antiquioribus et manuscriptis, genuinos auctores, veram aetatem, nativamque puritatem ac sententiam suam definiendi et vindicandi. Constat igitur I. facultate, opera, antiquorum praefertim scriptorum, vel tota suis temporibus, auctoribusque adsignandi, falsis autem adimendi, II. de singularum partium sanitate vel conseruanda vel restituenda iudicium certum, vel diuinationem probabilem interponendi.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Futurus scholae praeceptor, qui libros veteres diurna, nocturnaue versat manu, critices omnino expers nullo modo esse potest, nisi caecutire cum aliis voluerit. Eius praecepta bene habeat perspecta, eamque ob causam *Io. Clerici* Artem Criticam diligenter legat. Caueat vero sibi ab isto vitio, quo toti in hanc artem quidam ita feruntur, vt, contemptis omnibus aliis, hanc solam eruditionem putent, altoque supercilio quemque prae se fastidiant. Neque operam suam criticam in res nullius momenti impendat, cuius generis apinae, tricaeque in criticorum scriptis occurrunt prope innumerabiles. Neque mores quorundam criticorum caninos imitetur, quibus latrant et inuident. Quod si tantum cuilibet eruditionis parti statuerit pretium, quantum encyclopaedia postulat: iusto hanc grammaticam iudiciariam metietur modulo.

§. XXXV.

Altera eruditionis pars, quae Historiam constituit, in rerum gestarum memorabilium cognitione consistit. Omnium hac
disci-

disciplinarum nobilissima, optima omnis prudentiae magistra, aequo animo eruditorum nemo carere potest, nedum scholasticus noster. Quas vero historia enumerat, res vel in naturae regno, vel inter homines gestae sunt. Vnde historia in naturalem dispescitur et humanam. Hominum vero res vel ad ecclesiam, dei quae quasi inter homines ciuitatem spectant, vel ad res publicas, vel ad litterarum fata, vel denique ad artium mechanicarum ambitum. Hinc quatuor historiae formae enascuntur, sacra, ciuilis, litteraria et technica.

§. XXXVI.

Quod si ex historia prudentiae praecepta concinnanda sunt, ita ut totius vitae quasi sit speculum: pragmatica sit, necesse est si ita comparata, ut de factis, quae narrantur, ex regulis honestatis, iustitiae et prudentiae iudicetur. Qui talem historiam conscribere vult, historicus I. plena imbutus sit rerum, quas scribit, notitia II. veritati, non partibus, studeat III. apto utatur stilo et IIII. iudicio morali polleat et politico.

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Historia naturalis, quae diebus nostris ita feruentibus studiis tractatur, vt aetas nostra hac parte multum post se relinquat veteres, tria nobis naturae regna recludit: minerale, quod corpora, quae in terra sine vita et succo manifesto nascuntur, aperit; vegetatiuum, omnes plantas, arbores et herbas complectens; atque animale, quod res creatas sistit, quae sentiunt et mouentur. Amplissimus huius historiae campus, summae diuinæ potentiae et sapientiae speculum, futuro scholae doctore fit patentissimus, in quem excurrat cum suis, vnde intelligentiores et meliores semper redeant: praesertim cum, ad alendam iuuenum curiositatem, sciendique cupiditatem nihil aptius sit, praestantius nihil. Neque suis calcar addere opus habebit, cum tantae huius studii sint illecebrae, vt, iustos illi ponere modos, quam iuuenum animos ad illud accendere, difficilius sit.

§. XXXVIII.

Tam ecclesiae veteris testamenti, quam noui foederis fata enarrat historia sacra, eamque ob causam in historiam ecclesiasticam

cam V. et N. T. diuiditur. Illius fons libri sacri vsque ad vltimorum prophetarum tempora: ab his ad N. C. fontes communes historiae antiquae, quos diligenter contulit *Prideauxius*. Haec per saecula considerare solet facta externa pariter atque interna, doctores, dogmata, disciplinam, caerimoniae, regimen, errores, haereticos, concilia. Quae omnia non ex historiae ecclesiasticae quodam compendio solum haurienda sunt, sed ipsi quoque fontes adeundi, et cum iudicio tractandi, vt deum omnia in sua ciuitate agere, et saepe quidem contra, quam consiliis suis homines intendebant, faciemque ecclesiae externam semper fuisse miseram, luculenter appareat.

§. XXXVIII.

Quae ab orbis hominumque origine ad nostram aetatem, in rebus publicis, quotquot fuere, gesta sunt, ea historia ciuilis complectitur, quae est vel antiqua, vel media vel recentior. Antiqua aliquot modo gentium exstat, Aegyptiorum, Persarum, Graecorum et Romanorum. Inter ruinas Romani per occidentem, orientemque imperii, orta sunt regna, quae florent hodie.

E

Hinc

Hinc materia nata tot scriptoribus rerum Italicarum et Sicularum, Hispanicarum, Gallicarum, Germanicarum, Septentrionalium, Russicarum, Polonicarum, Hungaricarum. In tam immensa historiae civilis amplitudine, quae vix ab homine vno comprehendere tota potest, a futuro scholae doctore tantum postulatur, ut ex compendio quodam historiae vniuersalis praecipua horum regnorum fata cognoscat: poterit deinde ad singularum gentium historiam accedere, ex quibus illas diligit, quas vñsibus suis maxime inferuire nouit. In hoc studio autem ex ipsis fontibus historiam haurit, quorum pretium ex fidei historicae regulis statuit.

§. XXXX.

Vñs se singulari commendat historia literaria, quae est historia eruditionis et eruditorum. Quatuor quasi complectitur stadia I. ut ortus, incrementa, subsidia, impedimenta, summam fata eruditionis vniuersim considerentur, II. ut singularum disciplinarum tradatur historia. III. Vitas hominum eruditorum enarrat, quas alii solitarias scripsere, vel iunctim plures, vel per tempora, vel per patrias regiones, vrbes, academias,

demias, vel per disciplinas. III. Bibliothecas, earumque fata persequitur. Ducem in hoc studio sequatur noster *Heumannum* in suo H. L. Conspectu. Quem aureum libellum postquam sibi reddidit familiarem, in ipsa disciplinarum, doctorumque hominum fata penitus inquirat.

§. XXXXI.

Quae ab artium mechanicarum cultoribus memoratu digna gesta sunt, historia artificialis s. technica proponit. De qua etsi inter veteres quidam iam scripserint, quo Rei Rusticae Scriptores, et sequiores *Polydorus Vergilius*, et *Guido Pancirollus* pertinent: recentiorum tamen opera haec historiae pars magis exulta est, atque adhuc perficitur. Oblectabit suae disciplinae alumnos praeceptor, qui vel artis cuiusdam, vel artificis fata suis praemii loco nonnumquam enarrabit.

§. XXXXII.

In factis cum loci in primis ac temporis notatio sit necessaria, ad historiam recte referuntur, tamquam adminicula, Geographia et Chronologia. Geographia est descriptio terrae cognitae, quoad eius statum naturalem

lem et politicum. Vniuersalis haec in mathematicam, physicam et politicam diuiditur. Huius tantum loci est politica, quae regiones in tellure, secundum earum limites ac distinctiones, ab hominibus factas, describit. Antiqua pariter ac noua omnium facillime tabularum geographicarum ope addiscitur. Chronologia est cognitio temporis vel mathematica, quae non est huius loci, vel historica, quae est cognitio epocharum s. temporis periodorum, quibus facta quaeque memorabilia comprehenduntur. Quisque populus suas habuit epochas. Graeci Olympiades, urbem Romam conditam Romani, Iudaei orbem conditum, natum Christum Christiani. In chronologia synchronismus praecipuae utilitatis est, quo ad facta illustriora quaeuis alligantur alia.

§. XXXXIII.

Praeter regionum atque epocharum notitiam in historia ciuili necessaria quoque est personarum illustrium, atque insignium, quibus vtuntur, cognitio. Eius igitur appendices sunt atque ornamenta Genealogia et Heraldica. Genealogia principum atque illustrium hominum stirpes describit. Hoc histo-

historiae genus cum olim Romae a *Tit. Pomp. Attico* inuentum forte, certe diligenter tractatum esset, neglectum postea, multam obscuritatem intulit historiae. Subrenatas litteras primi genealogiae scriptores satis habuerunt, ponere quaecumque nomina, quae successores non receperunt, nisi quorum auctores citare possent. Praestat quoque singulorum principum nominibus adlicere etiam res gestas et facta maxime illustria, quibus quasi characteribus discreti ab aliis, facilius multo memoriae imprimuntur.

§. XXXXIII.

Principum, illustrium familiarum, aut collegiorum insignia dignoscere, et ad suos quaeque dominos, atque ad tempora sua referre, docet Heraldica. Ista insignia in armis primum, speciatim clipeis ac galeis, itemque in vexillis et militaribus tormentis, mox in sigillis, denique etiam in vestibus, in supellectile omni, in aedificiorum frontibus, maxime autem in numorum faciebus auersis poni solebant. Ars haec illorum ortum, proprietates, et terminos technicos tam in illis conficiendis, quam explican-

dis, ostendit. Quo magis studio hoc iuvenes delectantur, eo illud a futuro praeceptore diligentius excolendum, matureque ipsa insignia oculis sunt subiicienda.

§. XXXXV.

Studio historico multum quoque inferuit scientia numaria s. numismatica, quae notitiam numismatum et antiquorum et recentiorum continet, eademque secundum originem suam et progressum, aetatem, nationes, materiem, magnitudinem, typos, raritatem, aliasque circumstantias considerat. Huius primas lineas si ex compendio quodam didicit noster, opera tunc maiora diligenter euoluat, nec non ipsos numos, si occasio suppetat, manibus tractet, eosque in usum historiae, chronologiae, geographiae, genealogiae, philologiae aut antiquitatum vertat.

§. XXXXVI.

Ad tertiam nunc eruditionis partem, philosophiam scilicet, progredimur. Tractat illa dogmata vniuersalia, quae vel de rerum quantitativibus vel qualitativibus praeciunt, atque hinc in mathematicas disciplinas,

plinas, et philosophiam sensu strictiori, distinguunt. Priores a Graecis ita diligenter colebantur, ut proprium inde nomen mathe-
seos s. mathematicarum artium sibi vindicarent. Nihil enim ad aeuendum ingenium, intelligentiamque perficiendam conducibilis putabant, ita ut has artes philosophiae instrumentalis loco habuerint, quibus mens, ad percipiendas facilius reliquas disciplinas, dirigitur. Accedit, quod iucundum pueris praebent lufum, quo ad illas facilius addiscendas sponte trahuntur. Tantum igitur abest, ut ab eo, qui institutioni iuuentutis operam dare vult, ignorari aut negligi possint, potius ut non leui illarum notitia imbutum illum esse debere, iure dici possit.

§. XXXXVII.

Veteres ad has artes referebant Arithmetican., Geometriam, Musicam et Astronomiam. Hic vero disciplinarum numerus postea insigniter auctus est, atque in dies fere adhuc augetur. Nos vero hic ea tantum paucis explicabimus, quae futurus scholae praeceptor ex illis debet habere perspecta. Huc iure primum refertur A-

rithmetica, quae est scientia numerorum. Ob insignem, quam praestat, vtilitatem haec scientia, a summis ingeniis profecta, in emendanda tam intelligentia quam voluntate, nec non in reliquis mathematicis artibus, quin in vita communi, tenerae iam aetati commodè tradi potest a magistro, qui ipse ex mathematicorum methodo i. e. facili, perspicua et rationi consentanea illam didicit.

§. XXXXVIII.

Geometria, quae originem Aegyptiis, cultum antiquis Graecis, Arabibus conseruationem, durante per Europam barbarie, perfectionem, quam hodie habet, praestantissimis per Europam, qua litteris cultior est, ingeniis debet, est scientia metiendi lineas, superficies et corpora. Quantum ista ad philosophicas auditiones adiuuet, Plato ostendit, qui εἰς αἰὲς ἀγεωμέτρητος εἰσείτω foribus suis inscripserat, quae cuiuslibet scholae ingressui, ad arcendos illinc praeceptores ἀγεωμέτρητες, inscribenda adhuc forent. Non solum enim easdem cum arithmetica habet vtilitates: sed, ad certitudinem cognitionis perueniendi, optimam monstrat viam.

§. XXXXVIII.

§. XXXXVIII.

Trigonometria incomparabili artificio ex angulorum, laterumque in triangulo ad se inuicem proportionem ea efficere docet, quae ignorantibus in stuporem vertant. Haec quasi pertica est, qua caelum, terrasque, quam late pateant, dimetiri licet. Lucunditate singulari se commendat Optica, quae ex naturali doctrina oculorum structuram, adfectionesque explicat, tum quae sit radiorum et lucis ratio exponit, omniaque ad certas leges mensurasque reuocat. Pellucidorum deinde atque opacorum naturam inquirat, picturae fundamenta indicat, pluraque curiosa demonstrat. Noster tantam minimum huius disciplinae cognitionem sibi comparet, ut ad effectus eiusmodi, quos imperite mirantur alii, non stupeat.

§. L.

Augusta et vere homine digna est contemplatio huius vniuersi, quam Astronomia praestat. Ex illa ante omnia varia mundi systemata nota sibi reddat noster. Reliquarum astronomicarum rerum notitia in explicandis veterum scriptis carere non poterit. Huius quasi propago est Chro-

E 5

nolo.

nologia mathematica, quae ad motus corporum caelestium, solis in primis ac lunae, tempora dimetiri docet. Gnomonica ex umbrae solaris observatione horas et tempora indagare docet. Maioris vero momenti est Geographia mathematica, quae globum terraqueum, quem habitamus, secundum elevationem poli, longitudinem et latitudinem considerat, multaque vtilia vitae communi, nauigantibus in primis, docet.

§. II.

Aeris dimetendi rationem Aerometria monstrat. Machinarum potentias Mechanice docet, quorum Phoronomia, Stathmica, Hydraulica, Pyrobolica etiam referuntur. Superest Architectura tum ciuilis tum militaris, cui naualem quidam addunt. Ista utilis est futuro praeceptori, ut ne imperite nimis de aedificiis et aedificandi ratione, si forte usus ferat, iudicet. Militaris architecturae rudis esse nemo potest, qui vel relationes publicas de rebus bellicis intelligere velit. Qui maritimas oras incolunt, nauali quoque imbutos esse, decet.

§. LII.

§. LII.

Musica hodie fere non amplius ad mathematicas disciplinas refertur, neque aliter, quam exercitatione addiscitur, paucissimis de intimiori harmoniarum ratione et numeris sollicitis. Cum tamen in plerisque scholis, saltem quoad vocis cantum, doceatur: eius cognitionem omnino negligere noster non poterit. Quibus igitur utantur musici signis, quibusque inter se colloquantur verbis, saltem noster teneat. Musices quoque naturam et utilitatem, cum saepius inuenies ad eius studium sint excitandi, bene habeat perspectam, sibi que persuasam. Ex omnibus his disciplinis mathematicis tantum cognoscat praeceptor, quantum ad Arithmeticam et Geometriam recte docendam, reliquarum vero rationem generalem indicandam, requiritur.

§. LIII.

Philosophia sensu strictiori, quatenus de rerum qualitatibus tractat, vel reliquarum disciplinarum principia exponit, vel ipsas has disciplinas, theologiam, iurisprudentiam et artem salutarem complectitur, quatenus doctrinas has ex suis rationibus cognoscit.

Priori

Priori significatione philosophia systematice sumpta dicitur, quae est studium sapientiae. Haec vero ea hominis praestantia, meditatione atque usu proprio acquisita, qua verum a falso, a malo bonum recte distinguit, ut hoc amplectatur, illud vero fugiat.

§. LIII.

Placet ista philosophiae distinctio, quae tribuit in instrumentalem, theoreticam et practicam. Quarum ista inuenire verum docet, tum eruere ex aliorum scriptis, quid sentiant, denique cum aliis, quae sentiamus ipsi, communicare. Haec philosophiae pars Logica s. Dialectica solet appellari. Theoretica et res in vniuersum, et res corporales aequae ac spiritus contemplatur: quorsum Metaphysica ac Physica referuntur. Practica denique naturae leges tam cogentes quam suadentes explicat, vitamque tum publicam tum priuatam prudentia instruit, atque adeo Ius Naturae, Ethicen et Politicen cum Oeconomice comprehendit.

§. LV.

Licet in scholis non pleno haustu philosophia imbibi possit, ob reliquarum artium scho-

scholasticarum maiorem necessitatem, iuventutisque scholasticae infirmum adhuc ingenium: eius tamen aliquem gustum in academiam secum auferre debent discipuli, vti infra demonstrabitur. Praeceptor igitur carere philosophia non potest: non instrumentali, quia sine illa notiones rerum distinctas formare, obscura intelligere, ordine et ratione docere, non potest: non theoretica, quia alias inepte et imperite de rebus quotidie occurrentibus iudicabit: minime omnium practica, quia neque explorare ingenia, neque de historicis, quos legat, iudicare, nec denique prudenti vitam consilio regere poterit.

§. LVI.

Priusquam vero ad ipsius philosophiae tractationem accedatur, operae pretium erit, historiam philosophicam cognoscere, quae homines, quo tempore, quidque senserint, quae ipsis ita sentiendi causa, quae aliorum assensio fuerit, docet. Haec multa lectu et scitu iucunda nobis non proponit solum, sed eclecticae philosophiae studium in nobis gignit. Deuia monstrat, quibus evitatis, ad veram itur sapientiam. Intellectus
humani

humani annales pandit, qui rationis limites sint, quid reuelationi debeamus, ostendit. Qua methodo philosophia addiscenda sit, viam monstrat, in primis vero de historia sacra optime meretur, haeresiumque fontes aperit. Vt alias utilitates taceam, hanc tantum adhuc obseruasse iuuabit: in veterum cuiuscumque generis scriptorum lectione multa obscura erunt ei, qui non de sententiis et philosophia eorum aliquid cognouerit. Per hanc igitur quasi ianuam ad ipsam philosophiam introeundum est.

§. LVII.

Praeter philosophiam non mediocrem etiam reliquarum, quas vocant scholastici, facultatum notitiam habere debet praeceptor, praesertim is, cui tota schola commissa est. De Theologia nemini forte dubium erit, qui teneram aetatem ad pietatem verumque de deo sensum diligentius formandam esse, cogitauerit: quod ab iis, qui theologiae studiis dediti sunt, optime expectari potest. Nec leui solum iuuenes scholastici imbuendi sunt rerum diuinarum notitia, sed accuratiori, eoque magis, quominus in Academiis, nisi qui theologiae se
totos

totos consecrant, theologicas acroases frequentare solent.

§. LVIII.

Non tantum omnium hominum interest, ut suae quisque gentis iurium non plane rudis sit: sed in eo, qui veterum auctorum interpretationem proficitur, necessaria est Romani, Graecique iuris aliqua non perfunctoria cognitio. Ex Medicina physiologiae, quorsum anatomicae rei notitia pertinet, et diaeteticas aliqua cognitio omnibus est commendanda. Praesertim vero in veterum medicorum scriptis infinita fere sunt, quae scire magnopere illius, qui vetustos auctores tractat, interest. Id igitur nos effecisse volumus, ut multo praeclarius munere suo fungatur scholae doctor, si theologiae pariter atque iurisprudentiae ac medicae artis fundamenta delibauerit, et quibus singulae partibus absoluantur, quibus ex libris, qua methodo optime addiscantur, cognouerit. Ita enim primo ingenia suorum feliciter explorabit, et cui quisque arti aptissimus sit, constituet et suadebit: deinde vel non sentienti viam quasi ad eam munire poterit.

§. LVIII.

§. LVIII.

Quantum igitur futuro praeceptorum discendum sit, quibusque in artibus ac disciplinis pueritiam ac iuuentutem in primis suam collocare debeat, ex his, quae adhuc diximus, satis apparet. Tantum igitur abest, ut, quos ad munera ecclesiastica non satis magna instructos doctrina esse, cognouimus, scholis aptos iudicemus, ut his maiorem, quam illis, vindicemus eruditionem. Ne vero ea, quae hoc capite proposita sunt, quemquam timidiorem a scholis deterreant, quae quasi omnium artium consummatissimos magistros desiderant: temperamenti loco obseruabimus, docendo adhuc disci, ac sufficere, si is, qui ad scholas accedit, nullus eorum, quae dicta sunt, plane sit rudis, sed prima multorum initia tantum cognouerit, quibus deinde reliqua facile superstruere potest. Potissimum vero humanioribus litteris bene sit imbutus, quarum studium pueritiam et iuuentutem potissimum requirit, ac deinde multo difficilius tractatur. Reliqua, quae iudicii vim magis desiderant, fundamentis rite positis, facili opera addiscuntur. Ex quo simul apparet, vitam scho-

scholasticam litteris totam consecrandam
 esse: quam qui ingreditur, is non otio, sed
 litteris delectetur. Non igitur temere, aut
 fortuito hoc vitae genus subeundum cui-
 quam est, quod longam a teneris annis prae-
 parationem efflagitat quae si adfu-
 erit, scholis se diuinitus destinatum esse, inde col-
 ligat, sin minus, ab ambiendis his mu-
 neribus sedulo sibi caueat.

§. LXI.

Omniū reliquarū virtutū fundamentum et stirpem ponimus dei amorem s. eum animi adfectum, quo in omni vita id sibi maxime negotii datum sentit, vt diuino numini placeat, quodcumque agat, atque adeo omnia ad voluntatem et gloriam dei, ad suum honorem aut voluptatem nihil referat. Non enim, nisi dei amans praeceptor, laetos laborum successus sperare, neque dei venerationem, sine qua omnis disciplina vana est, disciplinae suae alumnis recte inspirare poterit. Magis enim exemplis, quam praeceptis, regitur scholastica iuuentus, cui nisi bonum praeiuerit exemplum, frustranea longa erit adhortatio: praesertim cum, illum non, quae alios facere iubet, sed contraria omnia, facere, videat.

§. LXII.

Dici verbis non potest, quantum praeceptoris in deum pietas ad bonam scholae constitutionem valeat. Quae si adesse debet, discipulorum mentibus pietatis sensus instillandus in primis est. Nisi enim illo in agendo dirigantur, neque minis, neque

F 2

plagis,

plagis, neque continuīs adhortationibus quidquam proficiet. Pietatis quāsi freno iuuenes coercendi sunt: illa enim rectus discendi amor, ac modus, honesteque uiuendi ratio optime accenditur. Quod si vero praeceptor profanus fuerit, aut discipuli viderint, ipsum dei cultum vilipendere, aut prorsus negligere, de tali profecto schola actum est, nihilque optimae leges iuuabunt, aut maxima doctoris doctrina.

§. LXIII.

Post dei amorem in bono praeceptore discipulorum quoque amorem desideramus. Hic efficit, vt paternum erga discipulos gerat animum, quo eorum saluti non in hac tantum vita, sed aeternae etiam consulit, nulli labori parcat, molestiaeque nulli, modo commodare illis possit. Curam agit, vt ab iis, tamquam a filiis pater, diligatur pariter ac metuatur. Quo facto, quin feliciter omnia succedant, minime dubitandum est.

§. LXIII.

Prudentiam scholasticam a bono praeceptore requiri, facile dubitabit nemo. Cum vero omnis prudentia in eo contineatur,

vt

vt quid nobis agendum sit, intelligamus, subsidiisque ad finem illum obtinendum aptis utamur: hunc sibi semper noster propositum habeat finem, vt pios et eruditos discipulos reddat; omnibusque illis subsidiis utatur, quibus hoc fine potiri potest. Hanc prudentiam pro discipulorum varietate temperet, atque in omnibus suis actionibus illam ducem sequatur.

§. LXV.

Multorum rusticitate, ineptisque factum est, vt in prouerbium abierint paedagogorum mores, hoc est, absurdi, ridiculi, atque aliis molesti. Neque id mirum est, cum inter pueros versentur, regnumque quasi inter illos obtineant, multum eos sibi indulgere, quin etiam puerilia multa iis haerere. Eo vero magis elaborandum est, vt eos potius in scholam mores afferamus, quibus elegantiores fiant discipuli; quam vt illorum consuetudine ipsi repuerascamus. Omnia autem eo redeunt, vt in sermone, gestu, vestitu, reliquisque rebus externis id sectemur, quod iis probatur, qui pro prudentioribus, politioribusque habentur. Hinc paedagogicum factum, (qui *paedantissimi* conuicium enixus est)

contradicendi, et corrigendi aliorum sermones libidinem sedulo vitent, nec virgas statim expediant ac Priscianum suum vliciscantur. Ceterum et impudentiam aequae auerfetur, ac rusticam verecundiam, ne quicquam contra, quam decet, committere, semper studeat. Hac ratione discipulos exemplo suo eosdem bene compositos mores docebit.

§. LXVI.

Ex oppositis vitiis, quibus carere debet praeceptor, eius virtutes magis adhuc elucebunt. Consideremus igitur iam paullo accuratius, quatenus a scholae praefectore potissimum vitanda sint. Primo loco huc referenda est philautia, vitiosa ista, quam expellere prorsus debet futurus scholae praefector. Eius eruptiones sunt adfectus, quibus ne quodam quasi turbine agatur, sedulo ipsi cauendum est. Monendus potius, ut efficiat, adfectus ut sint moderati, animusque, quantum potest, tranquillus conseruetur. Absque hoc enim ad veritatem inquirendam non solum erit ineptus, sed neque reliquis officii partibus rite fungi poterit. Qui enim adfectuum impetum in
disci-

discipulis comprimet, quem vehementissimis animi commotionibus circumagi vident.

§. LXVII.

Deinde ab illo vitio, quod ambitionem vulgo appellant, eo sibi caueat magis, quo proclivius ad eam sunt, qui in illis litteris, quas in primis ab eo requirimus, aliquod operae pretium fecere. Cum enim vident, pauciores ad aliquam in istis laudem pervenire, (quod vel vitae generi, vel praeconceptis opinionibus attribuendum) eo se abduci ab amore sui patiuntur, ut alios omnes prae se contemnant, et tamquam umbras tenues volitare arbitrentur: qua re non odio tantum, sed et risui se et totam artem suam exponunt. Caueat ergo sibi a criticorum supercilio, veraque humilitate huic vitio obuiam eat, nec prae humanitatis litteris alias spernat, sed cogitet semper, esse illa tantum verae eruditionis subsidia atque ornamenta.

§. LXVIII.

In varios hoc vitium solet abire ramos. Iracundi sunt ambitiosi et ad contentiones proni. Vnde primum rixas inter collegas

oriri necesse est, quae in discipulos plerumque expetunt. Deinde saeuitia inde oritur et crudelitas, qua opprimuntur erectiora ingenia, mala efferantur magis. Nonster vero antiquius nihil habeat, quam vt concorditer cum collegis viuat, discipulorumque sibi amorem conciliet. Irascatur omnino, sed tantum flagitiis, non imprudentiae, aut tarditati ingenii: irascatur, non insaniat, iraeque modum prudenter faciat, vt ea mox in quamdam quasi tristitiam resoluatur, qua malis quorundam moribus indolet.

§. LXVIII.

Propullulat quoque ex hac superbia aliud vitium, quo ad humilia nolunt se demittere, nec ea proponunt, discipulis quae profint, sed quae altos ipforum spiritus decere videntur, parum, num a discipulis intelligantur, curantes. Inde quoque profluit nouitatis studium, vbi, quae bene didicerunt ab aliis, dediscere adolescentes coguntur, aut ea discere, quae paullo post obliuiscenda sunt. Bonus magister nihil infra dignitatem suam putabit docere, quod didicisse iuuat discipulos, neque, quae bene posita

sita

fita sunt, temere mouebit. Neque tamen
superstitioſe antiqui moris tenax eſto.

§. LXX.

Oritur quoque ex hac ambitione, vt
errorem admiſſum defendere malint, quam
confiteri atque emendare. Scilicet accidit
nonnumquam, eruditis etiam viris, vt in
explicatione praefertim veteris auctoris alu-
cinentur, ſecumque diſcipulos in errorem
inducant. Cognito poſtmodum errore qui-
dam, ne cogantur illum confiteri, malunt
confirmare. Sed, licet minime conſultum
ſit, coram imperitis adoleſcentulis ſaepeius,
ſe erraſſe, profiteri praeceptorem, quos be-
ne de eius doctrina ſentire, neceſſe eſt: vbi
tamen aut cum acutioribus res eſt, aut mani-
feſtus error admiſſus, ingenua confeſſione
ſuperfedere vix poteſt.

§. LXXI.

Tertio loco voluptatem cane peius et
angue vitet. Ex hac enim multa naſcun-
tur, ſcholis infeſta, vitia. Ignauia primum
et laboris impatientia, cui qui litare volue-
rit, ille quiduis potius, quam praeceptoris
provinciam ſuſcipiat. In hac enim nullus
labor, moleſtia nulla fugienda, quin, quan-
tum

tum potest, auferre discipulis, sibi que ipse imponere debet. Porro animi quaedam ad metum procliuitas ex voluptate ortum habet, quae si in praeceptorem incidat, facit, vt gratiae aut opibus potentiorum nimium tribuat, neque filiorum peccata aut punire ipse, vti par erat, aut parentibus indicare, audeat. Qua indulgentia non tantum ipsos, quibus ita indulgetur, corrumpi necesse est, sed apud reliquos etiam disciplinae contemptus exsistere solet.

§. LXXII.

Alius voluptatis fetus est leuitas quaedam et scurrilitas, in quam facile humanitas, comitasque apud eos, qui nimium placere cupiunt, potest euadere. Ita igitur humanus sit et iucundus noster, ne grauitatis obliuiscatur, quae in eo esse debet, qui ad virtutem alios hortari cum fructu velit. Grauitas praeceptoris (non superciliosa austeritas) efficit, vt modestiores sint discipuli, dum, illius vultum petulanti gestu, aut lasciuia voce laedere, eos pudet.

§. LXXIII.

Quarto denique loco auaritiam, ignobilissimum, scholisque infestissimum fugiat vitium.

tium. Qui enim pretio tantum ad docendum inducuntur, eorum fides nulla, aut valde lubrica est. Vir bonus non mercedis causa docebit, sed ut deo, a quo in docendi provincia se collocatum nouit, placeat. Eadem igitur fide et pauperem discipulum docebit, et diuitem: nec, si ingrati forte sint homines, quod scholasticus saepissime pro dolor experitur, ipse in diligentia sua desiderari aliquid patietur. Solet quoque auaritia plerumque secum coniunctam habere tristem quamdam animi durtiem, et ad odium procliuitatem. Morosi enim sunt auari, difficiles, saeui, implacabiles. Puerilis vero aetas quomodo talem amare poterit, quem a suis moribus tantopere abhorre videt? Aut quomodo ipse amabit, quos a sua natura tam procul abesse deprehendit? Sublato vero mutuo hoc amore parum aut nihil in scholis proficitur. Nec nimium, quod auari solent, suspicionibus indulgeat, sed multa potius dissimulet, ubi id sine manifesto damno fieri poterit.

C A P V T IIII

DE

DOCENDI PERITIA

§. LXXIII.

Quibus naturae dotibus, quibusque doctrinae praefidiis, ac moribus instructus esse praeceptor debeat, prioribus tribus capitibus explicauimus. Haec vero omnia, ut officio suo rite fungi possit, nondum sufficiunt. Experientia enim testatur, neque tales homines, ut fas est, scholis semper prodesse, et quidem ob hanc potissimum causam, quia docendi methodum, de qua ante parum fuere solliciti, ignorant, nullaue didactices, quam plane nesciunt, peritia instructi sunt. De hac igitur nunc ita agendum erit, ut primo loco, in quonam illa consistat, inquiramus, deinde, quomodo illa comparetur, ostendamus, ac tertio loco, quo sermonis genere, et qua lingua docendum sit, explicemus.

§. LXXV.

§. LXXV.

Prima igitur huius loci quaestio, in quonam docendi ista facultas et peritia potissimum consistat, vberius declarat. Didactice, si hoc vocabulum *subiectiue* interpretatus fueris, §. I. prooem. est habitus, alios notitia nostra apte, compositaeque imbuendi, seu id voce fiat, seu scripto. Vt hic finis obtineatur, et methodo didactica opus est, et donis quibusdam didacticis. Illa versatur, vt in cogitationum ordine omnis methodus, in iusto ordine, quem in aliis instituendis sequi debemus. In quo eligendo tam rei tractandae conditio, quam auditorum indoles consideranda sunt, de quibus posteriori parte plura dicentur. Dona didactica virtutes quasdam, ad docendum necessarias, complectuntur: de quibus iam fusius.

§. LXXVI.

Praecipua docentis virtus in eo sita est, vt *perspicue* doceat, i. e. ita, vt cito, plene ac certo ab altero intelligatur. Huic perspicuitati valde conducibile est, ad illamque requiritur I. vt rerum, quas proponit, ipse docens habeat distinctas notiones, quas solas verba sponte sequuntur. II. vt easdem in
audi-

auditoribus excitare studeat. Prius obtinendi viam logica monstrat, vbi fusius, qua ratione distinctae ideae formandae sint, docetur. Posterius vero magis huius loci est, vt inquiramus, quomodo perspicuitas in aliis excitari possit. Fundamenti loco quaedam quasi principia ponemus, ex interiori mentis nostrae natura petita, ex quibus, quomodo distincta cognitio in aliis excitari possit, appareat.

§. LXXVII.

Primum quasi didactices principium ex particulatione depromitur: *vt perspicue doceas, opus est, vt quaecumque proponuntur, in partes suas resoluantur, seu particulatim proferantur.* Dicitur non potest, quanti haec regula in docendo sit emolumenti. Est quasi omnium reliquarum fons, ex ipsaque mentis natura desumitur. Vnde enim omnis in nobis oritur obscuritas et confusio? Inde scilicet, si plura simul cogitamus. Quod si itaque res composita in partes suas dispartitur e. gr. idea in suas notas, enuntiatio in suos terminos, ratiocinium in sua principia, et quaelibet eius pars seorsim cogitetur, obscuritas pellitur, omniaque fiunt

fiunt clara, perspicua ac luculenta. Optimè igitur doctores illud semper in mente, atque ore gerunt: *partire s. diuide et perspicue docebis.* Cumque *partitio, diuisio et distinctio* non aliter differant, quam vt *partitio* sit distributio totius in suas partes, *diuisio* generis in suas formas seu species sit resolutio, et *distinctio* fiat, si variae vocum phrasiumque ambiguarum significationes inuestigantur atque adsignantur: inde bene docendi illa praeceptio orta est: *qui bene distinguit, bene docet.* Haec igitur cum nostra plane conspirat: qui enim particulatim omnia proponit, is varias vocum phrasiumque significationes accurate distinguit.

§. LXXVIII.

Alterum perspicuitatis principium ab exemplis desumitur, in eoque consistit: *exempla rem illustant.* Haec enim, sapienter electa, perspicue docturo insignem praestant vtilitatem. Quae enim sermo non penitus enodauit, ipsis sensibus usurpamus. Conseruant attentionem atque augent, animo discipuli interea requiescente, seque exemplorum luce delectante. Rationem quoque monstrant, qua praecepta

pta

pta sint in vsum conuertenda. Notiones abstractas, vniuersalesque propositiones sua claritate magis illustrant. Exempla vero seligantur, notiora illa quidem, sed haud nimis trita, ad rem propositam prorsus accommodata ac dulcia. Talia cum non statim veniant in mentem, mature comparentur, e rerum praesertim gestarum monumentis, in quibus semper attendamus, cui scientiae nostrae lumen affundant. Illa vero prudentia summopere laudanda est, quae per quaestiones ac responsiones auditores sic iubet exemplum intueri, vt ex eo notas rerum inueniant ipsi, et singularia ad generalia reuocare discant.

§. LXXVIII.

Tertium didactices principium ex illo veterum canone desumitur: *opposita, iuxta se posita, magis elucent*. Hoc enim modo res declaranda optime illustratur, si, quae inesse nequeant, et a quibus rebus distinguenda sit, intelligas. A quo pluribus enim rebus res distinguere possumus, eo luculentior illarum est nostra cognitio. Et oppositorum oppositam rationem si rei inesse cogitamus, habemus certe, quibus
eius

eius ideam animo nostro informare possumus. Vnius enim cognita natura, continuo, qualis sit altera, constat, alterius modo praedicatis ab altera semouendis. Haec perspicue docturus probe attendat. Vt sui rem luculenter edificant, oppositam illis ob oculos ponat.

§. LXXX.

Quantum denique perspicuitatis principium hoc sit: *quae res sensibus exponi possunt, in harum perceptione sensus in subsidium vocandi, quibuscum attentio copulanda est.* Magna sensuum in mentem nostram vis est, firmitusque, quae sensibus percepimus, haerent. Magnam praesertim in pueris, iuuenibusque exercent vim, quorum sensus acuti sunt, agiles, et teneri, neque hebetes, aut longo usu debilitati, tardive. In iuuenibus igitur, in quorum sensuum instrumenta facilis est rerum externarum impressio, id tantum efficiendum, ut cum sensibus suis attentionem copulent, sine qua, sensuum ope, non nisi confusas nanciscuntur ideas. Hae attentione et consideratione clarae euadunt, ac distinctae.

G

§. LXXXI.

§. LXXXI.

Altera bene docentis dos est, vt accurate, quaecumque proponit, probet, in quo doctoris *soliditas* posita est. Haec igitur, ne discipuli dubii, incertique dimittantur, cauet, sed verum ex suis rationibus ob oculos ponit, vt sine dubitatione perspiciant. Quoties certitudo obtineri nequit, in verisimilitudine acquiescat. In probationibus tam apagogicis, quam directis ita versetur, vt discipulorum captui illas accommodet. Hinc illas diuidat, interrogando Socratica methodo eliciat, animum discipulorum ad attentionem, quoties opus est, excitet, ab omnibus perturbationibus liberet, neque laudibus nimis, aut iniuriis illas commoueat. Tempora, discipulosque prudenter discernat, alio res ipsas, alio illarum probationes, praemii instar, propinet, illis rationes rerum, his res tantum ipsas tradat, prout cuiusque ingenium et diligentia tulerit.

§. LXXXII.

Praeter praecipuas has dotes donum didacticum *brevitatem* quoque commendat. Nam breuitas dilucida iure laudatur, quae nihil

nihil praeterit necessarii, quia nos proxime ad scopum ducit. Multi vero, breues dum esse volunt, sunt obscuri, qualis breuitas boni doctoris officio repugnat. Quae omittit, horum fontes paucis indicet, pluraque cognoscendi desiderium semper moueat. Exploratione discipulorum saepius quoque vtatur, vt magis perspicue res proponere possit, eorumque certitudinem firmare. *Catechetica* igitur saepissime vtatur *methodo*, quae in scholis maxime est necessaria.

§. LXXXIII.

Vt vero his virtutibus in docendo semper praeditus sit, numquam ad erudiendam iuuentutem scholasticam accedat bonus scholae praeceptor, nisi bene antea praeparatus. Neque haec praeparatio primis solum muneris scholastici temporibus necessaria est, aut in lectionibus difficilioribus, aut prima vice tradendis: sed, longa experientia edoctus, illam semper repetendam commendo. Hac enim non res solum ipsi penitus addiscimus, sed meditando ac repetendo saepius in subsidia incidimus, quibus res facilius proponi, feliciusque addisci potest. In ista praeparatione ad lectiones tractandas, necessaria a minus ne-

cessariis, a difficilioribus faciliora, grata
ab ingratis, varias tradendi methodos, ea-
rumque diuersas vtilitates, ingeniorum di-
lectum, et quae sunt plura, optime distin-
guere possumus. Caueat igitur sibi a vul-
gari isto errore, quo illotis manibus scho-
lam ingrediuntur negligentes magistri, qui
se vltra institutionem scholasticam multum
sapere, nullaue indigere praeparatione, sibi
persuadent. Quid quod non raro inter
docendum quaedam occurrunt, quae non
statim, saltem minus bene, explicabit, nisi
ante de illis sedulo cogitauerit. Incidunt
quoque nonnumquam discipulorum quae-
stiones, quibus aegre satisfaciet, nisi rem
prius penitus cognouerit. Cumque scho-
lae praeceptor, qua fieri potest, optima
ratione munere suo fungi debeat, maxi-
masque negligentiae aut intermissi studii
poenas deo debeat: quomodo illas partes
explebit, hasque fugiet, nisi omni semper
contentione id agat, vt bene praeparatus,
omnibusque dotibus instructus semper ad
erudiendam iuuentutem, opus tam ardu-
um, atque amplum, accedat.

§. LXXXIII.

Succedat iam altera huius loci quaestio: quomodo ista docendi peritia, quae in bono praeceptore tam est necessaria, comparatur. Didactice cum sit habitus, alios notitia nostra apte, compositaeque imbuendi, §. LXXV. ad illam acquirendam duopotissimum sunt necessaria: I. vt didactices obiectiue sumtae sit gnarus, s. regulas bene docendi sciat II. vt illarum applicandarum facultatem s. habitum sibi comparet, qui docendi peritus euadere voluerit. Exercitio vero cum omnis habitus acquiratur, qui bene docendi habitum sibi comparare voluerit, in notitia sua cum aliis bene communicanda diligenter se exerceat, atque adeo didactices regulas saepius ad vsum perducatur.

§. LXXXV.

Vtrumque vt opportune a futuro praeceptore fieri possit, variis viis huc vsque tentatum est. Ipse olim, (diu enim iam est, ex quo didactices maximam perspexi necessitatem, eamque scriptis meis commendaui: qua de re in praefatione locutus sum,) de Seminario Philologico in ipsis scholis hunc
in

in finem vtiliter iam constituendo, consilium meum publice declaravi. Huius consilii hanc secutus eram rationem. Ex iuventute scholastica diligendos esse probos, dociles, diligentes, atque ad studia scholastica propensos iuvenes, qui sub rectoris periti institutione singulari didacticae fundamenta discant. Binas horas singulis septimanis Mercurii et Sabbati dierum his laboribus posse impendi, significaueram. Praeter hanc didactices doctrinam, hos iuvenes ad ipsam institutionem vel commilitonum debiliorum, vel in inferioribus scholae ordinibus nonnumquam admittendos esse, ut sub auspiciis rectoris praesentis bene docendi regulas ipsi applicent. Hunc arbitrum deinde, quae minus recte fecerint, illos monere, quae bene, laudare posse. Tale seminarium scholasticum ut rite condi possit, auctoritate publica et sub auspiciis Principis, id fieri debere, eiusque alumnos certis beneficiis adficiendos proposueram, vel certa spe futuri muneris scholastici, vel stipendiis minoribus, vel alia ratione, ut nomina sua eo profiteantur libentius, hasque operas in se suscipiant.

§. LXXXVI.

§. LXXXVI.

Licet, quod scio, hoc meum consilium multis se approbauerit, iniquo tamen fato factum est, ut de illo exsequendo cogitauerit nemo. Paruis sic sumtibus maximi momenti, summaeque utilitatis res perficeretur. Hac enim ratione scholis numquam deessent praeceptores, docendi facultate praediti, longoque usu iam exercitati. Posteris igitur hoc, quidquid est, consilii relinquendum, auidius forsitan illud qui expedient.

§. LXXXVII.

Alii eam ingressi sunt, huic malo medendi, viam, ut in Academiis tale Seminarium Philologicum constituendum esse, putauerint. Cuius consilii tanta fuit felicitas, ut sub auspiciis Regum Maximi in alma Georgia Augusta, quae Goettingae floret, primum conderetur. Habuit scilicet celeberrima haec Musarum fedes virum didactices peritissimum, longoque usu in his studiis versatissimum, immortalem IO. MATTH. GESNERVM, quo moderante, digniorem enim inuenire non potuisset, nouem theologiae studiosi scholasticis muneribus obeundis

aptati sunt. Quod si in pluribus academiis viri essent, harum rerum satis periti, quare principes hanc vtilitatem suis terris inuiderent, non video.

§. LXXXVIII.

Huius seminarii philologici academici ista debet esse facies, vt I. ex praeceptis sui inspectoris, qui isti adscripti sunt, lectiones suas dirigant. II. vt ab ipso didacticen scholasticam discant, neque tantum ex istis regulis, quibus ars haec absoluitur, sed et ipsa horum canonum applicatione, ab inspectore s. direttore in tradendis variis eruditionis scholasticae partibus facta. III. vt ipsi alumni nonnumquam, praesente eius direttore, docendi periculum faciant. IIII. vt huius studii quaedam illis proponantur praemia, quibus inuitentur, excitentur, ac tandem remunerentur. Quis, rebus sic constitutis, scholis bonos praeceptores deesse non posse, adhuc negabit? Optandum igitur, vt suis auspiciis Principes tandem plures in academiis suis tam necessarium opus dignarentur. Scholae enim profecto maiorem postulant eorum, qui se illis dicare volunt, quam sacerdotia, praeparationem, de qua tamen in pluribus Academiis prospectum est.

§. LXXXVIII.

§. LXXXVIII.

Eiusmodi vero seminaria cum magis adhuc in votis sint, quam ut reapse existant: quaestio ista nondum satis expedita videtur, quomodo futurus scholae praeceptor ad hanc docendi facultatem peruenire possit? Ut igitur, in hac meliorum subsidiorum penuria, aliquo modo viam monstrem, sequentia commendabo. I. Quod si litterarum studioso tam felici esse contigerit, ut ipse bono praeceptore utatur, diligenter eius methodum, ac dona didactica attendat, et, qua via ipse profecerit, bene obseruet. II. Mature scripta didascalica legere incipiat, ex illisque didacticen, quantum potest, discat. III. Occasione, aliis, quae ipse didicit, eadem methodo rursus proponendi, studiose utatur: hac enim ratione sensim ad habitum perueniet. In aliorum institutione, quae inuito saepe elabuntur, vitia notet, ab illisque in posterum sibi caueat. IIII. Initium ab erudiendis pusionibus in rebus facillimis faciat: in quo si profecisse sentiet, de quo sibi gratuletur, habebit. V. Consuetudinem sibi cum viris comparare studeat, qui usu atque experientia in docendo sunt exercitissimi, ex quorum colloquio proficere, et, quae

quae ignorat, discere nitatur. VI. Quidquid ipse discit, ita discat, ut luculenter omnia, iusto ordine, atque ex suis quaeque rationibus cognoscat. Quae ita didicit, horum facilis erit cum aliis communicatio.

§. LXXXX.

Tertia huius loci quaestio, quo sermonis genere, et qua lingua docendum sit, explicat. Ad docendi peritiam omnino illud etiam requiritur, ut verborum dilectu, sermonisque iunctura doctrinae gratiam, apud discipulos conciliet. Nulla igitur vocabula propter ambiguitatem obscura, minusque cognita adhibenda sunt. In docendo iis utendum verbis, quae et Logica et Oratoria, in perspicua oratione adhibenda, docent. Sermonis quoque soloecismi sedulo vitandi, quin potius ita verba iungenda sunt, ut sermo intellectu facilis inde enascatur. Neque orationis ornatus, qui minus perspicuitati obest, omnino negligendus, ipsaque vocis in docendo modulatio rei congruat, attentionem excitet atque alat, praeceptoremque commendet. Ab omnibus vocis vitiis sedulo sibi caueat praeceptor, quibus discipulorum aures, animique ab ipso alienantur.

§. LXXXXI.

§. LXXXXI.

Poterit hic quoque celebris ista quaestio tractari: num germanica lingua sit in docendo utendum? Primo illud per se intelligitur, sermonem de iis esse, qui latina etiam intelligant. Apud hos latina lingua utendum solum esse, sunt qui magno impetu contendunt, eosque, qui contra faciant, reuocatae barbariei reos peragunt. Rationibus nituntur sequentibus: primum aiunt, melius accuratiusque posse proponi disciplinas latino sermone, quo tamquam in cortice contineantur, quam germanico, rudi et doctrinis inepto: deinde, nisi continuo usu tractetur, in contemptum adduci latinam linguam, cum videant iuvenes, saltem sibi persuadeant, se doctos euadere posse, si vel latina negligant. Ex hoc autem neglectu barbariem necessario oriri.

§. LXXXXII.

Alii contra putant, sine piaculo, quin utiliter, germanicam linguam a se in docendo adhiberi, his in primis ducti rationibus. Quam perfecta etiam et accurata latinae linguae cognitione imbuti sint praeceptores pariter ac discipuli: (quod tamen raro accidit) melius tamen, si patrius adhibeatur sermo,

sermo, et illos animi sensa proferre, et hos, quid sibi velit praeceptor, intelligere, quam si latine res transfigatur. Germanorum linguam disciplinis ea tradendis non esse ineptam, experientia constare, in primis si termini, quos vocant, et latinae voces cuius arti propriae feruentur. Neque latinae linguae contemptum ex hoc more oriri, cum, prout nunc est litterarum apud nos facies, vel germanice de rebus, quae alias ex latinorum fundis petuntur, loquentes, sine latinae linguae cognitione non intelligantur: eo minus id fieri, si alias sedulo moneantur discipuli, ne negligere eam velint, doctoresque ipsi puritatem elegantiamque in scribendo conseruent. Tandem ad Gallorum, aliorumque exemplum prouocant, qui haud infeliciter sua lingua disciplinas omnes atque artes tradant. Illum quoque perpetuum latinae linguae in docendo usum non ob stare barbariei, quin eam mirifice adiuuare, superioribus saeculis satis compertum esse. Neque quidquam est, quod germanica lingua commode proponi non possit, quam tristes illae scholasticorum nugae, quo nomine carior nobis commendatiorque esse debet.

PARS

PARS POSTERIOR
DIDACTICES SCHOLASTICAE
INSTRVIT
IPSVM SCHOLAE PRAECEPTOREM

PARS POSTERIOR
DIDACTICES SCHOLASTICAE
INSTITUT
PRIMA SCHOLAE TRANSFORMATION

CAPVT I

TRADIT

INSTITVENDI REGVLAS GENERALES

§. LXXXXIII.

Qualis futurus scholae praeceptor esse
debeat, ex iis, quae parte priori
dicta sunt, satis, puto, constabit.
Sequitur, vt, quomodo in ipsa
instituzione versari debeat, poste-
riori hac parte explicemus. Quamquam
enim, de vnaquaque disciplina cum spe-
ciatim agetur, illam docendi ratio fusius sit
indicanda: plura tamen sunt, quae gene-
ratim monere interest, hoc capite in me-
dium proferenda. Vt igitur ordine quo-
dam

dam has instituendi regulas generales proponamus, primo loco eas collocabimus, quae ex muneris scholastici ratione ac fine proficiuntur: tum quae discipulorum conditionem spectant: postea quae ex discendi ratione colliguntur: ultimo loco eas indicabimus, quas rerum docendarum ordo et natura ipsa suppeditant. His quatuor classibus pleraque saltem, si non omnia, quae ad instituendi rationem generatim pertinent, comprehendi posse arbitramur.

§. LXXXXIII.

Muneris, quo fungitur, rationem ac finem si semper ob oculos sibi ponat scholae praeceptor, ut discipulos tam in hac quam in futura vita felices reddat: plures inde regulas facili opera deriuare poterit, quas ordine iam pertractabimus. Prima haec sit: *Muneris sui grauitatem si cogitat, ad deum confugiat, a quo vires, intelligentiam ac prudentiam precibus ardentissimis contendat.* Maximi sane momenti res est, hominem, a deo conditum, sed sua culpa deprauatum, ac per dei filium cum deo reconciliatum, ita instruere, ut tam in hac vita, quam aeternum felix euadat. Quantum enim requiritur,

tur, vt aliquis huius vitae felicitatem confe-
qui, multo vero magis, vt aeternum felix
effe poffit. Tot laboribus fe omnino im-
parem sentit noster, nifi diuinitus animi,
corporisque vires fuppeditentur. Quibus
confequendis ne ineptus fit, precibus illas
ardentiffimis defiderat, quotidieque nouas
a deo fibi expetit.

§. LXXXV.

Deinde muneris fui vtilitatem expendens
animo praeceptor, *serena ad illud semper fronte
accedat, maximaque illo fungatur voluptate.*
Magnis fane, immo maximis vita fcholaftica
circumfepta eft moleftiis, quae animum fran-
gunt, ftudiumque minuunt. Refumitur
vero, atque excitatur iterum, fi, quam opera
nofta fit vtilis, cogitamus. Quantae enim
vtilitatis res eft, hominem reddere felicem,
ac rei publicae faluti confulere. Quam di-
gnus homine hic labor! Quam lauta iftius
funt praemia! Quis laeta ac serena fronte
tale opus non aggrediatur? Omnia vincat
amor. Difcipulorum hic ftudium excitabit,
ipfamque institutionem multo efficiet vti-
liorem.

H

§. LXXXVI.

§. LXXXXVI.

Tertio loco optimam muneris sui rationem considerans, *paterno in discipulos feratur amore*. Cuius enim felicitati perficiendae operam damus, hunc ex animo amemus, necesse est: et in quem ita sumus adfecti, hunc feliciorum semper ut reddamus, enixe allaboramus. Neque fieri aliter potest, quam ut paternus hic in discipulos adfectus mutuum illorum excitet amorem, quo nihil ad feliciter obeundum munus utilius, praestantius nihil. Ex hoc enim discipulorum erga praeceptorem amore sponte omnia consequuntur, quae ab illis requiruntur.

§. LXXXXVII.

Ultimo denique loco muneris sui finem ob oculos sibi ponens praeceptor, *non solum id agat, ut huic vitae suos aptos reddat, sed aeternae quoque illorum salutis curam agat*. Partibus suis minime rite functus est praeceptor, qui suos linguas et artes, quin et bonos mores docuit; haec enim huius tantum vitae felicitatem efficiunt: muneris plena ratio, ut dei amantes, probi, pii, Christoque amici ex disciplina eius prodeant discipuli, requirit. Hac enim via ad aeternam
ten-

tenditur salutem. Ab isto igitur pernicioso errore sibi caueat, quo, officio suo fecisse satis, sibi persuadent, qui doctos et moratos dimittunt iuvenes. Deo se olim rationem redditurum esse, serio cogitet, si, ipsius culpa, fidei suae commissorum quidam pereat.

§. LXXXXVIII.

Diuerſa diſcipulorum conditio plurimarum regularum fons eſt, quas in inſtitutione attendere debet praeceptor. Primum igitur negotium, cum in ſcholam venerit, ſibi datum exiſtimet, *ut diſcipulorum ingenia diligenter exploret, ac cognoſcat.* Haec exploratio ingentium commodorum cauſſa erit, ipſique, quid faciendum ſit, monſtrabit. Non enim omnes eodem modo tractari debent diſcipuli, ſed pro ſuo quiſque ingenio, ſi bene tractari debet. Quod ſi vero, quomodo in illorum reſeſſus penetrari poſſit, quaefſtio oriatur, facilis erit reſponſio. Attendendum ſcilicet, quomodo quiſque in quaque re ſe gerat, etiam tum, cum minus ſe obſeruari cogitet, vnde de eius propenſionibus et facultatibus facilis erit coniectura, praefertim illi, qui in morali philoſophia et communis vitae ratione aliquantum verſatus ſit.

H 2

§. LXXXXVIII.

§. LXXXXVIII.

Hac ingeniorum exploratione prudenter ut uti possit praeceptor, in quadruplici fere differentia discipulos esse obseruet, quarum quaelibet singularem prudenter agendi modum postulat. Quidam et cum voluptate litteris operam dant, atque iis instructi sunt a natura dotibus, quae successum haud infelicem spondent: alii cum eadem voluntate ferantur in litterarum studia, aliquod operae pretium faciendi facultate destituuntur: alii rursus, ingenium studiis aptum nacti, quaecumque de causa ab illis abhorrent: postremi sunt, qui cum Musis commercium habere nolunt, ita praeterea ab ingenio imparati, ut etiam si velint, efficere quidquam nequeant.

§. C.

Primae classis iuvenes habere, si praeceptor tam felici esse contigerit, is eo tantum enitatur, ne sua culpa a litterarum studiis illos abalienet, aut culturae neglectu ingenii dotes corrumpantur. Si qui sunt, non sunt tamen nulli, qui habenis indigeant, hos ab immoderato studio retineat. Reliquis talem se semper ducem praebeat, qui illorum volun-

luntatem alat, conferuet, augeat, expleat, ingenii dotes excitet, excolat, augeat, beneque collocet. Ne studio suo in aliena ferantur, dotibusque suis abutantur, sedulo caueat. Potissimum vero, ne prauo aliorum exemplo ad otium deflectant, aut ingenii dotes socordia et voluptatibus corrumpant, operam det. Idem quoque, quo minus suis dotibus superbiant, aliosue prae se spernant, aut illis nimis confidant, obstat.

§. Cl.

Difficilior, non tamen desperata, est aliorum causa. Vbi enim seria discendi voluntas adsit, de profectu aliquo vix est dubitandum. Id saltem diligenter consideret prudens magister, vtrum nihil adsit virium, an vero tenues tantum vires et quasi sepultae. Si prius sit, ut nihil prorsus comprehendat, aut nihil memoria retinere queat puer aut adolescens, ab infano ipsum labore dehortabitur, parentesque a faciendis sumtibus, ne sibi imputetur, oleum et opera in eo homine si perdatur. Posteriores humaniter tractandi, tantoque maior a praeceptore diligentia adhibenda, ut obiectae a naturae imbecillitate difficultates

studio et industria superentur: quod saepius feliciter factum esse, experientia testatur. Apud hos igitur discendi cupiditas alenda, labor minuendus, ingeniique latentes igniculi excitandi sunt.

§. CII.

Tertium illorum genus est, qui facultates, quas habent, litterarum odio adhibere nolunt. Prudens praeceptor, id sibi potissimum negotii datum esse, cogitet, ut huius odii causas inuestiget, pro quarum diuersitate diuersam tenet rationem. Si ab ignauia sit odium, leniter primum officii admonendi sunt: adhortationibus parum proficientibus, obiurgationes acerbiores, quin plagae etiam, aliaeque coerciones ad mouendae, quibus veternus ille excutiatur. Sin Orbilius aliquis plagosus discendi amorem animo excusserit, humanitate, comique lenitate, non studiorum, sed hominis illud fuisse vitium, convincendi sunt. Quos parentum opes securos faciunt, ut nihil sibi litteris opus esse putent ad vitam commode agendam, illi diligenter sunt commonefaciendi, ut, si non praesidium, ornamentum saltem a bonis artibus sibi petendum putent, idque eo magis, quo plura ad

ad eam rem praesidia secunda fortuna subministrat, quantoque pulchrius sit litterarum cum generis splendore connubium. Deinde subiici potest, quam sint res humanae fluxae, quae quidem extra nos positae sunt: paranda igitur in tempore praesidia, quae eripi ita facile non possint. Quae omnia historiis illustrari, atque ita tandem pertinax voluntas expugnari, poterunt.

§. CIII.

Ultimum genus superest, qui nec voluntatem discendi, nec facultatem habent. Hi cum inuita prorsus Minerua ad litterarum studia admoueantur, monendi erunt parentes, ut alii vitae generi illos consecrent. Non solum enim nihil proficient, neque umquam rei publicae inseruiant: sed mala inde metuenda maxima, animum ad malas artes applicantibus. Quod si tamen difficultates tum ratione voluntatis, tum intellectus, expugnari poterunt: variis utatur antea remediis praeceptor, quae supra proposita sunt.

§. CIIII.

Post ingenii explorationem, *ad quae quisque proclivis sit aptusque, cognoscere* deinde *studeat praeceptor*. Ita in pueris saepe iam ap-

paret, oratores bonos illos fieri posse, si amoena quaedam audacia et libertas, cum viuida imaginandi vi et praestanti memoria coniuncta, in iis eluceat: politicos egregios, si diligenter legunt historias, neque tantum ad euentus, sed ad eorum etiam causas, totumque negotiorum contextum respiciunt. Medicum fore praestantem arguit, si herbas, flores, insecta, conchylia legat, diligenter confideret, et quae sunt alia. Optandum omnino esset, vt ista permetteretur iuuenibus libertas, vitae genus, quod ipsis maxime placeret, eligendi. Quod vt parentibus persuadeat, noster dabit operam: si id non obtineat, sensim et quasi aliud agendo a deliciis suis adolescentem abstrahat, et ad alia, scopo a parentibus praefixo magis conuenientia, traducat.

§. CV.

Tertio loco illud potissimum quoque exploret, quibus quisque rebus optime soleat in officio contineri: pudore, quo plurimi, aut obiurgatione, qua durioris frontis, aut plagis, pro desperata malitia. Deinde fieri interdum solet, vt inter illas artes, quae ab omnibus in schola disci interest, ad alias magis,

magis, quam ad ceteras quidam propende-
ant, quidam ab vna pluribusue plane ab-
horreant. Prius ferri facile potest, et, si
cetera non negligantur, illa propensio etiam
alenda est. Circa alteros videndum, quam
necessarium sit id, a quo abhorreant, et e
quo fonte auersio illa profluxerit. Si appa-
reat, non nimis necessarium esse, stulte fa-
ceret, qui cogere cum acerbitate quadam
discipulum alias non malum vellet, vt frustra
se torquendo bonas horas perdat. Id tamen
obseruandum, vt alius ipsi interea labor at-
tribuatur, ne alii, ignauia ducti, eandem sibi
libertatem arrogant.

§.

CVI.

Denique reliqua boni praeceptoris circa
diuersam discipulorum conditionem officia
haec fere sunt: vt, quos natura aut educatio
timidos fecit, excitet, ferociores seueritate
compescat, qui tardi sunt ad intelligendum,
vel eloquendum, saepe interrogando reddat
agiliores, qui celeres motus habent, sed
praecipitanter nimis omnia agunt, quaestio-
nibus difficilioribus quasi fatiget, qui nini-
um sapere sibi videntur, quod maximum est
profectus impedimentum, eos ignorantiae

H 5

suae

suae demonstratione aliquantum confundat, qui nihil audent, sibi que diffidunt, ea tantum, quae sciunt, ab ipsis exigendo, erigat.

§. CVII.

Haec quidem omnia in privata institutione facilius multo procedunt. In scholis publicis legibus et ipsa necessitate vniiformitas quaedam regnat, qua tamen praeceptor se ita constringi numquam concedet, quo minus hanc discipulorum dissimilitudinem semper prae oculis habeat, et non sentientes etiam discipulos alium aliter tractet. In amore illud discrimen seruet, ut omnes amare, magis autem, quo quisque melior aut doctior, odisse neminem, nisi desperate malum, appareat.

§. CVIII.

Ex ratione discendi, quae tertium regularum generalium est principium, variae colliguntur, quas per lancem quasi saturam hic recensebimus. Prima haec esto: *optimam discendi rationem quauis occasione suis inculcet bonus scholae praeceptor.* Non errare mihi quidem videntur, qui ad eruditionis impedimenta omnino referunt, quod tam pauci

pauci viam, qua ad solidam tenditur doctrinam, norunt. Aliunde profecto haec ignorantia deriuari nullo modo potest, quam ex illis scholis, vbi haec via plane non monstratur. Plures certe ad veram eruditionem peruenissent, hanc viam nisi ignorassent. Sed sunt, qui dies noctesque libris incumbunt, sudant et argent, plumasque comedunt, et caput scalpunt, sed frustra. In eodem semper haerent luto, iisdem inuoluuntur tenebris, neque ad vllam lucem perueniunt. Deinde, etiamsi lento gradu aliquantum processerint, multo tamen celeriores progressus fecissent, si, quomodo procedendum sit, non ignorassent.

§. CVIII.

Suorum igitur litterarum studia mirum quantum facilitabit, si, qua via in illis eundum sit, fidus dux monstrauerit. Vt vero hanc viam non ignoret noster, praecepta discendi generalia hic suppeditabimus, quae ex ipsa mentis natura deriuata sunt. Sunt autem haec: I. In primis litterarum amor excitandus, vtilitatis, honoris, immo necessitatis cuiusdam consideratione, qua vt nos, aliosque emendemus, tenemur. II. Deinde atten-

attentio, meditatio ac repetitio adhibenda.
 III. Viui doctoris opportunitas non negli-
 genda. Autodidascalia enim maximis pre-
 mitur difficultatibus. IIII. Discendum, quid-
 quid discendi occasio offertur. V. Legendi
 libri vel lectione stataria, vel cursoria. VI.
 Cum iudicio excerpendum. VII. Scriben-
 dum et commentandum ad res percipien-
 das, retinendas, tradendas. VIII. Vniuer-
 sim id agendum, ne quid intempestiue, ne
 quid confuse, ne quid absque fructu.

§. CX.

Quia in litterarum studiis parum profi-
 ciet, qui nullo illarum capitur amore, al-
 tera regula haec sit: *quouis modo praeceptor*
in discipulis litterarum amorem excitet, alat
atque augeat. Excitet, vt supra dictum est,
 alat, exempla litteratorum ob oculos po-
 nendo, quorum nomen et merita adhuc
 celebrantur, proponendo nonnumquam ea,
 quae insigniter delectant, et quotidie noua
 quaedam, illisque inaudita addendo, augeat
 denique amica cum diligentioribus conuer-
 satione, in qua de rebus, ad eruditionem
 facientibus, sermo misceatur, iuueniles,
 lique docti labores illis committantur, bi-
 blio-

bibliothecae potestas fiat, aut illorum quasi consilium variis de rebus, vel scholasticis, vel ad litterarum studia pertinentibus, rogetur et adhibeatur. Praemiis quoque scholasticis, aut schedulis, quibus suis commendentur, et laudentur, illorum studium accendat.

§. CXI.

Neque ab hoc loco aliena erit de aemulatione scholastica disputatio, quae ad hunc litterarum amorem excitandum, augendumque in scholis solet commendari. Multorum, non *Quintilian* tantum, sed et recentiorum de accendenda augendaque in pueris aemulatione sunt praeceptiones, aliis in contraria omnia abeuntibus, qui ex tam corrupto fonte boni nihil provenire posse, cogitant. Certamina inde et agones omnes ex scholis proscribunt, utque discipulos humilitati adfuefaciat, praeceptorem iubent. Ut igitur de hac lite quid sentiendum sit, iuste statui possit, quod plures, qui ex scholis omnem aemulationem exturbant, facere negligunt, primo aemulationis definitionem fundamenti loco ponamus. Aemulatio hoc loco est vehementior appetitio, dili-

diligentia, doctrina ac virtute prae aliis praemia proposita consequendi, ad quae consequenda iisdem, quibus alii, nos instructos esse videmus et subsidiis, et iuribus. Ad aemulationem igitur requiritur I. praemiorum cupiditas II. voluntas remediorum s. subsidiorum, diligentiae, doctrinae, virtutis III. vt iisdem, quibus alii, instructi simus praesidiis IIII. vt plures ista praemia appetant, qui tamen prae nobis nullo in illa iure potiori gaudent.

§. CXII.

Quod si igitur in scholis locum habere debet aemulatio, diligentia, doctrina, virtus praemiis quibusdam ornanda sunt, e. g. loco, et ordine in schola sedendi, praeceptoris laudibus, commendatione aliisque: deinde iidem labores eorundem profectuum iuuenibus committendi sunt. Summa scilicet cautione hic opus est, ne impares iuuenes, aut diuersarum animi facultatum hic iungantur, ne alacriores superbiant, immo pigrescant, tardiores autem et infirmiores prorsus animum abiciant. Hisce limitibus circumscripta aemulatio quare ex scholis fit eliminanda, non video.

Quis

Quis enim, inde necessario fluere, dixerit; ut magnificentius de se ipsis, quam de aliis, sentiant; aut, quid aliis magis, quam quid sibi desit, considerent; aut ut aliis praestare semper et omnino velint. In virtutis exercitatione aliis praestare velle, quis non laudabile dixerit? De se non magnificentius sentiet, qui alios aemulatur: neque, quae sibi desint, ignorare poterit. Bonus scholae praeceptor scholasticam aemulationem prudentia sua, atque adhortationibus ita emendare facile poterit, ut, quae vulgo adhaerent, fordes abstergantur, omnisque abusus tollatur. Id quoque operam dabit, ne aemulatio ista in Zelotypiam vitiosam degeneret, quae est dolor inde ortus, cum quis alterum praemiis, quibus inuitus caret ipse, frui videt. Pro diuersa pubis scholasticae aetate diuersa praemia, quae rixas et contentiones nullas mouent, constituere poterit, ita ut aemulatio inter remedia, discendi ardorem in scholis publicis excitandi, alendi, augendique in posterum quoque iure meritoque defendi possit.

§. CXIII.

Sine attentione disci nihil, nihilque cognosci accurate potest. Animum haec ab alie-

alienis cogitationibus auocat, ex pluribus cognoscendis vnum separatim repraesentat, obscuritatem, mentisque tenebras pellit, rebus lucem adfundit, omniaque luculenter vt perspiciamus, efficit. Tertia igitur praeceptoris regula postulat, *vt discipulorum attentionem quauis ratione excitet.* Quo magis ad aliena ferri solent iuuenes, aetasque puerilis fluctuari, cogitationibus suis huc illuc vagantes, eo maior adhibenda diligentia, ad rem propositam vt attendant. Non obiurgationibus, non minis, neque plagis haec res efficitur: aliis abundat praeceptor remedii. Quaestionibus non opinantes exerceat, repetitionibus eorum, quae modo dicta sunt, attentionem exploret, vocis varietate, inopinata librorum inspectione, rerum tractandarum varietate, adhortationibusque tempestiue adhibitis, rei-que grauitate exposita, aliisque modis facile auditorum attentionem prouocabit.

§. CXIII.

Quarto loco *quantum fieri potest laboris dentum discipulis in se praeceptor deriuat.* Ne otiosus in schola sedeat, audiatue tantum recitantes discipulos, quae memoria com-
pre-

prehenderunt, aut auctorem interpretantes, aut denique, quod omnium pessimum est, ipse aliud agat, discipulis interim inscribendo et commentando occupatis. Audiatur recitantes, sed paucos, et ne pigritiae occasionem praebet, modo hunc, mox alium pensum reddere iubeat, saepissime autem illos, quos negligentiores alioquin futuros, nouerit. Ipsum etiam pensum, quod singulis ediscendum propositum est, in plures tribui partes potest, et haec ab illo, ab alio alia exigi. Eadem ratione interpretando auctore veteri versandum. Ille vero praecipuus magistri labor sit, ut diligenter et quam dilucide fieri potest, omnia explicet, exemplisque familiaribus ac notis illustret, tum discipulos interroget crebro, et exempla ab illis exigit. Vnam eandemque rem variatis, quoties fieri potest, interrogationibus proponet, donec comprehensam intelligat. Adusfaciet etiam discipulos, ut ipsi interrogent, si quid minus intelligant, et placide quaerentibus respondebit. Denique a discipulis nihil exigit, nisi quod ex ipsius ore iam audierint. Neque rigidus verborum exactor sit, sed sensum potius attendat.

§. CXV.

Quinta regula praeceptorum commenda-
mus, ut illis horis, quibus una sunt praece-
ptor et discipuli, nihil agatur, quod seorsim
agere singuli queant. Cum primis hoc te-
nendum circa emendationem eorum, quae
a discipulis scripta sunt. Domi ea sunt
emendanda, in schola vero emendationis
ratio primum ab ipsis exigenda discipulis,
deinde vero, si eam nesciant, a magistro
indicanda, idque omnibus audientibus, ut
a simili errore sibi cauere possint. Ita di-
ctitando tempus consumere, institutioni
alias tribuendum, noxium est. Aut nihil
dictandum, aut extra horas ordinarias id
fieri debet. Neque a discipulis in scholis
elaborari, quae domi elaboranda sunt, con-
cedet praeceptor, aut omnino otiosos illos
federe, praeceptore vel alia omnia agente,
vel cum collegis in atrio confabulante.

§. CXVI.

Sexta regula monet, ut horae, institutioni
destinatae, accurate et integrae, neque dimidia-
tae, aut negligenter huius officio impendantur.
Tardi scholas discipulorum plures frequen-
tare solent, quod eo accidet frequentius, si
prae-

praeceptorem sero venturum norint, aut haec parum curare. Hinc integrae saepius horae iacturam faciunt. Neque e schola praeceptor festinet, qua festinatione attentionem, discendique ardorem in discipulis exstinguit. Temporis, horaeque incurius eundem semper ostendat docendi ardorem, temporisque accuset celerem decursum. Iphis horis discipulis se numquam, nisi summa coactus necessitate, subducatur, nec sua absentia illis ludendi, rixandi, otiandi occasionem subministret. Redux enim factus tempus, petulantes et rebelles puniendo, consumet, animos petulantiae et ferocitatis plenos, ad litterarum studia prorsus factos ineptos, inueniet, nihilque proficiet. Quorum omnium cum se causam esse, ipsi fatendum sit, pudore subfundatur, necesse est, temporisque iacturam, cuius se debere deo, hominibusque rationem cogitabit, sero conqueretur.

§. CXVII.

Tandem septima regula eo pertinet, *ut operam det, quo etiam horae ab ordinaria institutione vacuae bene a discipulis collocentur.*

Has plerique praeceptores curare, omnino

negligunt: quo fit, vt publica institutio parum proficit. Prudens vero praeceptor, hunc defectum supplere, conabitur. Non magna pensa ediscenda aut scribenda discipulis tribuet, qua ratione taedium prius, quam diligentiam eorum prouocabit. Multo melius res procedet, si humanitate et amore in discipulos suadendi auctoritatem sibi conciliauerit. Proderit quoque, si cum parentibus ipsi hac de re conuenerit, ad quos propterea nonnumquam adeat, aut ad se ipsis adiutum concedat. Poterit quoque, si per alia negotia licet, licere autem debebat, horam certam constituere, vbi singulis liberam ad se adeundi, et de studiis secum loquendi, potestatem faciat, publiceque declaret, eum sibi fore carissimum, qui quam saepissime ad se accessisset. Omnis tamen absit coactio, reuiculasque quasi pecudes in grege suo ferat.

§. CXVIII.

Rerum docendarum ordo et natura ultimo loco quasdam quoque regulas praeceptorum iniungit, quas nunc explicare, tractationis nos filum iubet. Ad quatuor omnes referri posse, arbitror. Prima igitur haec est: *res docendae ac discendae animi facultatibus, earumque*

que diuerſi temporis vigori accommodari debent.
Tam accuratos veteres in obſeruanda hac
regula inuenies, nihil vt ſupra. Cur apud
Graecos artes mathematicae primae erant,
quas docebantur pueri? Nonne inter alias
haec quoque cauſſa fuit, quia oculos, ſenſus-
que adficiunt, quibus pueritia maxime flecti-
tur, et delectatur. Quid cauſſae eſt, cur
pictura, heraldica et geographia ſic capian-
tur infantes? Teneri ſunt ſenſus, mollesque,
omniaque pueris grata, quae illos mulcent,
ſuauiusque adficiunt. Cur in pueritia lin-
guae felicius addiſcuntur, quam ab adole-
ſcentibus, aut a virili aetate: quia ſcilicet
memoria in pueris prae aliis animi ſacul-
tatibus viget. Cur hiſtoria ita delectantur
iuuenes; nonne ob eandem cauſſam? Artes
vero ſeueriores, philoſophiam reliquasque
cur faſtidiant? Hae iudicium, mentemque
poſtulant, quae in iuuenibus tandem efflo-
reſcere incipit. Huic animi conditioni bo-
nus praeceptor res docendas attemperet, at-
que adeo, quae ſenſus feriunt, ac memoriam
excolunt, prius tractanda, poſtea vero, quae
iudicium acuiunt. Quem ſi ordinem obſer-
uauerit, felices non poteſt non facere pro-
greſſus.

§. CXVIII.

Ex priori igitur regula institutionis initium ab iis faciet rebus, quae in sensus incur-
runt. Hinc litterarum formas, picturam,
musicam, geographiam, heraldicam, artium
mathematicarum prima elementa pusiones
suos docebit, figurisque aeneis aut pictis
varias ipsis res utiles propinabit. Historiam
quoque naturalem, quae sensus mirifice ca-
pit, hanc aetatem doceat, herbarum, tellu-
ris, plantarum, lapidum, aeris, animaliumque
incredibilem multitudinem ac varietatem ob
oculos illis ponens, nec non meteororum
naturam et causas explicans, summatim ea
omnia, ad quae sensibus ducuntur pueri.

§. CXX.

Memoriae vis quia primis statim annis se
exferere solet, illa quoque ante iudicium est
excolenda. Hoc enim diu adhuc quasi so-
pitum est, cum memoria iam, sapientissimo
summi nostri opificis instituto, viget, qua
idearum, rerumque copia comparatur, in
quibus deinde iudicium vim suam exercet.
Excolitur vero memoria crebriori exercitio,
tum in ediscendis linguae vocabulis, aut
praeceptione aliqua grammatica, quorum
tamen

tamen copia non obruenda tenera aetas, sed potius libertas quaedam concedenda, et puerulorum paria eligenda, qui ludendo se inuicem interrogent ac respondeant, immo crebriori lectione memoriae ea potius imprimenda sunt, tum in sententiis ediscendis, quin etiam iis ipsis, quae in schola de latino germanice interpretari docentur. Quae res multo adhuc maiorem usum habet, quia quo plures eiusmodi auctorum locos memoria comprehenderunt, eo magis latinitatis colorem vel non sentientes trahent. Quid? quod haec etiam prouectiores meminisse iuuabit, cum reliqua aut mox oblitterentur, aut ita quasi absorbeantur, ut didicisse, vix recordari queas. Si de reali disciplina quid ediscendum proponitur, verba non seuerè exigenda sunt, quin potius, ut suis verbis rem enuntient, postulandum est.

§. CXXI.

De memoria, quae artificijs certis paratur, imagunculis verbi causa, rebusque alijs non magnifice sentiendum putamus. Plerumque enim ita comparata sunt illa artificia, ut primum rem, quae signi loco proponitur, deinde et ipsam, cuius illa est signum,

repraesentare sibi, qui eis vti velit, debeat. Exempla eorum, qui eiusmodi artibus nixi ad miraculum vsque memoria valere, tum demum aliquid probarent, si constaret, quosdam, memoria minus valentes, artis huius beneficio eo peruenisse. Fuerunt enim omni tempore pauci, quorum praestantissima memoria vel sine eiusmodi artibus omnibus admirationi fuit: quales interdum, vt alios magis in stuporem dent, non naturae beneficio, sed arte sua id se consecutos, gloriantur. In locali tamen memoria magna vis est, vbi aliquid in hac vel illa paginae parte legisse, recordamur: cui vt subueniatur, praestat vni auctoris, quem familiarem nobis reddere velimus, editioni adflescere, eique non nimis exiguae, vt facilius in partes mente distingui queant paginae, quae res magno interdum compendio, scriptoris locum quaerentibus, esse potest.

§. CXXII.

Quo magis obliuio vitatur, eo magis excolitur memoria. Illa igitur quomodo vitanda sit, vt doceamus, ex triplici eam plerumque fonte oriri, obseruemus I. si rem non saepius recordamur. II. si prima vice non
distincte

distincte aut plene cognita a nobis fuerit.
III. si ab vna re ad alias diuersas festinamus.
Vitari igitur ita potest, vt primum attentione
maiori rem penitus perspicere studeamus.
Huc faciet, ne plura simul aut breui tempo-
re post se inuicem attendamus, vt ex bonae
methodi regulis rem cognoscamus, atque
adeo rite illam meditemur. Deinde crebra
repetitione et recordatione opus est. Vlti-
mo denique loco adnotatio non obliuiscen-
dorum multum proderit: quae sit brevis,
cum iudicio fiat, atque ad finem vsque disci-
plinae continuetur.

§. CXXIII.

Postquam confirmata aliquantum aetas,
instructaque memoria fuerit, intentiori cura
in iudicii culturam incumbendum erit. A
teneris quidem vnguiculis puerorum etiam
iudicium expolire conabimur interrogatio-
nibus, illorum captui accommodatis: sed cum
per naturae conditionem imbecillior sit haec
in illis facultas, frustra fuerit, hic nimium la-
borare. Crescente vero cum annis iudicio,
omni studio contendendum, vt diligenti
cultura poliatur et augeatur. Ante omnia
opera danda est, ne quid discant iuuenes,
I 5 quod

quod non intelligant. Num vero intelligant, quaestionibus suis facile expiscabitur, et si a discipulis exempla exegerit. Interdum orationem proponat, in qua vnum sit aut plura vitia, occultiora vel manifestiora, pro captu et profectu discipuli, iubeatque ea indicare atque emendare. Emendationis suae rationem reddere iubeat, aut turbationis sensus periodum offerat, sine vlla distinctionis nota scripta, et petat a discipulo, vt explicet, et conuenienter interpungat.

§. CXXIII.

Cum ad Matheosos, Philosophiae ac Historiarum studia ventum fuerit, multo se maior pandit iudicii exercendi campus. Ac Matheosos ea quidem ratio est, vt rudimenta quasi ratiocinationis, illius ope, poni queant: arithmetica maxime, quatenus in addendo et subtrahendo versatur, quin teneris pusionibus proponatur, nihil impedit, quibus ludendo quasi inculcari potest. Qui autem ad demonstrationes geometricas deducti fuerint, illi demum, quid sit conuictio, et scientia, intelligent. In Philosophia opera danda, vt ex certis et euidentibus principiis omnia deducantur. Acui hic optime iudi-

iudicium potest, si tiro proposita aliqua quaestione, ex principiis, quae nouit, eam decidere, falsam sententiam arguere, veram confirmare, praecepta generalia exemplis illustrare iubeatur. In Historiarum lectione nihil ad formandum iudicium vtilius, quam si ea, quae leguntur, tum ad leges diuinas naturales, tum ad prudentiae praecepta exigantur. Hinc inde quoque celebris alicuius viri characteres ex historia eruendi, in quibus τὸ πᾶν potissimum obseruandum.

§. CXXV.

Altera ordinis haec lex est: *ita singula proponantur, ut a facilioribus ad difficiliora progrediamur, et quae proposita iam sunt, eorum, quae iam tractantur, intelligentiam iuuent.* Prior huius legis pars, a facilioribus ut ad difficiliora fiat progressus, ita est necessaria, ut, nisi illa bene obseruata, quidquam proficere non possint discipuli. Mentis nostrae id exigit natura, quae faciliorem cognitione ad difficiliora percipienda apta redditur. Ita quoque taedium feliciter superatur, quod ex difficiliorum cognitione necessario alias oritur. Faciliora vero dicimus, quae non tantum laboris, temporis, medi-

meditationis ac doctrinae desiderant, quantum difficiliora. Posterior vero requirit, tum ut in qualibet disciplina principia primo loco proponantur, ex quibus reliqua facili negotio deriuari queant, tum ut inter ipsas disciplinas eae prius tractentur, quae ad reliquas viam quasi pandunt. Maxima huius regulae utilitas in eo quoque cernitur, cum ad artem aliquam illustrandam ab iis artibus exempla petuntur, quae aut cognitae iam sunt, aut eodem tempore traduntur, vel ab iis auctoribus, qui vel lecti sunt, vel adhuc leguntur. Quae res non intelligentiam tantum iuuat, sed memoriae etiam mirum quantum consulit.

§. CXXVI.

Tertia praeceptio rerum docendarum varietatem ita commendat: *ne in vna re diutius detineantur discipuli, sed rerum discendae in varietate discendi ardor alendus est, atque augendus.* Non id nobis volumus, ut ab vna re, antequam recte illam perceperit discipulus, ad alteram properanter abducatur, sed id tantum indicamus, non eadem semper lyra oberrandum esse, neque integrum diem vna re consumendum. Varietas

tas

tas delectat, pueros, iuuenesque in primis, nihilque attentionem magis, discendique ardorem debilitat, quam ista rei quasi uniformitas, quae taedium pariat necesse est. Huic ut medeatur, non plures horae eidem lectioni impendendae, sed pro temporis diuersitate horarumque diuersae etiam res tractandae sunt. Singulis sic horis renouatur studium, aliturque attentio. Rerum docendarum haec varietas institui ita potest, ut et ipsarum animi facultatum ratio quaedam habeatur. Si, quae memoriam potissimum requirunt, tractata fuerint, quae sensus adficiunt, succedant. Haec excipiant res cum iudicio agenda, ut totus animus doctrina quasi pascatur et satietur.

§. CXXVII.

Quartae denique regulae loco nobilis illa, et multum ab aliis iam agitata quaestio ab hoc loco non videtur aliena: *num salua pietate legi ab homine christiano, praesertim iuvene, possint gentiliū scripta, praesertim ea, quibus aut in deum religio, aut castitas laeditur?* Non sine causa, saltem non sine magna specie, videntur quidam gentiliū lectione iuuenibus interdiceret. Si quidem tales

tales nos fieri aiunt, quales legimus, inficique impietatis ac flagitiorum contagione iuueniles animos, iam per se ad peccandum pronos, cum eleganti stilo res nefandas, sed corruptis mentibus gratas, descriptas legant. Satius igitur esse vel non disci graecam, latinamque linguas, quam ex eiusmodi libris disci, unde simul animi, morumque perniciēs hauriatur. Esse alios libros non minus eleganter, et magis pie scriptos, quos iuuenibus proponere praeceptor possit, ut cum filii elegantis non impietatis libidinisque, sed religionis et castitatis semina concipiant.

§. CXXVIII.

Sed multa licet vera hic sermo contineat, non tamen simpliciter admitti potest. Primum enim distinguendi sunt illi gentiliū libri, qui aperte impietatem ac flagitia docent, ab aliis, qui res ceteroquin bonas aut medias continent, non tamen nihil habent, quod pudori aut religioni sit aduersum. Illos, quales tamen pauci supersunt antiqui, (utinam recentior aetas non pestilentissimorum eiusmodi librorum largiorem segetem protulisset,) tantum abest, ut legendos

dos pueris tradi velimus, vt aeternis potius tenebris damnandi sint. Hi quin legi possint, rationes, ab altera parte allatae, prohibere non videntur. Quod vt appareat, tria iterum quasi eorum genera constituenda sunt, quae mala in eiusmodi libris deprehenduntur. Aut enim narrantur cum reprehensione, aut simpliciter recensentur flagitia, aut denique approbantur et laudantur. De singulis separatim videndum est.

§. CXXVIII.

Libros, qui de rebus vtilibus ac honestis agunt, et impiarum, turpiumque rerum quoties mentio iniicienda est, eas reprehendunt, ob id reiiciendos non esse, cuius facile videt, cum alias vel sanctissimis religionis nostrae libris labes inde adspersaqueat, in quibus nihil est frequentius, quam vt vitia hominum indicentur ac reprehendantur. In veterum christianorum apologiis eadem occurrunt. Dicas, melius fuerat, tacere talia, quam reprehendendo quasi docere: quasi vero non aliis viis ea in iuuenum notitiam perueniant, et vtile multis sit, si de eiusmodi flagitiis, quae occulto

culto plerumque perpetrantur, eorumque nefanda turpitudine, grauissimisque poenis, aliquid ipsis innotuerit. Sed ab iis, qui inter ethnicos satyras scripsere, et a nostris etiam apologetis in eo omnino peccatum est, vt vomiciis illis ita inhaeserint, vt non sine delectatione eas tractasse, appareat. Sed horum neutri a tenera aetate, bene est, quod leguntur.

§. CXXX.

Altera eorum classis est, qui vtilibus multis immixtas habent narrationes quasdam de rebus impiis atque obscenis. Hos qui simpliciter exturbare e scholis voluerit, praeterquam, quod ipsi scripturae sacrae praeiudicium facere videtur, in qua plures sunt narrationes de sceleribus, nulla poenae aut reprehensionis mentione statim adiecta, insuper cauere debet, ne quid flagitii aut impietatis aliunde audiant, legantque iuuenes. Melius vero est, talia eos tum legere, vbi grauis admonitio, praeceptoris excitatos forte malitiae igniculos statim opprimat et restringat, quam si in angulo aliquo, a nefando aliquo corruptore, ea edoceantur.

§. CXXXI.

§. CXXXI.

Eadem fere ratio est, cur neque postremum genus eorum, qui inter vtilia multa tamen non tantum narrant, quae contra dei metum aut castitatem sunt, sed approbant etiam, penitus eiiciendum sit. Cum enim eorum lectione, qui serio litterarum studiis operam dare velit, superfedere non possit, periculum autem, quod ex maculis eiusmodi librorum, alias vtilium, oritur, tantum quasi cumulus reliquorum, quibus iuuenilis aetas exposita est, corruptionis periculorum censi debet, ac insuper ea, quae iam explicabitur, ratione declinari possit: nemo temere erit, qui non patiat, etiam id genus libris locum in schola relinqui. Hoc igitur quomodo sine morum damno fieri possit, iam videamus.

§. CXXXII.

Fuere, qui ex gentiliū libris, quos ediderunt, eiicerent spurcities omnes, et quae impietatem aliquam spirarent, ita tamen, ut notis quibusdam signarent, ubi quid expunctum esset. Qua ratione non modo nihil moribus profuere, sed obfuerunt etiam, adolescentibus cum occasionem praebuere, libros eiusmodi castratos, uti vocant, comparandi

K

parandi

parandi cum aliis integris, adeo vt his quasi indicibus reperiri facile posset, quidquid in aliquo scriptore moribus esset noxium: quem comparandi, euoluendique laborem illi abstulerunt, qui vna serie excerpta auctoris alicuius flagitia ad libri calcem exhibent. Alii verbis, sententiisque gentilium ad res nostras traductis, Virgilios Terentiosque christianos nobis pepererunt. Sed centones tantum sunt, in quibus natium latii decus desideres, et, quod maximum est, antiquitatis cognitio nulla ex illis hauriri potest, quae tamen maximopere est necessaria.

§. CXXXIII.

Plus forte proficies, si libros tradas iuuenibus ita adornatos, vt impietatis aut libidinis vestigium nullum remanserit: quae ratio si conspiratione quadam ab iis, qui veteres libros edunt, seruaretur, nemini non bono et casto approbatura se foret. Sed, vt nunc sunt emtorum pariter ac librariorum voluntates, sperari non potest. Vix igitur efficies, vt non alios quoque libros comparare possint iuuenes, et si efficias etiam, reliquae corruptionis occasiones restant, quae vim magnam amittunt, si non vt noua quaedam,

dam, et inaudita res animis adolescentium proponuntur, sed quorum odium iam olim cum ipsa notitia concepere.

§. CXXXIII.

Quod quidam docti viri et pii faciunt, ut pro gentilibus Lactantium et Minucium Felicem, quique illis sunt similes, iuventuti legendos commendant: faciunt illi quidem pro pietate sua et eam promouendi studio. Illud tamen monendi sumus, sine eorum, quos supra enumerauimus, scriptorum ope, hos ne quidem intelligi. Legendi igitur Lactantius et Minucius, et ab omnibus legendi, qui serio litteris operam dare velint: sed tum demum, cum de doctrinis et fabulis, quas refellunt, ex ipsis fontibus constiterit. Taceo, quod non adeo multa sunt in his scriptoribus, quae ad pietatem bonosque mores conducant, contra errores multi tam in credendis, quam agendis.

§. CXXXV.

Vt igitur sententiam nostram apertius et speciatim indicemus, satyricos quidem et Plautum in scholis, apud iuniores praesertim, explicandos non esse putamus, quia et diffi-

K 2 cilio-

ciliores sunt, et nimis multa habent, religioni et castitati aduersa. Neque amatoria Ouidii scripta, ob nimias voluptatis illecebras, legere tutum est: quamquam excerptis inde crebris sententiis nihil sit praestantius, aut ad vitae vsum accommodatius. Sed alios scriptores, quorum singuli fere diuerso respectu ad diuersas classes eorum, quas modo constituimus, pertinent, e iuuenum manibus extorqueri nolim: ea tamen cautione, vt quoties ad scopulum moribus periculosum peruentum fuerit, grauiter admoneantur discipuli de gentilium infelicitate, qui, postquam veritatem doctrinae caelestis repudiauerunt, ad omnia foeda, suis ipsi cupiditatibus quasi in captiuitatem traditi, prolapsi fuerint, vt ipsam prope humanitatem exuisse interdum videantur. Cauendum itaque nobis esse, qui diuina luce collustrati sumus, ne contemtim lucem illam habendo, in eandem miseriam incidamus. Si qui probi ante, honestique iuuenes et his similibusque adhortationibus confirmati, lectione eorum, quos diximus, corrumpantur, causam non dicimus, quin e scholis omnibus exturbentur omnia gentilium scripta. Malos autem et corrupti moris homines amplius etiam eorum lectione

ctione irritari, mirum non est: sed hi vel ex scriptura sacra, quo alant impietatem suam, haurient.

§. CXXXVI.

Qui tantum profecere, vt confirmatum cum iudicio etiam propositum habeant, omnibus libidinis impietatisque illecebris resistendi, illi adire quidem et legere vniuersa possunt: sed summo tamen studio caueant, ne paullatim et non sentientes irretiri se patiantur, et dum verborum et antiquitatis cognitionem sectari se putent, profani et ipsi, profanos legendo, fiant. Quorsum conducet, si non nimium temporis illis impendamus, et semper, precibus ac rerum sacrarum meditatione bene praemunito pectore, ad eos accedamus. Qui aliter in his studiis versantur, (quod a criticorum plurimis pro dolor fieri, experientia testis est) profanos, miseros proinde atque infelices eos fieri, sed sua ipsorum culpa, necesse est.

C A P V T I I

COMPLECTITVR

REGVLAS INSTITVENDI
SPECIALES

SECTIONE I

IN

LINGVIS DISCENDIS AC DOCENDIS

§. CXXXVII.

Quae in scholis docentur omnia vel ad linguas vel ad disciplinas spectant. Antequam igitur, quomodo illarum quaelibet singulatim docenda sit, indicemus: hoc capite speciales quasdam regulas suppeditabimus, quae tum ad linguas tum ad disciplinas recte docendas, faciunt. Ab illis initium faciamus, quae in linguis obseruandae sunt.

§. CXXXVIII.

Ex scholis linguas qui exterminare voluerit, is omnem cum his eruditionem eiicere deberet. Absque his enim instrumentis
eru-

eruditio nulla comparari potest. Plus temporis instrumentis eruditionis parandis, quam ipsi eruditioni plerumque, impendi, non immerito dolendum est. In scholis enim decem pluresue anni cum linguis addiscendis tribuantur: vix tres vel quatuor ipsi eruditioni in Academiis consecrantur. Nam post id tempus, studiis ad muneris administrationem, remque familiarem obeundam, conuersis, magis de conseruandis, quae didicere, quam de augendis amplificandisque solliciti solent esse plerique, qui bene etiam erga litteras sunt adfecti.

§. CXXXVIII.

Quosdam igitur conatos esse, rationem nobis expedire, qua et breuiori tempore, et minori labore, cognitio linguarum, quanta sufficit, parari possit, non miramur. Quidam infantem, vix a matris remotum vberibus, iis tradi voluere, qui aliud verbum cum ipso non loquerentur, quam in ea lingua, quam eum addiscere volebant: vt adeo alienam prius linguam teneret, quam se didicisse sciret, patrium autem idioma facile ex conuersatione et vsu priori superadderet. Quae res non semel tentata feli-

citer succcessit. His exemplis aliqui moti sunt, vt focietates et quasi ciuitates quasdam institui voluerint hominum, qui graeca vel latina lingua sola vterentur, ad quos deinde mitti posset iuuentus, quemadmodum linguae addiscendae caussa in Galliam vel Italiam solet mitti. Alia alii via rem aggressi sunt. Sed generatim de expeditis illis linguas docendi rationibus monemus, eas fere omnes priuatae tantum vnus, aut paucissimorum institutioni esse accommodatas, et quantum laboris demant discipulis, tantum deuoluere in praeceptores. Cum igitur paucissimorum sit, eas facere in liberorum institutionem impensas, quantas illa ratio requirit, et difficulter reperias praeceptorem, qui laborem tantum, molestiamque in se suscipiat, tantumque doctrina et prudentia valeat: non maioris illae vsus esse videntur.

§. CXXXX.

Alii maiori cum vtilitate regulas inuestigarunt, quibus accurate obseruatis, linguae facilius et discuntur et docentur. Primum in his locum iure meritoque suo occupat GESNERVS, *ὁ πρῶτος*, qui sequentes proponit regu-

regulas, quibus meliores inueniri vix poterunt. Prima discendi regula haec est: *ea lingua primum discenda est, quae ad reliquas instrumenti habet rationem.* Latina proinde ante omnes alias discenda est. Hac enim bene percepta, primum in graecis multo erit facilior progressio, tum ob cognationem vtriusque linguae plane singularem, tum quod grammaticae graecae maximam partem hac lingua scriptae sunt, maxime vero ob versionum commoditatem. Accedit quod nullius linguae maior ab erudito homine cognitio requiritur. Opera igitur danda, ut maius eam excolendi spatium superfit. Non tamen valde peccabit, qui earum linguarum, quae hodie in usu sunt gentis alicuius, unam aut plures vel ante latinam, vel eodem tempore, si occasio ita ferat, ex usu et consuetudine hominum addiscet: neque confusio timenda apud eos, qui alias ad litterarum studia non sunt inepti. Nec etiam nimis diu differenda est graecae linguae cognitio, sed post mediocres in latina progressus statim subiungenda.

§. CXXXXI.

Altera regula haec est: *ante reliqua omnia, et quam primum per aetatem fieri potest, linguae addiscendae.* Tum quod artium ipsarum debent esse instrumenta, tum quod memoriae in primis et ingenii ope linguae discuntur, quas facultates in iuventute esse robustissimas, cum aetate paulatim, in primis si non diligenter colantur, decrescere, vimque suam amittere, experientia et ratione deprehensum est. Occupandum igitur tempus, quo his facultatibus plurimum valemus. §. CXVIII. Si aliquantum adultus ad linguam addiscendam aggreditur, *is tertio loco prius a perito illius linguae generales quasdam eius rationes et naturam tradi sibi curet*, in quibus cum vernacula conueniat, aut alia, quam tenet, in quibus discrepet.

§. CXXXXII.

Regula quarta: *praecepta sint pauca, exercitatio multa et assidua; et ipsa praecepta saepe legendo potius, quam anxie ediscendo, memoriae imprimantur.* Pauca esse volumus praecepta, non tamen nulla, in iis praesertim linguis, quae in usu communi gentis alicuius esse desierunt. Quod enim ad
vigen-

vigentes adhuc attinet, in iis vel sine praeceptis, solo usu profici, quotidie videmus. Si enim omnino nulla sint praecepta, sed usus omnia relinquantur, tum, quoties non succurret animo, quibus verbis linguae periti eam rem, quam dicere volumus, expresserint, toties haerendum erit, atque obmutescendum, nisi tales quis exercitationis ope progressus fecerit, ut inde normas, quibus in dicendo regatur, sibi ipse collegerit, quae ipsa sunt praecepta et regulae. Melius autem est, a doctissimis viris collecta paruo labore accipere, quam magna molestia, eaque saepe infelici, ipsum sibi parare. Neque regularum multitudine ingenia obruenda, ne laboris molestia discendi omnis voluptas excutiat. Post lectionem, quae viua praeceptoris voce magis, quam formulis et canonibus indiget, primum memoria comprehendantur nominum verborumque flexiones, maxime regulares et communissimae: tum aduerbia praecipua diligenti lectione reddantur familiaria, quibus breuissimo temporis spatio ita factis, statim ad lectionem alicuius scriptoris, qui facilius sit, i. e. de rebus nobis iam ante cognitis, et verbis communibus tractet,

et, accedatur, et quae occurrent, a communi illa flectendi ratione, quam memoria tenemus, aut a ratione construendi vernacula aliena, ea in grammatica euoluantur, et regulae, formulaeque ibi positae ad rem praesentem applicentur. Quod exercitationis genus si tempore non ita longo secuti fuerimus, melius etiam inhaerere memoriae sentiemus praecepta, quam si anxia sedulitate edificere singula eorum verba studissemus.

§. CXXXXIII.

Regula quinta: *in primis opera danda, ut particulae cuiusque linguae probe cognoscantur.* Particulae sunt illae orationis partes, quae flecti et variari non possunt, a quibus ad intelligentiam linguae alicuius maximum pendet momentum. Sunt enim quasi nerui et articuli orationis, quibus omnia connectuntur, propositionumque ad se invicem respectus indicatur. Sexta regula: *ubi fieri potest, initio linguae addiscendae vel omne tempus nostrum, vel plurimum saltem tribuamus.* Hoc de illis iterum intelligendum est, qui ea sunt aetate, ut intelligere possint, consultum esse, aliquot mensium tedium

dium totidem hebdomadam molestia redimere. Hac ratione memoriae etiam consultitur: nam si vno tenore, feruentique studio multum temporis molestis illis initiis tribuas, continua vehementique tractatione firmiter adeo memoriae imprimuntur, et crebra applicatione confirmabuntur, vt postea loco se moueri facile non patiantur.

§. CXXXXIII.

Regula septima: *sub initium studii operanda, ut vnum boni auctoris librum, vel aliquot saltem eius paginas ita intelligamus, ut nihil plane in eis nos fugiat: cui deinde fundamento superstrui identidem plura poterunt.* Sic enim pleraque grammatices praecepta, plurimorum vim vocabulorum, particularum vsum flexionisque rationem comprehendet. Perget tum ad alia, et ita in legendo versabitur, vt attentionem quidem lectioni praestet, sed tamen non nimis diu circa ea, quae non intelliget, se torqueat: sed potius ea in commentariis, ad eam rem paratis, vel ipsius libri margine adnotet, et, quoties tulerit occasio, aut ipse diligentius in ea inquirat, aut doctorem consulat. Multa, cum sequentia legerit, intelliget, multa cum iterum inspiciet, intelli-

intelli-

intelligere se deprehendet, mirabiturque, difficultia ante sibi visa. Interim tempus illud, quod anxiae molestaeque inquisitioni tribuendum fuerat, lucrificet, aliaque sibi magis profutura minore molestia didicit.

§. CXXXXV.

Regula octaua: *nulla negligenda est praeceptorem viuum audiendi occasio, neque tamen mortui praeceptores insuper habendi.* Saepe praeceptor non imperitus vno temporis momento plus docere potest, quam multis horis posset ex sola lectione disci. Saepe nos aliquid intelligere putamus, cum minime intelligamus. Scripta hominum doctorum attente deinde legenda, ipsaeque ratio in consilium adhibenda est, vt propria meditatione confirmentur omnia, et in succum quasi et sanguinem conuertantur.

§. CXXXXVI.

Nona regula: *versiones in consilium adhibendae, non nimium tamen illis tribuendum.* Qui linguam quamcumque discere incipiunt, accurata versione nihil his fingi potest accommodatius. Siue enim verbo verbum reddat, quid tironi commodius, quam si ex ipsa statim versione videat, quo quaelibet vox pertineat?

tineat? siue sensum tantum sequatur, verborum secuta, quid magis in singulorum verborum cognitionem nos ducere potest, quam si quis sensus vniuersorum sit, iam ante constet? Quae commodior repetendi ratio, quam si versionis beneficio, quae elapsura videbantur, in memoriam reuocentur. Saepe etiam verbis omnibus intellectis, sensus adhuc est obscurior, vbi commode versiones succurrunt, non imperitioribus tantum, sed iis etiam, qui profectus habent haud contemnendos. Est tamen et hic pulcherrimum illud, *ne quid nimis*, probe obseruandum. Nimirum in versione non est acquiescendum, sed curate omnia perpendenda, vt primum quidem alienis oculis, deinde vero etiam nostris, nostroque ipsorum iudicio utamur.

§. CXXXXVII.

Decima regula esto: *prius intelligere discamus linguam, quam loqui vel scribere* Nititur haec communissima bonae methodi atque ordinis regula, a facilioribus esse incipiendum §. CXXV. Hinc in scholis non statim latine scribere cogantur discipuli. Multo magis praestat, vbi ex latino aliquid in patrium

trium

trium sermonem transferre iubentur. Sed ubi aliquantum confirmati fuerint, tum vero stilus erit arripiendus, neque vnquam deponendus de manibus, siquidem non nisi scribendo scribere discimus. Regula vndecima: *in linguis cognatis in primis ad modos, quibus vnius voces in alteram traducuntur, est attendendum.* Mirum est, quantum haec res ad parandam verborum copiam conducat. Voces enim prima specie dissimillimas, si deriuandi illam rationem teneas, easdem esse deprehendes. Non in graeca tantum et latina id obseruari potest, sed in primis etiam in tribus latinae filiabus, gallica, italica et hispanica. Hic si probe scias, quibus modis Itatorum voces Galli et Hispani suas faciant, quibusque Itali latinas ad se traducant, infinitam vocabulorum copiam eadem opera tibi conciliaueris. Qui labor ita facilis est, vt et pueris possit proponi.

§. CXXXXVIII.

Regula duodecima: *significationes vocum primae diligenter sunt obseruandae.* Multa in omnibus linguis verba, quibus plures vna potestates subiectae sunt, difficultatem haud parua

paruam nobis obiciunt. Si tamen probe attendas, pleraque vnam aliquam et primam significationem habent, sub qua reliquae ferre continentur, talem minimum, quae reliquis occasionem dedisse, videri potest. Hanc igitur primam significationem inquisuisse, et probe familiarem sibi reddidisse, operae profecto pretium erit. Atque oprandum, vt in quauis lingua lexica exstarent, in quibus omnium eiusmodi vocabulorum primo generalis aliqua notio poneretur, deinde naturali ordine reliquae significationes subiicerentur: quod in suo eruditionis romanae thesauro egregie praestitit immortalis GESNERVS. Neque tamen haec industria, qua incredibiliter memoriae discentium, prouectiorum etiam consulitur, in vanam aliquam exilemque nimis diligentiam euadere debet, neque rei repugnante natura stulto labore indulgendum, qua ratione varie et a multis peccatum esse, non est infitiandum.

§. CXXXXVIII.

Regula tertia et decima: *formae quaedam nominum, aut verborum sunt notandae, quae certos significandi modos inferre solent.* Haec regula pueris quidem proponenda non est, sed

L

iis,

is, qui subactum non nihil rationalis philosophiae praeceptis ingenium habent, tanto maioris usus esse potest. Si enim etymologia vocis cognita tantum fit, et insuper, quae formae quam significationem adfricare vocibus soleant, constet, magno id ad ipsam vocem vel sine ope lexicī intelligendam, erit subsidio. Huc pertinet, ut diligenter obseruetur, quae praepositiones, quam vim in compositione cum nominibus verbisque habeant, quae terminationes nominum verborumque quid significant, et quae sunt similia, in quibus omnibus iam doctorum virorum opera viam diligentibus muniuit.

§. CL.

Aurea denique regula quarta decima: *qui scribere aliena lingua vel loqui voluerit, operam, quantum potest, dare debet, ut ea ipsa lingua statim cogitet.* Sentient, qui advertere animum voluerint, saltem antequam satis in linguae alicuius cognitione profecerint, quoties aliquid aut dicere velint, aut scribere, toties paternae linguae vocabula sibi obuersari, quae deinde, ut possunt, aliena lingua exprimunt. Ita vero fieri non potest, ut non multi eius linguae, qua primum cogitamus

tamus, idiotismi immisceantur. Cum enim non perfecte duarum linguarum voces et dicendi formae sibi inuicem respondeant, necesse est, ut saepe aliquid arripiatur, quod externam quidem aliquam conuenientiam cum vocibus, quas cogitamus, habeat, sua autem lingua aut nihil, aut certe non id, quod nos volumus, significet. Igitur necessarium est, si emendate scribere velimus, ut rerum, quas cogitamus, simulacra non alia, quam qua scripturi sumus, lingua menti nostrae obuerfentur. Eadem et lectionis ratio est, ubi eo peruenisse oportet illum, qui linguam sese tenere, dicere velit, ut, quae legit, non prius tacite apud animum in notio rem sibi linguam transferat, sed ut res ea ipsa, qua legit, lingua se in animum insinuet, neque magis de alia cogitare opus habeat, quam si eam solam, qua legit, calle-ret. Id quod ex iis, quae modo dicta sunt, facile potest intelligi.

§. CLI.

Superfunt regulae quaedam, quae in primis docentibus debent esse commendatae. Prima est: *ut, quantum fieri potest laboris dem-tum discipulis in se praeceptor transferat.* Hoc

L 2

ad

ad litterariam institutionem vniuersim quidem pertinet, §. CXIII. in linguis tamen id in primis monere, vel ideo necesse est, quod multum in hac parte passim peccatur. Ita enim fieri vulgo solet, vt vel vocabula vel regulae grammaticae pueris ediscenda tradantur, quae deinde praeceptor magna cum seueritate exigit. Vt adeo plerumque nihil aliud ipse agat, quam vt audiat, quam bene memoriae mandauerint proposita pensa discipuli. Otiosus igitur est praeceptor, sudant discipuli. Ita amor discendi in discipulis ipsa molestia et difficultate restringitur, quo pereunte profectus ipse sufflamina- tur: vt adeo mirum non sit, plures, cum euaserunt etiam e minorum scholarum ergastulis, magno odio in linguarum studia ferri. Quod si vero praeceptor crebro illos interroget, regulasque intelligere, et ad ipsa scriptoris alicuius verba applicare, praeuendo doceat, tum, quantum ipse laboris suscipiet, tantum molestiae, taediique demet discipulis, discendique ardorem in iis conseruabit, quin augebit etiam et excitabit.

§. CLII.

Ad hunc etiam ardorem excitandum facit regula secunda: *linguae, quam docere incipi-*

as.

as, *historia tractationi eius est praemittenda.* Dices, qui, qualesque populi fuerint, qui eam olim linguam locuti sunt, quanti ea lingua ab aliis populis habita sit, quanta eius neglectu barbaries terrarum orbem inuaserit, quantam laudem consecuti sint eius restauratores, quantus illius in omni vita usus sit, et id genus alia: idque non semel tantum, sed quoties sese obtulerit occasio, monebis. Si cum tenera aetate sit agendum, poterunt iucunda etiam quaedam commenta admisceri, quibus moueatur puerile ingenium, ut etiam personam in illa quasi comodia agere velit. Atque id etiam linguis illis, quas hodie suae loquuntur gentes, fieri potest: gens nimirum illa laudanda, puero suadendum, fore ut aliquando eam adeat, et similia, quae leuia forte quibusdam videntur, sed tamen magnum saepe momentum in praeparando pueri animo faciunt, ut alacrius deinde in negotio ipso progrediatur.

§. CLIII.

Tertia regula: *lexicorum usus in tempore tironibus est ostendendus.* Diu haerere hoc vitium iuuentuti solet, ut, cum lexicis utuntur, quidquid primum occurrerit, illud arripiant,

plant, miserosque adeo centones confarci-
nent, quos intelligere etiam, quid sibi ve-
lint, difficile sit. Neque profecto mirum
est, id ita euenire. Cum enim priusquam
vllam ex lectione vocabulorum sibi copiam
acquisuere, ea lingua aliquid componere,
aut scribere iubeantur, cuius nihil fere in-
telligunt, quid cuique loco conueniat, quid
minus, iudicare non possunt. Vel hinc igi-
tur confirmabitur regula, quam supra de-
dimus, §. CXXXXVII. prius intelligere
discendum esse, quam ad loquendum, scri-
bendumue pergatur. Primus igitur lexic-
i vsus sit in quaerenda ignotae vocis signifi-
catione, non in quaerenda ignota voce,
qua alia, quae nota est, reddatur. Facilius
enim puer, cum germanicum verbi caussa
de latino faciet, quid conueniat ei loco,
quem prae manibus habet, videbit, vt adeo
hic adfuescendo discat, non promiscue, sed
certo iudicio repertis vocibus vti. Si dein-
de ex notiori sermone in ignotiorem ali-
quid sit transferendum, et, pluribus voca-
bulis occurrentibus, dubius haereat, mo-
nendus est, vt singulas in altera lexic-
i parte quaerat, et, quibus modis reddantur,
obseruet: ita, sagacitate praesertim naturali
adiu-

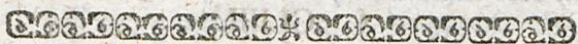
adiutus, quid sibi conveniat, perspicere haud difficulter poterit; saltem non ita saepe et ridicule peccabit. Quibus ea felicitas contigit, ut semper praesentem habeant praeceptorem, illi, si hic officium faciat, multo labore supersedere possunt.

§. CLIII.

His nos subiicimus quartam regulam: *linguae ita tradantur, ut cum illis res quoque scitu iucundae atque utiles addiscantur.* Habet suam quasi siccitatem ac sterilitatem linguarum studium, si solo ac nudo illo quis occupetur. Cum enim potissimum memoriam requirat, reliquae mentis facultates interim quasi requiescunt, atque otiantur, quae sua quoque alimenta efflagitant. Has melius satiare non poterit, quam si cum linguis res iucundas et utiles suis propinet. Tales igitur libros discipulis legendos tradat, ex quibus scitu iucunda discere possunt: iis utatur ad praeceptiones grammaticas illustrandas exemplis, quae et novitate et utilitate sua se commendant. Neque diem integrum linguis discendis impendi sinat, sed lectionum varietate suos delectet. In ipsa quoque lingua docenda variis insu-

per subsidii feliciter vti poterit, quibus hoc studium et facilius et iucundius redditur. Praesertim vero praeceptor sibi caueat, ne ipse ex linguae studio, toties repetito, taedium capiat, quo ad illam bene docendam ineptus redditur.

SECTIONE II

IN

DISCIPLINIS DOCENDIS AC DISCENDIS

§. CLV.

Vtrinque in scholis peccatur, vt vel omnes disciplinae ex illis proscribantur, vel praeter illas parum aut nihil tractetur. Posterius cum non possit in meliorum litterarum detrimentum non cadere, quae omnis eruditionis non solum sunt subsidia, sed et ornamenta, immo fons quasi et origo: ita prius quantum solidae eruditioni noceat, dici vix potest. Quod si enim in scholis nulla prorsus disciplinarum fundamenta posuerint iuvenes, in alium in Academicis quasi videntur transpositi orbem, vbi cum non prima scientiarum elementa proponantur, sed ista iam nota supponat doctor

ctor academicus, fieri aliter non potest, quam ut furdus narret fabulas, multisque inaudita, quaeque intelligere nequeunt, proponat. Deinde nisi mature meditationi, quae in disciplinis potissimum requiritur, adfuescant iuvenes, intelligentiaeque ac rationis usus, soli tantum memoriae, phantasiae aut ingenio, sensibusque operam nauantes: difficilius, cum adoleuerint, has mentis facultates exercebunt, illisque excultis, licet hae prorsus incultae iaceant, ultra mediocritatem se sapere, putabunt. Disciplinas igitur in scholis omnino docendas commendamus, quaeque id optime ratione fieri possit, quibusdam iam praeeptionibus, quae reliquarum summam comprehendunt, monstrabimus.

§. CLVI.

Prima igitur in docendis disciplinis regula haec sit: *eo ordine illae docendae sunt ac discendae, ut, quae reliquis facilius discendis inseruiunt, praemittantur.* Perpetuum disciplinarum est vinculum, quod in eo maxime conspicitur, ut altera alterius principia suppeditet, alterique opem quasi ferat. In hoc consistit disciplinarum iste circulus at-

que orbis, quem veteres ἐγκυκλοπαιδείαν recte dixerunt. Penitius igitur qui disciplinam vult habere perspectam, hoc vinculum nosse debet, atque adeo primam operam istis scientiis impendere, sine quibus reliquas intelligere nequit. Sic, qui historiam vult addiscere, geographiae gnarus fit oportet, qui artem oratoriam aut poeticam accuratius discere voluerit, dialectices praecepta bene habeat cognita. Hoc ordine igitur in tradendis disciplinis incedat praeceptor scholasticus.

§. CLVII.

Deinde in proponendis disciplinis alteram hanc regulam bene teneat praeceptor: *non plures in scholis docendas esse, quam linguarum et scholasticum curriculum permittit.* Sine alis suos volare iubent, qui, neglectis humanioribus litteris, et linguarum usu, solas disciplinas Academicorum more in scholis crepant, vocabulorumque studium multum infra se ponunt. Quod si alterutro in scholis carendum esset, vel disciplinarum vel linguarum studio, minori certo iactura prius fieri posset, cum huic aliunde subueniri possit, quod aegre fit in posteriori.

ri.

ri. Tantum igitur ex disciplinis delibet
praeceptor, quantum sine curriculi schola-
stici detrimento facere potest.

§. CLVIII.

Tertia regula fit: *cuiuslibet scientiae brevis
eius historia praemittatur.* Haec non solum
valde delectat, sed captui discipulorum quo-
que maxime est accommodata. Vident
iuvenes, qua via incedendum sit in discipli-
nis inueniendis, illustrandis, locupletandis
et confirmandis. Panduntur illis humani
intellectus annales, et, a quam exiguis ini-
tiis quaelibet disciplina profecta sit, perspi-
ciunt. Quantum veteribus, recentioribus
quantum debeat, optime iudicabunt, ne-
que omnia ita esse exhausta videbunt, vt
sibi nihil relictum conqueri possint. Haec
mire acuunt ingenia, et ad magna incitant.

§. CLVIII.

Quarta praeceptio in eo ponitur: *in cu-
iusvis disciplinae limine quis eius sit ambitus,
quaenam summa capita, partesque praecipuae
ostendatur.* Huic operae methodus tabella-
ris plurimum inseruiet, quam in disciplinis,
scholasticae iuuentuti tradendis, summo
iure maxime commendant. Hac enim *συν-*

ὁψεσ

¶ Per totam disciplinam commodissime sibi ob oculos ponent, partiumque contagionem et iuncturam optime perspicient. Memoriae quoque maxime consulitur, tabulaeque imago sensibus semper obuersabitur. Habebunt quoque docentes ac discentes filum, atque ordinem docendorum ac discendorum.

§. CLX.

Quinta regula est: *historica quidem disciplinarum cognitione prius imbuendi discipuli, philosophica tamen non omnino negligenda est.* Maior memoriae, quam rationis, vis inest iuuenum mentibus, qui difficiliore argumentationes et demonstrationes perspicere nequeunt. Ab his igitur abstineat scholasticus praeceptor, ita tamen, ut non omnes plane negligat. Quin saepius ipso tractationis ordine, non sentientibus etiam discipulis, dictorum principia suppeditare, eorumque cognitionem solidam efficere poterit. In difficilioribus historica cognitio sufficit, donec ad maturiorem aetatem peruenerint.

§. CLXI.

Sexta regula praecipit, *ut ex disciplinis ea potissimum seligantur, quae reliquorum sunt funda-*

fundamenta, et totius doctrinae praecipua capita. Non sub initium omnia sunt depromenda, sed dilectus instituendus. Praestat igitur disciplinae breuius aliquod compendium pertractare, in quo tractando praeceptor caueat, ne plura dictitando addat, sed id modo operam det, ut quae in illo proposita sunt, luculenter ac recte intelligant. Plura eiusmodi libri plerumque solent comprehendere, quam ut breuitatis argui possint. Principia igitur disciplinae bene inculcet, quae reliquarum doctrinarum quasi sunt fontes. Sensim sine sensu plura addat, aut, unde peti possint, ostendat.

§. CLXII.

Septima regula, *cuiuslibet theseos accuratam analysin fieri*, iubet. Sine hac luculenta positionis cognitio nullum locum habet. Quo magis autem eius partes considerantur, earumque connexio ostenditur, eo fit clarius. Sic tenebrae ex iuuenum animis pelluntur, quaeque discunt, non memoriter solum, sed cum iudicio ac cognita ratione tenent. Hoc modo nemo, quae non intelligat, discit, firmiusque omnia haerebunt.

§. CLXIII.

§. CLXIII.

Octava regula est: *omnia selectis exemplis illustrentur*. Quam exempla didacticae inserviant, §. LXXVIII. iam dictum est. Ibi quoque, quomodo exempla debeant esse comparata, praecepimus ita, ut hoc loco plura addere, opus non sit. Pergimus igitur ad nonam regulam, quae, *usum cuiuslibet doctrinae semper indicandum*, commendat. Sic accenditur, aliturque discendi ardor, neque in cassum quidquam discitur. Discipuli, quae didicerunt, ad usum ipsi conferre adfuescunt, neque sola cognitione contenti sunt. Ita non scholae, sed vitae discitur.

§. CLXIII.

Decima denique regula, *intellectu difficiliora, perplexa, dubia atque incerta praetermittenda* suadet. His enim iuvenes facile deterrentur, aut ancipites haerent, cumque ipsi, quid verum, falsumue sit, non intelligant, in transversum saepius rapiuntur, aut praedudicatis opinionibus adhaerent. Ab his mentis morbis immunes ut maneant, neque praecipitanter iudicent, quaestionibus indissolubilibus non sunt defatigandi. Super-
sunt

sunt in scientiis sat bene multa, quae nosse plus iuuenum interest.

§. CLXV.

His quasdam regulas, in discendis disciplinis obseruandas, addere liceat, quae reliquarum quasi sint summa. Prima est: *singularis attentio adhibenda est, ut quaelibet enuntiatio, prima vice explicata, recte, nec sinistre intelligatur.* Hanc intelligentiam absque attentione locum non habere, quiuvis, credo, largietur. Ne igitur animus aliis rebus sit intentus, aut attentio illis turbetur, aut interrumpatur, sed omnis attentionis vis eo dirigatur, ut, quis sit cuiuslibet theosofus sensus, plane intelligatur. Quod si prima statim vice fiat: ad retinenda, quae discimus, multum facit. §. CXXII.

§. CLXVI.

Altera regula, *diligentiam in repetendo*, commendat: quo enim saepius repetuntur, eo facilius illa recordamur, tenacique memoria haerent. Neque repetitio diu differenda est, sed, si fieri potest, statim post lectionem instituenda. In ipsa vero repetitione consideratione ac meditatione opus est,

est, vt iusto ordine ac singulatim omnia expendantur, neque mens ab vna re statim ad alteram, priori non satis percepta, auolet. Neque praepostere hac in re agendum, sed rei naturam sequi fas est, vt cogitationes alteram altera gignit, vtque doctrina in schola a praeceptore fuit proposita.

§. CLXVII.

Tertia haec est: *initio praeceptori fides habenda, deinde vero omnia ponderanda, atque iudicium adhibendum est.* Non id volumus, vt in verba magistri iuret discipulus, sed cum ingenii eius tanta nondum sit acies, vt a falso verum caute satis distinguere possit, facileque suo iudicio in transuersum abripiatur, quae praeceptor vera iudicat, ille tamdiu vera habeat, donec ipse iudicare discat. Ad hanc maturiorem aetatem vbi peruenit, nihil verum iudicet, nisi quod satis firmis argumentis probatum nouerit. Hoc enim tempore praeceptoris auctoritas non tantum valeat, vt propterea verum quid iudicare debeat.

§. CLXVIII.

Quarta regula est: *si qua obscura manserint, illorum illustrationem priuatis colloquiis*

a

a praeceptore petat. Tantum absit, vt
eiusmodi tenebris ab ardore discendi reti-
neatur, vt illis potius diligentia acui debeat.
Superatis enim aliquot difficultatibus faci-
liori deinde via incedet, neque eiusmodi
salebris retardabitur. Quinta regula est:
crebriori exercitio, colloquiis ac disputationi-
bus, quae didicit, penitus cognoscere studeat.
Hac ratione non solum ipsa doctrinae co-
gnitio perfectior redditur: sed ipse quoque,
vt, quae didicit, aliis proponere possit, aptus
euadit. Haec docendi facultas magnam
praestat vtilitatem, neque semper cum ipsa
doctrinae cognitione solet esse copulata.
Hac autem via facillime addiscitur.

§. CLXVIII.

Sexto loco regula haec fit: *si disciplinae*
alicuius campum semel, bis, terue fuerit emen-
sus, tunc libri alii consulendi, legendique. In
legendis his libris idem iudicium, quod in
repetitione, adhibendum, in ipsis vero li-
bris dilectus habendus, vt meliores consu-
lat. Septima denique regula haec esto:
prae disciplinis iuuenis bonas litteras ne sper-
nat. In his quasi habitet, domique sit, in
illas saepius excursus fiat, vnde tamen sem-
per

M

per

per ad humanitatis studia reuertendum. His enim nisi in scholis bene fuerit imbutus, sero damnum sentiet, cum illarum in scholis neglectum curriculum academicum sarcire possit. His igitur limitibus in scholis circumscriptae disciplinae tantum abest vt discipulis noceant, vt absque illis vlla schola bene constituta dici nequeat. Quae igitur haecenus speciatim dicta sunt, ad singulas iam lectiones scholasticas vt applicemus, sequitur.

C A P V T III

PROPONIT

REGVLAS INSTITVENDI SPECIALISSIMAS

SECTIO I

IN

THEOLOGIA DOCENDA

§. CLXX.

Dei, nostraeque salutis aeternae cognitio
primum omnino inter ea meretur lo-
cum, in scholis quae docenda sunt. Quin
et ante, quam scholas frequentant, dei
quadam notitia imbuendos pusiones puto.
Insita enim homini est mira facilitas huius
cognitionis, vt statim ad aliquem rationis
vsu peruenientibus occurrat deus. Per-
tinet illa cognitio ad *κοινὰς ἐννοίας* notiones
communes, seu eas, quas qui audit, legitue
et intelligit, nisi comuni sensu careat, sta-
tim admittit. Atque in hac facilitate deum
cognoscendi, theologiam istam connatam

M 2

ponen-

ponendam esse, cenſeo, qua, praeter ſolam dei cognoscendi potentiam, plura indicare omnino voluere theologi noſtri.

§. CLXXI.

Triplicem vero eorum, qui religionem in ſcholis docendi ſunt, differentiam ſtatua-
mus, vt de methodo, illam docendi, eo accuratius agere poſſimus. Ad primam claſſem tenerrima referenda aetas, quae ne legere quidem adhuc didicit. Hos omni prorſus dei cognitione priuare velle, ſunt enim, qui hoc volunt, mihi quidem minime probatur. Qua enim digniori re animi facultates excitari poterunt, quam ſacrarum rerum notitia? Quomodo vero illa imbuendi ſint, hic vt oſtendamus, opus erit. Initium faciamus a dei notione, quem vt huius vniverſi opificem facile cogitabunt infantes. Ex ipſa creationis hiſtoria, quae ſuccincta et iucunda narrari poteſt, dei attributa ſatis luculenter in oculos incur-
rent. Quam primum vero ad aliquem dei ſenſum peruenerunt, ipſorum mentibus dei ſtatim metus atque amor inſpirandus, ne ſolam notitiam acquirant, ſed illam quoque ad dei cultum transferant.

§. CLXXII.

§. CLXXII.

Poterit deinde haec religionis historia in dies continuari, et amplificari, ita vt salutis ordinem inde percipiant pusilli animi, non vero rerum multitudine obruantur, sed quaelibet potius eius pars ad animum, voluntatisque emendationem adhibeatur. Quae de integritatis statu narrantur, ita proponantur, vt hanc vitae integritatem recuperandi, cupido punctiones inuadat. Quomodo, et quando illa plane restituatur, paucis monstretur. Cum de vitiosa hominum conditione agitur, id efficiat praeceptor, vt vitia fugere discant, quorum turpitudinem et poenas ob oculos illis ponat. Euangelii laetos campos cum ingreditur, suos intensissimo optimi seruatoris amore impleat. De ordine, quo huius salutis reddimur participes ita praecipiat, vt illum ingredi statim cupiant, et de extremis s. nouissimis rebus sacris ea commemoret, quae ex scriptura sacra constant, atque animum flectunt, eum ad deum conuertendo. Historica hac methodo vtendum arbitramur, vt tenerrimi infantes religionis sensu imbuantur.

M 3

§. CLXXIII.

§. CLXXIII.

Altera eorum classis est, qui, cum legere didicerunt, ex catechismo instrui possunt. Vt vero eo melius ad hanc institutionem praeparentur, in ipso lectionis exercitio, praeter alios libros, catechismus adhibendus est, quo illis reddatur familiarior. Ipsi vero discipuli, catechismum docendi, in tres ordines distinguendi sunt. Primo non nisi quinque summa capita, sine illorum explicatione, proponuntur. Crebriori ista lectione et recitatione memoriter discant, ita tamen, ut non memoria solum teneant, sed illorum etiam sensum capiant, atque ad usum transferant. Non igitur satis est, ut praeceptor suos ista recitare iubeat, sed id agat, ut, quae didicerunt, bene percipiant. Verba ad illorum captum explicet, enuntiationes resoluat, quaestionibus variis modis repetitis lucem adfundat, donec ex illis cognoverit, discipulos, quae didicerunt, recte intelligere. Alter catechumenorum ordo quinque summa capita, cum explicationibus, et salutis ordine, doceatur. Caueat vero sibi praeceptor, ne interrogationes cum suis responsionibus, sine recta illarum intelligentia, ediscant. Antequam

memo-

memoriter illa discenda iniungit, distinctam praemittat singulorum explicationem, qua memoria subleuetur. Ne longus sit in his explicandis, aut multa aliunde addat: sed quaestionum ac responsionum accurata analyfi, suorum intelligentiam iuuet atque acuat. In recitationibus non ordinem semper obseruet, ne illo abutantur, sed, promiscue vt reddant, iubeat. Nec nimis multa ediscenda proponat, ne memoria obruatur, sed pauca, eaque bene explicata. Tertio denique ordini vberiores summorum capitum explicationes proponat, et praeter ea, quae in prioribus monuimus, id potissimum attendat, vt dictorum probantium vim ac robur bene perspiciant, ex ipsisque sacrae scripturae locis, qui hunc in finem paucis sunt explicandi, sanctiorem doctrinam eruere discant. Neque hanc occasionem, suis sacram scripturam, eiusque scribas commendandi ac notiores reddendi, dimittet, quin, vt mature diuinum hunc librum reuereri, illoque delectari, ac deo pro illo gratias agere discant, summo studio efficere conabitur.

§. CLXXIII.

Tertiam discipulorum classem superiores in schola ordines constituunt, qui postquam ex catechismo religionis suae fundamenta didicerunt, theologiam ex compendio quodam, ut eius scientiam acquirant, docendi sunt. Praecipua vero hic cura est, ut tale compendium eligatur, quod institutioni scholasticae accommodatum sit. Nisi enim prudens hac in re adhibeatur dilectus, frustraneus erit docentium labor. Ab eiusmodi vero libro requiritur I. ut theologiae reuelatae doctrinas primarias et principales omnes complectatur. II. ut illas distincte explicet, accurateque probet, ex scriptura praesertim sacra. III. ut bona methodo sit conscriptus, ut, quae praecedunt, sequentium intelligentiam adiuuent, ipseque ordo sit facilis, perspicuus, rei que conueniens. IIII. doctrinae sanctioris capita ne nimis in illo multiplicentur, aut temere cumulentur, ne iuvenes confundantur, aut eorum memoria obtundatur. V. germanica, vel patria lingua sit confectus talis liber, ita tamen, ut termini technici suis locis indicentur, ut omnes inde proficiant, rei que magis, quam verbis studeant, neque stilo theologico inficiantur, qui stili videres in scholis docendi

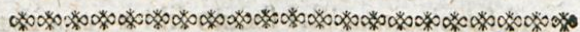
docendi sunt. VI. maxime quoque proderit, si in illo errores, doctrinae caelesti oppositi, iique principales indicentur, vt ab iis sibi cauere discant discipuli. VII. ita sit conscriptus, vt in pluribus discipulorum ordinibus possit tractari, vt, quae in inferioribus omit-tenda sunt, in superioribus adiiciantur, vt idem ordo, eademque notiones ac probati-ones maneant. VIII. studiis academicis tunc optimae inseruiet, si eadem methodus, eadem-que docendi ratio in illo adhibetur, qua in Academiis vti solent theologiae doctores. VIII. tam exiguae sit molis talis liber, quan-tum per reliquas dotes esse potest. Neque, si X. commodè fieri posset, vt doctrinae morum reuelatae potiora capita complecta-tur, vtilitate sua carebit.

§. CLXXV.

Qui super tali libro, qualem ante hos qua-tuor annos foras protulimus, theologiam do-cent, scholae magistri sedulo sibi a vana ista ostentatione caueant, qua multa adhuc di-citènt, aut in ipsa sua institutione eruditio-nem suam ostendant, multa vndique con-gerendo, et disputando: sed in hanc ar-tem sedulo incumbant, vt, quae talis liber
M 5 habet,

habet, suis recte inculcentur, ne quid obscurum maneat, aut non satis probatum. Ad hoc methodo Socratica opus erit, neque praeceptor integram horam perorando consumat: sed interrogando, num bene perceperint, inquirat. Ex linguis suis dicta probantia explicet, probationisque vim monstret, quam discipuli hinc inde repetant, ne ignavia obrepat. Potissimum vero, ut, quae didicerunt, vita sua exprimant, suos semper hortetur, ne sanctiorem hanc disciplinam, reliquarum instar, sola mente cepisse, satis arbitrentur. Non igitur, nisi animo precibus bene munito, ad illam accedat ipse, suosque ut idem faciant, moneat. Inter docendum animum saepius ad deum extollat, iuvenesque ut precibus a deo doctrinarum usum impetrent, suaeque salutis curam agant, sollicitè adhortetur. Ita enim theologiae studium praecipuum habebunt, atque utilissimum.

SECTIO II

IN

LEGENDO AC SCRIBENDO

§. CLXXVI.

Litterae cum sint vocabulorum elementa,
ab

ab illarum cognitione in ipsa lectione initium faciendum est. Vt vero ad hanc cognitionem infantes perueniant, singulis semestribus ab litteris in scholis incipiant litteratores, qui legendi suos artem docent. Quae optime ita docebitur, vt in singulis scholis maior sit tabula suspensa, in qua et litterae tam patriae quam latinae, minores et maiores, syllabaeque tam faciliores, simplicioresque, quam difficiliore et magis complexae, numerorum quoque formae a primo ad millesimum, seu cyphrae (siphrae rectius dici, alii putant,) tam arabicae quam romanae, vel impressae, vel bene manu exaratae sunt. Magister quoque litterarius singulas litteras, vel syllabas, vel cyphras seorsim vel impressas vel scriptas adhibere poterit. Ex hac tabella, indicis ope, phonascus infantibus, illam cingentibus, litteras monstrat, ita vt primum vocales praelegat, earumque figuras, sonumque monstrat. In figura explicanda iuuabit, quomodo ex altera altera composita sit, indicasse, nec non soni, quo proferuntur, diuersitatem. Eadem via in litteris consonis procedat, vt quomodo a minus concretis complexae ortae sint, perspiciant. Hac ratione attentionem excitabit, iudi-

iudicandique vim acuet. Neque opus est, continua illas serie ut ediscant, modo hanc, mox illam pro sua cuiusque origine monstrare poterit, ut omnes tandem memoriter discant. Si ex tabella sibi notas fecerint, in libro suo elementario illas quaerere iubeat —

§. CLXXVII.

Quo facto ad litterarum compositionem, s. syllabarum lectionem pergat, ita ut ex tabula faciliores primum, deinde difficiliore proferre discant. In primis vero vocem edomare studeat praeceptor, ne eadem semper maneat, sed pro rei diuersitate vel tollatur, vel deprimatur. A tabella in libros suos elementarios ablegentur discipuli, ex quo, qui syllabas clara voce praelegit, hunc reliqui, missitantes primo quidem, postea vero vel pressa voce, vel sola cogitatione, sequantur. Aures tunc praeceptor arrigat, atque ad omnia sit attentus, occupatissimusque, ut pusionum studium excitet. Circa minus altam sellam, cui insidet magister sellularius, pusiones circumstant, ut, num librum omnes intueantur, obseruare possit. Neque ex libro tan-

tantum litteras copulare discant, sed plures syllabarum litteras singulatim proponat, quas in syllabam congerant, eamque pronuntient. Variis hac in re subsidiis vti poterit, e. c. *ὁμοιοτελεύτοις* s. syllabis similiter cadentibus, praesertim in difficilioribus syllabis. Vt aemulationem accendat, pares, neque impares, iungat, atque adeo discipulorum suorum classes seu ordines constituat.

§. CLXXVIII.

Postquam hac in re facultatem sibi pepererunt pusiones, ad ipsam vocabulorum lectionem progrediendum est, qua plures syllabas ita iungunt, vt integra vocabula proferant. Eadem via hic incedendum, vt praeceptor ex eodem, quem omnes habebant, libro locum quemdam faciliorem et breuiorem praelegat, quem promptus puerulus excipiat, hunc reliqui, extra ordinem legere iussi. Suorum oculos praeceptor obseruet, num in librum intenti sint. Hunc illarum rerum eligat, quas memoriter ediscere debent discipuli e. g. vel precum formularum, vel catechismum, vel hymnorum librum, cuius pensa toties legendo repetant,
donec

donec memoria teneant. His peractis ad ipsorum bibliorum, vel historiarum, vel ephemeridum etiam lectionem procedi potest: ne tamen quid legant, quod ipse magister non intelligit, pro cuius viribus libri legendi sunt.

§. CLXXVIII.

Sicuti grammatica olim legendi et scribendi artem complectebatur: ita et hodie cum lectione scriptio statim copulanda est. Quamprimum enim litterarum formae animo impressae, earumque constructio ad syllabas concipiendas facta est familiarior, scribendi initium fieri potest. In limine statim, graphium quomodo digitis tenendum, in scribendo sedendum, ut ne nimis chartae incumbentes, luscitiosi euadant, ipsaque scriptio sine omni gesticulatione peragi debeat, monendi sunt. Deinde a litterarum ductu facillimo, eoque minime complexo incipiendum, ex quo reliquae litterae, earumque formae construendae sunt. Hi litterarum ductus a praeceptore initio cerussa in charta ducantur, quos cerussatos ductus pueri sub praeceptoris oculis atramento obducant. Quod si discen-

ſcientium magnus adfuerit numerus, in nigra tabula acuta creta a praeceptore, lineas diſcipulis attendentibus, litterae pingi poſſunt, vel aeri incifae regulae ob oculos illis poni, quas imitentur, vt calligraphiae magis magisque ſtudeant.

§. CLXXX.

Scribendi poſtquam facilitatem naſti ſunt, vt orthographice ſcribant, adſuefaciendi ſunt. Orthographiae inferuit tum ſyllabarum recta lectio, de qua §. CLXXVII. tum attentio ad ea, quae legimus. Addiſcitur vero tum, ſi vocabula, difficiliora praeſertim, ſententiae, loci ſcripturae ſacrae, aut epistolae etiam in calamum dictantur, ac poſtea emendantur, tum ſi diſcipuli lecta, aut quae didicerunt memoriter, in chartam conicere iubentur, vt inde vitia eruere poſſit praeceptor. Proderit quoque, varios ſi ſtilos, manus hodie dicimus, diſcipulis ob oculos ponat magiſter, vt illos legere mature diſcant pueri.

IN SECTIO III

IN

COMPUTANDO

§. CLXXXI.

Tam facilis et expedita est computandi ratio, vt puerulis etiam, quo minus proponi queat, nihil impediat. Initium faciendum, vt numerorum vim et potestatem discant, postquam cyphras f. notas numericas ex tabella, cuius §. CLXXVI. mentio facta est, familiares sibi reddiderunt. Exemplis hic familiaribus atque obuiis maxime opus est, vt quid sit quatuor, quinque, decem, viginti discant. Haec a digitis, pomis, nucibus, aliisque rebus, puerulis iucundis, desumi possunt. Discant igitur primo numeros simplices ab vno ad nouem: deinde compositos a denario ad millenarium: deinde numerare f. cuilibet cyphrae suum valorem tribuere, vbi ista potissimum regula bene discenda: cyphrae valent pro loco, in quo, computantis arbitrio, constitutae sunt, vel monadas primo, vel secundo decadas, vel centenarios tertio, vel millenarios quarto loco, reliqua. Circelli istius, qui est signum nullius, quem Zeros,

zeros, cyphram alii dicunt, vtilitas hic quoque commode monstrari poterit.

§. CLXXXII.

Additio et subtractio numerorum simplicium statim cum numeros discunt, addisci poterit vulgaribus exemplis, deinde vero ad numeros compositos progrediendum est. In multiplicatione potissimum ostendendum, quomodo ex repetita additione ortus sit abacus pythagoricus, qui oculis, sensibus et memoriae in tabella quadam optime imprimi poterit. Hoc cognito, ad ipsas multiplicationis regulas facili manu duci poterunt. In numerorum multiplicatione aequae ac diuisione regulae ita sunt proponendae, ut illarum ratio alacrioribus facile pateat, ne in futuram obliuionem nuda problemata discant.

§. CLXXXIII.

Postquam aliquo modo quatuor istas, vulgo dictas, species arithmeticas notas sibi fecerunt, illis ostendendum, duas tantum esse, additionem nempe et subtractionem, arithmeticae species. Quilibet enim numerus vel minuitur, vel augetur: ceterae, multiplicatio nempe ac diuisio, sunt additio-

N

nis

nis et subtractionis tantum compendia. Si enim multae et variae quantitates in vnum aggregatum colligendae dantur, est additio: si vero vnica quantitas multipla fiat i. e. ter vel quater, multiplicatio oritur. Additione quidem etiam absolui posset, sed nimis longum foret, vnum eundemque numerum toties inuicem substituere, quoties multiplicans vnitates, decades, centenarios, millenarios — in se continet. Eadem res est cum subtractione ac diuisione. Ex tabula igitur omnes species repraesentari, earumque connexio ostendi poterit.

I. Tabula additionis et multiplicationis.

Numerus vel		augetur vel	
si variae quantitates inuicem colligun- tur		si vna eademque quantitas multoties est addenda	
325	Additio	283	Multipli- catio
264		47	
85		1981	
674	Summa vel aggregatum.	1132	Produ- ctum.
		13301	

Notatur ita:

$$325 + 264 + 85 = 674$$

Notatur:

$$283 \cdot 47 = 13301$$

II. Ta-

II. Tabula subtractionis et diuisionis.

Numerus	diminuitur
vel	vel
si quaedam quantitas parua ab altera sub- ducitur	si quaedam quantitas toties, quoties fieri potest, subtrahitur
732601	2846
251861	2) <u>2846</u>
	1423 Quotus.

480740 Differentia.

Notatur: 732601 -

251861 = 480740.

Notatur:

2846: 2 = 1423.

§. CLXXXIII

Deinde considerandae sunt proportio-
nes, quae sunt vel arithmeticae vel geome-
tricae, ex quibus posterioribus enatae sunt
omnes istae regulae, quas arithmetica in
regula trium tradit: quarum affectiones
ac proprietates ex sequenti tabula cogno-
scuntur:

N 2

Pro-

Proportio omnis est
Arithmetica vel Geometrica

oritur	oritur
si exponens datis numeris adda- tur	si nomen rationis in numeros datos du- catur.
$3-7=8-12$	$5:20=9:36$
cognoscitur subtra- hendo.	cognoscitur diuiden- do.

Examen.	Examen.
Si summa terminorum extremorum est aequalis summae mediorum.	Si productum terminorum extremorum est aequale producto mediorum.

$3-7=8-12$	$5:20=9:36$
$\frac{8}{15} = \frac{3}{15}$	$\frac{9}{180} = \frac{5}{180}$

§. CLXXXV.

Hac doctrina fundata est tota doctrina de fractionibus, quarum reductio, valor, abbreviatio, resolutio, reliquaeque earum species, ex adductis facile illustrari et probari queunt. Valor enim cuiuscumque fractionis aestimatur ex proportionem geometrica, quam numerator habet ad denominatorem. Si vero is datus et cognitus erit, omnis operatio cum fractionibus facile institui potest.

Minime

Minime enim fractionum doctrina, si modo earum affectiones notae sunt, tot ac tantis difficultatibus laborat, ut vulgo creditur, et traditur.

§. CLXXXVI.

Qui ulterius in arithmetica progredi cupiunt, hos eius compendia, quae practica italica vulgo dicuntur, nec non radicis quadratae ac cubicae extractionem facile docere poterit versatus in his rebus praeceptor. Id tamen potissimum in omnibus, quae huc usque proposita sunt, agat, ut usum in vita communi exemplis iucundis ostendat, neque fictis arcanis arithmeticis, aut artificiosis divisionibus vel aliis affectionibus, aut multis millibus exemplorum, siue potius problematum, sine omni ratione cognita, tempus conterat.

§. CLXXXVII.

Neque abs re erit, in huius loci fine si praeceptorem admonemus, arithmetices utilitatem praestantissimam suis ut quavis occasione commonstret. Non enim intellectus tantum est, qui hac ratione clara perfunditur luce, atque ad alias etiam quasvis doctrinas cognoscendas aptior redditur et
N 3 accom-

accommodatior; quam ob causam Graeci
computandi facultatem eadem voce λογί-
σαι. quae alias ratiocinandi actum, homini
proprium, denotat, exprimunt, veteresque
hominem dixerunt animal, quod numerare
sciat, nec non ΠΛΑΤΩ arithmeticæ expertem
ἀνοητότατον καὶ ἀφρονέστατον stultissimum et
imprudensissimum arbitratus est: sed ad
ipsum etiam voluntatis emendationem haud
parum computando efficitur; quod GES-
NERVS egregie sequentibus ostendit.

§. CLXXXVIII.

Primo enim maximum vitium, neque eru-
ditioni tantum, sed ipsi etiam sapientiae ma-
xime aduersum, est leuitas animi et incuria,
quae obiter tantum omnia agit, neque ad
aliquid serio considerandum agendumque
se se applicat: cui adeo felicius occurri, quam
attentione comparanda, non potest. Ad
quam rem nihil magis valet, quam compu-
tandi exercitatio. Siquidem procedi ne hi-
lum quidem sine attentione potest, ac remit-
tente attentione, errores statim apparent:
cum in aliis rebus non manifeste adeo, quid
ex inaduertentia sequatur incommodi, sensi-
bus quasi ipsis puerorum ingeratur.

§. CLXXXIII.

§. CLXXXVIII.

Excitat et conseruat hanc attentionem veritatis amor, qui et ipse computando maxime promouetur. Nemo enim vnuquam, alia quam veritatis inuestigandae causa, computauit. In pueris igitur si exercitio frequenti et crebris actibus iste amor confirmetur, fieri vix potest, vt non et in aliis rebus sincere veritatem cupiant, eandemque studio eodem, quo in rationibus putandis, consecretur.

§. CLXXX.

Eodem ex fonte bonum aliud consequitur, quod non minoris videtur faciendum. Deprauatae inter homines naturae ea est ratio, vt errores tam theoreticos quam practicos difficulter agnoscant, et si vel conscientia ipsos reuincat, tamen obtegere et palliare adnitantur. Sed, quin exercitatio contraria de hoc morbo multum demere queat, dubitari non potest. Haec vero exercitatio optime per computationem instituitur. Hic enim, si quid peccatum sit, id adeo manifestis rerum indiciis proditur, errorem vt nemo non lubens agnoscat, et qui negare eum velit, non iam pro peruicaci, sed plane furioso habeatur. Rixandi proinde

studium simul imminuitur, pessima illa studiorum pestis, quippe quod alium fontem non habet, quam quod nemo errasse videri vult. Neque contentione hic opus est, sed attendita tantum rei, de qua agitur, consideratione: et gratias alteri agit, qui ab errore reuocatur, contra quam in aliis fieri rebus solet, ubi pro hoste infestissimo habetur, qui erroris alterum arguit. Optandum igitur esset, ut ista mathematicorum modestia apud omnes, omnibusque in causis, locum inueniret.

§. CLXXXI.

Obsequium, nobilissima sapientiae cultorum virtus, pariter computandi industria promouetur. Veritatis enim cupida mens, et errorum suorum, imbecillitatisque conscia, non potest non grato animo suscipere momentem, ductuique illius, quem manifesto se deprehendit in hac arte praestantior, libenter obsequi. Quam mentis dispositionem frequenti exercitatione confirmari, multum profecto interest.

§. CLXXXII.

Atque haec quidem bona directo et per se efficit diligens arithmetices tractatio. Sed
habet

habet insuper hanc commoditatem, quod
suauiter et cum iucunditate quadam de plu-
ribus rebus utilissimis et maxime necessariis
tirones admonendi, occasionem praebet.
Hoc tam late patet, ut difficillimum esset,
omnia recensere. Speciminis ergo, duo
aut tria adferre sufficiat. Cyphrae pro
loco valent, in quo computantis arbitrio
constitutae sunt, vel monadas, vel decadas,
vel centenarios, vel millenarios: ita deus
est, qui in certa statione collocat homines,
natura sua omnes aequales. Errores arith-
metici, in principio computationis admissi,
late propagantur et augentur: ita etiam in
moribus verum est illud, principiis obsta.
Si paucis pauca, sed saepe addantur, fit
tandem cumulus satis magnus: ita crescunt
eruditio, opes, peccata, et cetera. Subtrahi
non potest maior numerus a minori: ita non
plus consumendum est, quam sis soluendo.
Et ad hunc modum elici possunt infinita alia
vitae tum civilis tum christianae praecepta,
quae sub eiusmodi schematis cum iucundi-
tate quadam in iuuenum animos insinuari
possunt. In hac virtutis schola igitur dili-
genter suos exerceat magister, ne in acade-
mia demum discere cogantur, quod aliquot

annorum pusiones magis, quam adolescentes iam maioribus initiandos, discere decebat: et, quod maioris etiam momenti est, ne obfirmata ad malum voluntate, frustra exercitatio ad virtutem instituatur; monitaque pueris valde proficua, contemptui et ludibrio ab his habeantur.

SECTION IIII

IN

GEOMETRIA

§. CLXXXIII.

Vtilitatis ac delectationis plena res est geometria, adeoque statim post arithmetica in scholis eius initia tradi possunt. Haec non agros solum, sed quaeuis corpora metiri docet. Est enim spatii cuiusuis corporis scientia, quae rectimetria, planimetria et stereometria absoluitur. Rectimetria est scientia linearum, angulorum et figurarum: planimetria superficierum scientia, et stereometria confiderat spatium corporis secundum omnes suas dimensiones, longitudinem, latitudinem et crassitiem. Praeter insignes istas vtilitates, quas geometria in vita com-
muni

muni praestat, his quoque praefertim se iu-
uentuti scholasticae commendat, quod distin-
ctas menti suppeditat, easque plenas ac
consummatas ideas, optimum discendi ordi-
nem, qui est mathematicorum, monstrat,
probationes firmas rectumque concludendi
modum ostendit, attentionem excitat atque
acuit, nec non docilitatem, in erroribus suis
perspiciendis, veritateque amplectenda com-
mendat.

§. CLXXXXIII.

In docenda vero geometria id sibi potissi-
mum officii datum esse cogitet praeceptor
I. vt discipuli geometrarum linguam quasi di-
scant i. e. vocabulorum, quae in hac arte
occurrunt, iustas sibi forment ideas, quas
rogati cum aliis communicare commode
possint, II. vt ipsas propositiones, praeser-
tim primariae quae sunt, vel historice tan-
tum, vel, si vires adsint, cum addita demon-
stratione cognoscant, III. vt ipsi lineas du-
cere, componere ac figuras construere,
instrumentisque mathematicis rite uti
discant, quod iucundum illis lusum praestabit.
Caueat vero IIII. ne in his solis subsistat,
sed ubique illorum usum in vita communi,

et in acuendo perficiendoque ingenio mon-
stret. V. Exemplis singula illustret, et quae
sunt nimis composita et complexa, ea diui-
dat, ac diuisa singulatim proponat, VI. in
demonstrationibus praesertim hac methodo
vtatur, vt singulas praemissas antea bene
discant, quam ipsam complexionem.

§. CLXXXV.

Insignem hic praestabunt vtilitatem tabu-
lae egregiae, in quibus SARGANECCIUS,
magnus ille didactices scholasticae emenda-
tor, facillima methodo geometriam tradidit.
His in fine observationes quasdam didacti-
cas subiunxit, quas in harum tabellarum vsu
vtilissimas experietur, quicumque ex illis
suos geometriam docere voluerit. Hac
enim tabellari methodo puerorum memo-
riae optime consulitur, nec historicam so-
lum istae tabulae parant notitiam, sed ipse
propositionum ordo solidam efficit cogni-
tionem.

§. CLXXXVI.

Logica nondum ab Aristotele inuenta,
cum geometria olim illius loco adhiberetur,
vt pueri, iuuenesque discerent, quomodo
mente sua rite vterentur: id sibi in hoc stu-
dio

dio potissimum quoque officii datum esse existimet praeceptor geometra, vt suos recte cogitare doceat. Hinc ostendat, quomodo notiones formentur, iudicia construantur, ratiocinia nectantur, inuestigetur veritas, eadem diiudicetur, et proponatur defendaturque. Errores quam facile admittantur, indicet, nec non, quomodo ab illis cauere sibi possint. Summatim id agat, vt, qua ratione intelligentia vtendum sit, discant iuuenes, magnitudinemque muneris perspiciant, quo deus nobis istam concessit, qua ad inuestigationem et cognitionem rerum vtilissimarum apti euadimus. Geometria sic praeparati discipuli felicissimo studio ad reliquas artes progredientur.

S E C T I O V

IN

HISTORIA NATVRALI
ET ARTIFICIALI

§. CLXXXXVII.

Totus hic mundus cum ad gloriae diuinae manifestationem exstructus sit; homoque ob hanc potissimum causam rationis
parti-

particeps factus, vt ex mundi operibus eius opificem cognoscat: nihil sane sibi antiquius habeat praeceptor, quam vt pubem ad penitiorem naturae operum cognitionem perducatur. Quae cum ex historia naturali petenda sit, eius inde necessitas aequae atque utilitas, credo, constabit. Non vero opus est, vt ista, tamquam pensum aliquod scholae, tradatur: sed deambulando, familiari colloquio, naturae opera suis ostendere commodè poterit. Neque opus est, vt ordine cuncta tria naturae regna pertractet. Poterit hinc inde iucunde vagari, a notissimis incipiendo, vt plenius illa cognoscant, ad ignotiora pergat. Non vero sufficit, verbis solum res describere, sed ipsae puerorum oculis, quantum fieri potest, sunt subiiciendae, vt sensus illorum fascinent, animumque simul delectent. Hinc vt *schola quaedam naturae* publica in iuuentute instituatur, optatum iam diu est, quae esset systema aliquod corporum naturalium bene ordinatum, vbi per viuam corporum demonstrationem et vocabula melius memoriae inhaerent, et ideae de rebus intellectui sisterentur. Nulla enim efficacior ars mnemonica est, quam cum in rem praesentem veniunt discipuli.

§. CLXXXVIII.

§. CLXXXVIII.

Excitabitur quoque hoc studium, si discipulum praeceptor non instruat solum, sed adiuvet etiam in colligendis rebus naturalibus, quas ut gazophylacium disponat, ordinet ac servet. Neque occasionem hanc praetermittet prudens magister, ut latinae linguae copiam nanciscatur discipulus. Singularum igitur rerum, quas proponit, latina etiam vocabula propinet ac notet. Poterunt quoque huic studio varii generis libri inseruire, quo *orbis rerum pictus* aliique meliores referendi. Sedulo vero caueat praeceptor, ne nimio in hoc studium feratur ardore iuuenis, ne reliqua inde litterarum studia quid capiant detrimenti. Nimius quoque iste ardor cito solet deferuere: qui si iustis circumscribatur limitibus, maiores semper accessiones faciet. In vniuersum id agendum, ut, quando discipulus oriatur, hoc oblectamento otium suum redimat.

§. CLXXXVIII.

Eadem diligentia ad artis opera mature perspicienda perducendi sunt tirones. Opus igitur est, ut et ipsa opera, eorumque materiam, formas, et instrumenta, quibus illa per-

per-

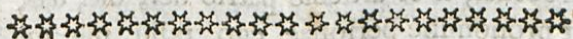
perficiuntur, ipsis ob oculos ponantur. Neque illorum hac in re curiositatem praeceptor desiderabit: solent enim harum rerum plerumque nimis esse curiosi. Ut vero artes has rite pernoscant, ipsas officinas cum illis adeat, curetque, ut harum rerum periti artifices non nomina solum illis tradant, sed ipsorum instrumentorum usum, ipsiusque artificii naturam ac constructionem doceant, quo completam illorum notionem animis informare, deque illis recte iudicare discant. Sic ruri disciplinae ruris, molarum, in urbibus artium sellulariarum, aliorumque opificiorum tam minorum quam magis compositorum notitiam acquirere studeant. Optandum sane foret, ut in publicis scholis, maioribus praesertim, iisque bene dotatis, *schola artis* institueretur, quae omnia opificum et artificum instrumenta complecteretur, quae certis quibusdam receptaculis omnia asseruarentur, puerisque explicarentur. Utilius sane otium suum collocare non poterunt, atque in tabernis faciles plerumque harum rerum magistros inuenient.

§. CC.

In vita civili multa quoque occurrunt, quorum cognitio iuventuti valde utilis est, et qua

qua deinde aegre saepius carent. Huc pertinent pacta, causae forenses, tutelae, bella, pacificationes — Harum rerum si data occasione aliqua notitia suos imbuat gnarus praeceptor, multum sane ipsorum futurae vitae proderit. Inservient huic studio ephemerides publicae, quas codicillos dicunt, in quarum attenta lectione, vel a praeceptore, vel a discipulo melius facta, multa occurrent, quae praeceptoris diligentia ad augendam in discipulis rerum civilium notitiam illustrari poterunt. Quae omnia licet multo felicius a privato doctore praestari possint, familiari scilicet consuetudine, qua cum suis vitur, non tamen omni publicus doctor occasione destituetur, praemii quasi loco, et ad oblectandum, suis partibus etiam his in rebus rite fungendi. Adsit modo dexteritas et fidelitas.

SECTION VI

IN

GRAMMATICA LATINA

§. CCL.

Lectio latina quomodo instituenda sit, supra
§. CLXXVI. CLXXVII. a nobis ostensum
O sum

sum est. Quod si igitur legere didicerint pueruli, cui fini et ipsa lectio vocabulorum et paradigmatum grammaticae inferuire potest, quae hac ratione puerulis innotescunt, tunc ad grammaticam perducendi sunt. In ipso vero grammatices usu ita versandum, ut primo loco, quod caput fere rei est, vocabulorum declinationes ac conjugationes discant. Qui labor si feliciter a praeceptore superatus fuerit, ita ut nullum suis taedium creauerit, nae multum profecit. A declinationibus igitur initium faciendum.

§. CCII.

Antequam vero ipsas has vocabulorum declinationes suis proponit: opus est, ut illos doceat, quid sit singularis, pluralis numerus quid, qualem casus nominatiuus, genitiuus — habeant potestatem. Facile hoc opus procedet, si et articulo patrio der, die, das, et pronomine personae, ego, mihi, me, tu, tibi, te, in plurali nos, nobis, vos, vobis, et interrogatiuo quis, cui, quem pro norma usus fuerit. Sic quoque non sentientes pronominum insignem partem addiscent. Quo facto ad primam declinationem fieri poterit progressus.

§. CCIII.

§. CCIII.

Hic opus est, vt primae declinationis typum vel in tabula creta inscribat, vel scriptum suspendat, omnibusque eius vsum praelegendo ostendat, primusque huius declinationis vocabulum iam notum suis ex typo flectat, deinde, vt discipuli idem faciant, iubeat. Postquam ad aliquam huius rei facultatem peruenerunt, quaestionibus variis exerceat, nec solis vocabulis, sed phrasibus quoque, iisdemque praemeditatis ac iucundis. In quo casus conueniant, in quo discrepent, ostendat, variisque aliis modis attentionem, studium ac diligentiam suorum excitare, facilioremque reddere studeat fidelis et suorum amans praeceptor.

§. CCIII.

Hoc labore superato ad alteram pergat declinationem, eiusque schema primae typo adponat, vt similitudo et dissimilitudo eo facilius perspiciatur. In quo casus conueniant, obseruet, reliquorumque terminationes bene inculcet. Ceterum eodem hic se gerat modo, qui antea commendatus est. Tertiae tunc addat typum, doceatque suos, eius genitium ex vocabulario s. lexico discendum,

dum, quaeque singularia hic sunt, diligenti repetitione in ipsa lectione deinde disci poterunt. Eadem methodo in quarta et quinta utatur, neque opus erit, ut multo labore has declinationes memoriter ediscant pusiones, quas eiusmodi exercitationibus multo sibi facilius reddent notas.

§. CCV.

Tum ad pronomina, eorumque flexionem suos ducat, quae facilius ediscant, si, ut supra dictum, personalia ipsis iam fuerint nota. Sufficit, si praeceptor iterata vice vnum alterumue illis praelegat, quod deinde variis quaestionibus primum ex libro, deinde absque libro suis inculcabit. Poterit quoque suis consilium dare, ut tardiores praesertim domi se antea exerceant, quo promptiores ad quaestiones propositas respondere possint.

§. CCVI.

Valde utile est, si in flectendis verbis initium fiat ab auxiliari s. substantiuo *sum*, quod et maxime est necessarium, tritissimumque, et in passiuorum flexione adhibetur, tandem quoque aptissimum, ex quo pueri discant personas, tempora, et modos verborum. Hae
notio-

notiones enim ante sunt explicandae, quam ad ipsa verba progredi possit praeceptor. Tum et praelegat, et interrogando tam diu repetat, donec et latine et germanice ad quaestiones prompti respondeant.

§. CCVII.

In coniugationibus regularibus docendis apprime utile erit, ut illarum quoque formetur typus, ex quo personarum terminationes perspiciant, et quidem primo loco actiui praesentis:

Singul.	Plural.
1 - -	1 - - mus
2 - - s (perf. fti)	2 - - tis
3 - - t	3 - - nt

qui variis exemplis illustratur. Poterit deinde passivi similem facere typum:

S.	P.
1 - - r	1 - - mur
2 - - ris vel re	2 - - mini
3 - - tur	3 - - ntur.

Hic poterit quatuor coniugationum discrimen observare, illasque exemplis suis familiares reddere; quod quatuor coniugationum typo sequenti facile obtinebit:

O 3

Sing.

	Sing.		Plur.
1	{ 1 - - }	{ 0	{ - - a
	{ 2 - - e }		{ - - e
	{ 3 - - }		{ - - i
	{ 4 - - i }		{ - - i }
2	{ 1 - - a }	{ s	{ - - a
	{ 2 - - e }		{ - - e
	{ 3 - - i }		{ - - i
	{ 4 - - i }		{ - - i }
3	{ 1 - - a }	{ t	{ - - a
	{ 2 - - e }		{ - - e
	{ 3 - - i }		{ - - u
	{ 4 - - i }		{ - - iu }

§. CCVIII.

Eodem modo in reliquis temporibus ver-
setur, eorumque typum construat: e. g.
cuncta imperfecta terminantur

Sing.	Plur.
1 bam	bamus
2 bas	batis
3 bat	bant.

Tempus perfectum, ex usu vel libro me-
moriali

moriali discendum, eundem per omnes
coniugationes habet typum

Sing.	Plur.
1 - - i	- - imus
2 - - i/ti	- - istis
3 - - it	- - erunt.

Absoluto indicatio reliqui modi, finitoque
actiuo passiuum eadem methodo pertracta-
tur, vt tandem completa totius coniuga-
tionis possit construi tabula, quae et disci-
pulis ob oculos semper versetur, et ab illis
ipsis quoque confici, coloribusque distingui
poterit, vt, quae didicerunt, firmitus eo
haereant.

§. CCVIII.

In anomalis docendis ostendat, in quibus
a regularibus deflectant, quam aberratio-
nem vel celerior pronuntiatio, vel defectus
temporis cuiusdam, vel alia caussa produ-
xit. Crebriori praelectione, et repetitione
illa etiam addiscentur. Quae praeter has
vorum flexiones in grammatica docentur,
ea cum prouectioribus quidem perlegi, iis-
que explicari possunt: magis tamen prode-
rit, in ipsa lectione diligentius si euoluatur
grammatica. Qua ratione non familiarior

tantum redditur, sed taedium quoque, quod ex grammatices siccitate facile oboritur, sic feliciter euitatur.

SECTIO VII

IN

PROSODIA ET POETICA

§. CCX.

Grammaticae partibus prima vice ad finem perductis, prosodia seu scientia quantitatis syllabarum discipulis tradenda est. Haec eo magis est necessaria, quo facilius perperam vocabula pronuntiant, versusque parum commode recitant. Vitiis his ridiculis, spernendisque quo minus adfuescant, prosodiae regulas discant, quas praeceptor multis exemplis illustret, suisque phonascus quasi sit et auctor, quomodo versus recte recitent s. scandant.

§. CCXI.

Tum ex poetica carminum genera suis, in tabula descripta, ostendat, doceatque disiecta poetae membra componere, atque in

in ordinem praescriptum redigere. Reliquas, quae hic commendari solent, exercitationes alibi iam (in Poetica mea germanica) ut noxias condemnavi. Si qui fuerint, quorum ingenia ad res poeticas nata non videntur, his prosodiam, stilique poetici et prosaici differentiam tantum monstrasse praestabit, quam ad versuum constructionem eos coegisse. Quae de poetica maioris momenti, altiorisque ingenii sunt, ea et in tractandis ipsis poetis commode proponi poterunt, et in arte poetica inferiori Sectione XVIII pluribus disputabuntur.

S E C T I O V I I I

I N

AUCTORVM LATINORVM LECTIONE

§. CCXII.

Quam primum ex grammatica ea tradita fuerint, quae Sectione VI prima vice tradenda docuimus, quod breui sane tempore fieri potuit, ad auctorum latinorum lectionem statim adducendi sunt pueri, de qua fusius iam agendum erit. Fuere quidem, qui a Ci-

O 5

cerone

cerone initium esse faciendum, putarunt: sed librorum istorum difficultas, quae non in verbis solum, sed in ipsis quoque rebus deprehenditur, quo minus id commodè fieri possit, impedit. Plura quidem, in epistolis in primis ad diuersos, adeo esse plana et obuia putarunt, quae et pueris proponi, ab illisque intelligi facile possent. Possent ex orationibus excerptae narrationes, et quae in dialogorum praefationibus historiam sapiunt, si quidem magistri accedat industria, paruo labore a tironibus intelligi. Sed, cum multa tamen in epistolis etiam minoribus variis de causis occurrat difficultas, argumentumque tam orationum, quam dialogorum pueris difficilior sit, faciliores vero adsint suauissimi et purissimi oris auctores, a facilioribus cur non incipiamus?

§. CCXIII.

Quomodo vero haec lectio sit instituenda, prius videamus, quam auctorum legendorum ordinem ac seriem constituamus. Initio scilicet, cum grammatica, ut supra ostendimus, pertractata fuerit, lectio haec ita erit instituenda, ut in singula verba inquirat praeceptor, eorumque non solum significa-

tio-

tionem, sed et flexiones, constructiones et reliqua suis tradat. Hac ratione, quae in grammatica didicerunt, repetent, multaque addiscent. Prima igitur auctorum lectio omnino sit grammatica, ut regulae grammaticae diligenter euoluantur atque inculcentur. Quo facto pensae cuiusdam versio exprimitur germanica, quae crebrius a discipulis repetatur. Poterit hic praeceptor interrogationes immiscere vel latinas vel patrias, ad quas discipulus vel latine vel germanice respondeat: poterunt quoque tirones interrogando se ipsi exercere, donec pensum istud firmitus memoriae inhaereat.

§. CCXIII.

His exercitationibus peractis ipsi discipuli pertractata pensae interpretatione vernacula, litteris mandare iubeantur, aut ad quaestiones latinas latine litteris respondere, ut compositioni adsuescant. Neque ab hoc loco alienum erit, quid de recepto in scholis constructionis grammaticae ordine sentiendum sit, inquirere. Solet ille a grammaticorum plerisque ita commendari, ut nihil supra. Sunt vero et alii, qui illum prorsus ex scholis eiiciendum suadent, quod orationis latinae puritati

puritati et nitori, linguaeque genio prorsus aduersatur. Magna omnino orationis latinae vis in vocabulorum positione, ac periodorum iusta concinnitate posita est, quae ista constructione non potest non perire, atque infringi, praesertim si nimis illi iuuentus scholastica adsuescat. Inde tamen neutiquam sequitur, omni illam carere utilitate. Facit omnino multum ad intelligendos difficiliore auctorum locos, imperitioribus viam, ad eos recte explicandos, pandit. Nostra igitur sententia sub initium adhiberi omnino potest, ac debet, vixque sine illa ad auctorum intelligentiam peruenient discipuli: quod si vero ulteriores in hoc studio progressus fecerint, tum illam, non nisi in summa necessitate, adhibendam censemus, ne detrimenti quid inde capiat stilus.

§. CCXV.

Hac methodo Hubneri historiae sacrae, Phaedri fabulae, Heuzei Historiae ex profanis selectae cum discipulis pertractari poterunt, ut magis magisque ex grammatica defectus suppleantur. Tum ad alios auctores fieri poterit transitus, Eutropium, Iustinum, Cornelium Nepotem, Iulium Caesarem,

rem, Ciceronis epistolas, Chrestomathiam Ciceronianam et Plinianam Gesneri, in quibus legendis non tam grammaticae, quam ipsius linguae addiscendae ratio habenda est. Pensa igitur maiora poterunt absolui, ita tamen, ut sensus ubique inuestigetur, discipulique in illo inquirendo ipsi exerceantur. Non quidem omnino cursoriam hic commendamus lectionem, neque tamen nimis esse statariam volumus. Quae ex mythologia, historia, geographia veteri, antiquitatibus et aliunde ad bene intelligendos auctores requiruntur, haec omnino adferre praeceptor debet, illisque lumen his quasi adfundere. Sed ne nimis in his sit longus, ne tempus sibi, suisque furetur. Neque stili venustates negligat, sed quae ad eius puritatem, concinnitatem, ornatum et congruentiam faciunt, diligenter obseruet. Haec vero omnia ex frequenti plurium, eorumque optimorum auctorum lectione optime hauriri poterunt, licet non omnino improbandum sit, si iuvenes ipsi vel compendia antiquitatum romanarum, vel stili quaedam fundamenta suo studio insuper legant.

§. CCXVI.

Hac lectione praeparatus iuuenis, cum a facilioribus auctoribus ad difficilioresempreprogreduendum fit, ad ipfius Ciceronis fcripta legenda adduci debet, vnde et ftilum, et cogitationes ipfas difcat. Praemiffa igitur Ciceronis vita, ad eius epiftolas ad familiares accedat, quas ex temporis, quo fcriptae funt, ordine legat. Ad rectam illarum intelligentiam praeceptori inferuiunt Paulli Manutii Commentarii, Graeuiique editio. In tricis grammaticis cum non amplius verfetur difcipulus, id potiffimum agat praeceptor, vt pulchritudinem et certitudinem cogitationum, humanitatis et familiaritatis egregias fignificationes, varias animorum, adfectuumque descriptiones, morumque et prudentiae praecepta inde cum iudicio difcat iuuenis.

§. CCXVII.

Ab his ad Orationes felectas et Officia Ciceronis pergat, in quorum lectione attendendum femper erit, quae auctor probanda fibi fumferit, quomodo probauerit, eaque amplificauerit. Quod fi tempus et occasio ita ferant, reliquae quoque Ciceronis orationes

tiones ita perlegi, scriptaque philosophica addi poterunt. Ad haec vero antequam accedit iuuenis, utilis omnino erit brevis historiae philosophicae tabula ad Ciceronis usque tempora, quae ad illorum intelligentiam valde iuuabit.

§. CCXVIII.

Terentius quoque, mirus animorum, adfectuumque pingendorum artifex, ita legi poterit, ut quatuor vel quinque horis comoedia absoluator. Nec non Plinii iunioris epistolae, et panegyricus, Liuius, potissimum decem priores eius libri, qui reliquorum intelligentiam reddunt facilem, Quintilianus, eiusque praesertim l. X et XI liber. Curtium, Valerium Maximum, et Senecam priuatae iuuenum lectioni commendet praceptor, folis praesertim diebus Tertulliani apologeticum, Minucium Felicem et Lactantium, seque in difficilioribus locis, discipulis rogantibus explicandis, facilem fore, spem faciat.

§. CCXVIII.

Vt reliquorum etiam auctorum latinorum notitiam sibi acquirant iuuenes, ex quibus pro lubitu deinde, quos legant, de-
pro-

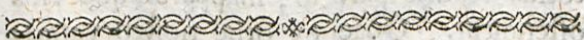
promere poterunt, litterariam illorum praeceptor suppetit historiam, in qua nomina, vitam, scripta, eorumque varias, nitidissimasque editiones proponat. In summa id agat, ut antiquitatis discipuli fiant amantissimi, auctorumque classicorum lectione quam maxime delectentur, quorum familiaritate ipsi quoque classici aliquando scriptores euadere poterunt: praesertim si Ciceronis, Iulii Caesaris, Liuiique stilum maxime fuerint imitati.

§. CCXX.

Sub argumenti huius finem adhuc castigandi sunt quorundam praeceptorum ὑπερ-
κρίτικων pravi mores, qui in auctorum lectione prorsus nihil agunt, nisi ut miseros discipulos variantium lectionum mole obruant, immo obtundant. Quam stultus hic labor sit, ii statuent, qui, quam imbecille discipulorum sit iudicium, in varietate praesertim lectionis, cogitauerint, et quam parum utilitatis plerumque hic vanus labor habeat: magis vero adhuc illum auersabuntur, si, quam utilia et magis necessaria illo negligantur, apud animum reputauerint. Quam discipulorum viribus absfona res est, pueros,

pueros, qui auctoris verba nondum intelligunt, multo minus linguae genium norunt, in lectionum varietate iudices atque arbitros constituere. Quod si cum iuuenibus praeceptoris res est, qui iam multa lectione subactum habent ingenium, subtilemque iudicandi facultatem, si nonnumquam de his cupediis adposuerit, tantum abest, ut improbemus, ut ad critices studium excitandum necessarium potius putemus: caueat modo sibi ab isto vitio, ne huic operae nimis inhaereat, eaque alia magis necessaria et proficua negligat. In ipsa vero lectionis varietate iudicium adhibeat, easque discipulis tantum ob oculos ponat, quae momenti alicuius sunt. In reliquis critices partibus eadem cautione versetur, ne critices omnino expertes, non tamen puros putos criticos ex disciplina sua dimittat iuuenes.

S E C T I O V I I I I

I N

G E O G R A P H I A

§. CCXXI.

In scholis cum ea potissimum tractari de-
P beant,

beant, quorum neglectus maximas parit molestias, quae superari deinde nequeant: Geographiae studium, quod, ob tabularum geographicarum amoenum spectaculum, sua se commendat delectatione, non tantum temporis postulat, praesertim cum discipuli proprio studio in illa proficere possint. Monendum tamen hoc loco est, historiae geographiam praemittendam esse, sine qua historia addisci, memoriaque retineri nequit.

§. CCXXII.

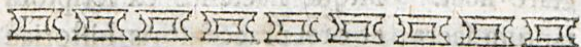
Ipsa vero geographia ita docenda est, ut telluris nostrae ratio, et vinculum cum reliquis mundi corporibus primo loco proponatur. Hinc pueris systema Ptolemaicum, Tychonicum et Copernicanum ita explicandum est, ut illorum simul imaginem in chartis oculis suis intueantur. Deinde totius telluris partitio, mapparumque usus ostenditur. Quae ex orbe nostro veteribus iam notae fuerint regiones, quibus eas nominibus insigniuerint, docendi sunt iuvenes. Qui si litteris se consecrare voluerint, geographiam veterem vel ex Pomponio Mela, quem hac occasione perlegere poterunt,

poterunt, vel ex Cellarii geographia antiqua, vel ex Koeleri mappis discant, et quidem ita, vt noua geographia semper illis iungatur.

§. CCXXIII.

Tum ad specialio rem mapparum singulorum tractationem progrediendum est, ita vt ab Europa fiat initium, regionumque situs et fines cum suis insignioribus locis sensibus et memoriae imprimantur. Quae eo haerebunt firmitus, si quae memoratu digna ibi gesta sunt, diligenter notauerint, ita vt geographia historiae, et geographiae historia opem ferat.

SECTIO X

IN

HISTORIA

§. CCXXIII.

Historia in scholis ita tractanda est, vt a sacra §. XXXVIII fiat initium. Huius primum tenuia fila et prima flamina ducantur, quae nihil praeter summa capita historiae sacrae contineant, adeo breuia, vt

P 2

nullo

nullo prorsus negotio a tenerrimis etiam
pulsionibus possint comprehendi. Tum
paullatim, reliquo crescente profectu, sem-
per aliquid adiiciendum, vt ipsi non sen-
tiant tirones, laborem augeri, sed vt ille
athleta, vitulum quotidie crescentem ge-
stando, taurum denique ferant. Ac pri-
mo quidem ille tantum vsus est common-
strandus, qui omnium maxime in oculos
incurrit, deum esse, qui omnia agat, et
saepe quidem contra, quam consiliis suis
homines intendebant; et faciem externam
ecclesiae semper fuisse miseram: quae duo
si altas in animis puerorum radices egerint,
fructus inde optimos suo tempore exspe-
ctare licet. Atque haecenus ex scriptura
tantum sacra, et ore praeceptoris historiae
sacrae elementa haurient. Poterunt deinde
ad aliquod eius compendium admitti, quo
vberius omnia narrantur.

§. CCXXV.

In tam immensa historiae ciuilis amplitu-
dine §. XXXVIII commodissima haec vi-
detur via, vt initio ducantur tenues lineae,
et quae vel breuitate ipsa facilius memoria
comprehendantur, historiae vniuersalis i. e.
qua-

quatuor, quae vulgo feruntur, monarchiarum, seruatō cum historia sacra parallelismo. Hisce lineis plura subinde adiicientur, illorum in primis principum, quorum in historia sacra mentio facta est, res gestae latius explicantur. Tum compendium aliquod historiae vniuersalis probae notae pertractetur. Proderunt hic Koeleri Tabulae Chronologicae, Hubneri Quaeest. Pars I. Hier. Freyeri, Cellarii, Rollini scripta.

§. CCXXVI.

Vbi probe familiarem sibi vniuersalem hanc historiam reddiderit tiro, ad singulorum gentium historiam accedendum est. Ac primo quidem suae quisque gentis res cognoscere debet, tum earum, quibuscum ciuitati suae crebra fuere, aut sunt negotia. Plerisque tamen consulendum, vt prius etiam Romanorum Graecorumque historiam addiscere studeant, ad facilius intelligendos nimirum veteres scriptores. Hic iterum breui rerum maxime notabilium designationi plura paulatim attexenda: ita tamen, vt semper cum iis, quae ex sacra et vniuersali historia nota iam sunt, quae de quauis

P 3

gente

gente speciatim traduntur, connectantur: quod nisi fiat, confusio mera oriatur, necesse est. Taceo quod eadem opera, quae iam didicimus, repetuntur, et memoriae, ne elabantur iterum, firmiter infiguntur. Post haec operae pretium fuerit, aliquod historiarum omnium vberius paullo syntagma cognoscere, ut, quomodo omnia inter se cohaereant, melius peruideatur.

§. CCXXVII.

Et huc quidem minimum omnes progredi par esset, neque supra vires cuiusquam positum, nisi docentium pariter discen-
tiumque obstaret ignauia. Ceterum qui veros prudentiae atque eloquentiae fructus percipere ex historia velint, iis non licet hic subsistere, sed ultra tendendum est. Scilicet postquam systema aliquod historiae vniuersae satis prolixum animo complexi sunt, tum illi scriptores adeundi, qui, quae certo temporis spatio toto terrarum orbe gesta sunt, latius exposuerunt. Post de-
mum particulares gentium certarum aut virorum principum historiae, prout quem-
que res monuerit, legendae sunt. Et hic tandem vera voluptas, utilitasque vera hi-
storiae

storiae apparet. Quo enim specialior est historia, eo plerumque est, saltem esse debet, in exponendis rerum causis, consiliis, administris, eorumque characteribus, vitiis, virtutibusque commemorandis prolixior. Qui huc ea, qua diximus, via peruenere, illos difficilius longe foret reuocare a legendis historiis, quam difficile modo est, ad earum studium animos iuuenum accendere.

§. CCXXVIII.

In primis vero praeceptor mature suos doceat, quid ad veritatem probabilitatemque historicam requiratur, quae sint testis primariae dotes, et quomodo narrationis falsitas detegi possit, ut diffidere discant. Potissimum vero historiam ita tradat, ut suis sit testis temporum, veritatis lux, vita memoriae, magistra vitae et nuntia vetustatis. Has igitur cautelas suis instillet. I. Praeter S. S. nulli penitus auctori in omnibus fidendum. II. Inter reliquos magis illis credendum, qui eo, quo quaeque res gesta est, tempore vixerunt, et animum demonstrant a partium studio alienum. III. Iis qui rerum gerendarum ipsi ministri, aut

capita etiam fuerunt, in illis tantum tuto creditur, quae ab sua parte male, aut ab aduersa praeclare gesta referent: de reliquis tam diu dubitandum, donec aliunde veritas innotescat. III. Adfectus hominum et characteres diligenter inuestigandi, qui deinde clauem quasi reliquis intelligendis praebeant. VI. Ex beneficiis regum in clericos non statim, pios illos fuisse, iudicandum est: quemadmodum, si quid seuerius in clericos statuerunt, non statim ideo pro sceleratissimis traducendi sunt. VI. Haereticorum, aut quorumcumque aliorum dogmata, ubi fieri potest, ex ipsorum scriptis petantur: aliis tum demum credatur, si, quae tribuunt illis, cum systemate illorum, aliunde cognito, conueniant. VII. Non putandum, quidquid boni viri, et a pietate celebres fecerunt, laudandum, quidquid mali, vituperandum esse. VIII. Patrum, quos vocant, naevi non dissimulandi, neque qui eos indicant, ideo pro mendacibus traducendi sunt. VIII. Historia philosophica et ciuilis, nec non litteraria cum ecclesiastica diligenter coniungenda. X. Veritas doctrinae aut bonitas causae non ex numero assentientium, aut euentu diiudicanda.

§. CCXXVIII.

§. CCXXVIII.

Praeter has cautiones, alias quasdam per
saturam adiiciemus, quae historiam civilem
propius spectant. I. Videndum, in quo statu
reip. quo tempore, quibus functus muneri-
bus, quo praeditus temperamento fuerit
scriptor, quem legere aggredimur. II. Gen-
tem suam vituperanti, aliam laudanti magis
credendum, quam ubi contra fieri videamus:
nisi peculiares in hanc amoris, aut odii in
illam causas habuerit. III. Ut iis, qui pane-
gyricos viuis Principibus, aut eorum filiis
dicunt, fides non nisi summa cum cautione
adhibenda est: ita neque arcanarum histo-
riarum siue anecdotarum scriptoribus te-
mere credendum, si praesertim appareat,
eos odii amorisue causas habuisse. IIII. Non
tantum ad iustificas, sed vel maxime ad
suasorias causas in quolibet negotio atten-
dendum est. V. Sine Ethicae ac iuris diuini
naturalis cognitione ad specialium historia-
rum scriptores non accedendum. VI. Ut a
prudentibus viris magni nonnumquam er-
rores politici commissi, non temere sunt
excusandi: ita quaedam imperitorum, quin
sultorum facta sapientiae laude non sunt
priuanda. VII. Magnas, quin praecipuas

esse in negotiis omnibus providentiae diuinae partes, agnoscendum, et id genus plura alia.

§. CCXXX.

Chronologia firmitus haerebit, si non meritis annorum numeris alligetur, sed synchronismus variorum euentuum probe obseruetur. Ad Genealogiam commode docendam faciunt tabulae, quae singulorum principum nominibus adiciunt etiam res gestas et facta maxime illustria, quibus quasi characteribus discreti ab aliis, facilius multo memoriae imprimuntur. Tandem Heraldica elegantiae multum habens et delectationis, ex ipsis insignibus facillime tradi potest ita, ut brevis illorum theoria praemittatur.

§. CCXXXI.

Historiam litterariam, quae iuuentuti scholasticae omnino utilis est, tractandi modus ex iis, quae §. XXXX tradita sunt, facile constabit. Primae eius lineae in scholarum usum ducendae sunt ex aureo HEVMANNI libello, quibus adiici deinde plura possunt. Ab eruditorum vitis et bibliothecis incipiendum, tum ad disciplinarum fata pergen-

pergendum. Melius omnia intelliget, qui historiae, ciuilis et ecclesiasticae, aliqua iam imbutus fuerit notitia. De historia philosophica Sect. XVI §. CCLVIII loquendi, sese offeret occasio.

S E C T I O X I

I N

P O E T I S L A T I N I S L E G E N D I S

§. CCXXXII.

Eo tempore, quo Ciceronis epistolas legere incipit discipulus, §. CCXVI. poetarum quoque legendorum fieri poterit initium. Ordiatur igitur hoc studium ab Ouidii libris tristium, atque ex Ponto epistolis, qui omnium sunt facillimi libri. Hic non profodiae solum praecepta repetat, eaque inculcet praeceptor, sed et in recitandis versibus suos exerceat, vt neque scandant, neque illos cantent, ita tamen pronuntient, vt versus esse, quisque facile sentiat. Poterunt quoque optimae sententiae, descriptiones, similia — memoriae mandari.

§. CCXXXIII.

HIC XXXIII

§. CCXXXIII.

Ut mythologiam familiarem sibi reddant, quae et ad intelligendos non reliquos solum poetas, sed omnes fere profanos et christianos veteres auctores multum facit, et aliis de causis, praesertim quod vetustissimam complectitur orbis historiam, commendanda est, §. XXXI. Ovidii libros Metamorphoseon deinde legant, in quibus mira tot fabularum artificialis connexio ostendenda, brevisque ac dilucida illarum explicatio adiungenda est. Poterunt quoque iuvenes fabulas pertractatas vel vernacula, vel latine narrare, memoriae ut eo magis infigantur, sermonisque facultas acquiratur. Delectabit simul, atque oculos cum iudicio acuet, si fabularum imagines attentis oculis conspexerint, ut illarum aliquando recordari facile possint. Tum factorum libri ob insignem, quem continent, antiquitatum Romanarum apparatus pertractari poterunt, variisque exercitationibus familiares reddi, ut vel in prosa vel quaestionibus et responsionibus exprimantur.

§. CCXXXIII.

§. CCXXXIII.

Post Ovidium ad Virgilium accedere possunt iuvenes, ita ut a libris Georgicorum incipiant, quos libri Aeneidos excipiant, ac tandem Eclogae. Quod si singulis ac integris his libris pertractandis tempus non suppetat, hinc inde loci quidam possunt omitti, vel difficiliore vel non ita utiles ac necessarii. Iam denique Horatius succedat, in quo poeta tot veneres, tot prudentiae ac litterarum praecepta, tot elegantiae, ut discipulis inuideri nullo modo possit. Vniuersim in omnibus his poetis non solum id agendum, ut sensus recte intelligatur, sed ut dictionis poeticae et prosaicae quoque discrimen tam quoad verba, quam quod ad ipsas cogitationes attinet, appareat. Optimis ergo praeceptor utatur editionibus, librosque, qui de hoc discrimine disputant, consulat, ad quos Dekenni Observationes Poeticae potissimum referuntur.

SECTIO XII

IN

LATINIS SCRIBENDI
EXERCITATIONIBVS

§. CCXXXV.

Post grammaticae mediocrem cognitionem quae scribendi exercitationes sint instituendae, iam videamus, quarum potiora genera breuiter recensebimus. Primum probari non potest illorum mos, qui tantum ex vernaculo sermone quaedam in latinum transferenda proponunt, qua ratione nimium impuritatis latinitatem trahere, necessum est. Cum enim de eo tantum solliciti sint tirones, vt germanico, verbi causa, vocabulo respondens aliquod latinum inueniant, inde fit, vt latinis quidem vocibus, si praeclare etiam agatur, constet oratio, sed germanismis, hoc est, soloecismis et barbarismis tota oppleta sit: minimum connectendi ratio et tota adeo compositio a latini sermonis genio nimium quantum abhorreat. Deinde impeditur illud, quod supra §. CL in omnibus linguis magno studio confectandum duximus, vt latine, quoties aliquid loquendum est vel
scri-

scribendum, etiam cogitemus, cum in transferendo nolentes etiam de germanica lingua cogitare debeant.

§. CCXXXVI.

Initio igitur studii iam supra eas tantum conuenire exercitationes diximus, vbi ex latino aliquid transfertur in sermonem patrium: §. CCXIII quibus si paulum confirmatus fuerit tiro, tum demum iubendus est, quae ita conuertit, seposito libro, in latinum iterum transfundere. Haerebunt enim plura memoriae, et poterit eo clarius ostendi, quibus locis peccatum sit. Has exercitationes diu velim continuari, et rarissime quaedam immisceri e germanico transferenda, quae non ante latina legerit. Si, aliquem latinitatis colorem inde traxisse, apparebit, iubendus est ipse, quae sentiat, latine scribere et eloqui, pauca tantum et de rebus, quas optime nouit.

§. CCXXXVII.

Interea in graecis eos fecisse debet progressus, vt incipiat, quae facilia sunt, intelligere. Cum huc peruentum est, vtilior exercitatio cogitari nulla potest, quam vt de graeco in latinum conuertere quotidie aliquid,

quid, quam pauculum etiam illud sit, iubeatur. Cum enim a graecis non tantum latina abhorreant, quam ab iis linguis, quae hodie sunt vernaculae, non erit periculum filii quasi contagione quadam inficiendi: tum magnos in graecis litteris faciet progressus: adfuescet denique peregrina lingua cogitare, ut suae non in mentem quidem veniat, quod magnopere expetendum esse, ante dictum est. Interpretabitur autem graeca primo strictius, tum paulatim ad liberius interpretandi genus adscendet, ut non verbo verbum, sed sententiam sententia commutet: omittat interdum quaedam, quaedam inserat, prout postulare videbitur sensus. Habet in hoc genere, quem sequatur, Ciceronem, qui multos ex Graecis locos ea ratione expressit.

§. CCXXXVIII.

Iam demum sine periculo transferre iubebitur ex germanico, ita tamen, ut libertas quaedam ei concedatur. De verbo enim aliquid in linguam aliam transferre, et utriusque cum proprietate servare elegantiam, non nisi eius est, qui perfecte utramque adsecutus fuerit, et ingenio insuper valeat, quod in
omnes

omnes flecti versarique partes possit. Consultius etiam est, ut luxuriari aliquamdiu patiamur ingenia, ac deinde in tempore, quae nimia sunt, refecemus, quam ut tenuiter nimis et exquisitè alendo, eadem quasi enecemus.

§. CCXXXVIII.

Haec dum aguntur, interim oratoriae artis elementa quaedam hausit noster, et poetas legere coepit. Ex utrisque stilum exercendi occasionem prudens magister captabit. Enunciata dabit nuda, ambitumque inde orationis formare docebit, analysi aliquot Ciceronis periodorum praemissis. Tum praecipuas progymnasmatum formas percurreret, in adfectibus moribusque hominum repraesentandis discipulum exercebit: post ad oratiunculas perget, ac primum materiem suppeditabit satis prolixam, mox summa tantum capita argumenti indicabit, denique omnia discipuli permittet iudicio: ita tamen, ut priusquam is in ipsa dictione elaborare incipiat, consideret, num aliquid in argumento sit, quod emendatione opus habeat, quod tum quidem facile potest corrigi, sed cum stili et elocutionis cura accessit, maio-

Q

ri

ri cum taedio discipuli emendatur. Lectio poetarum illud exercitationis genus subiicit, ut aliquem ex poeta locum insignem in prorsam orationem strictius liberiusue transferri iubeas, quae res quantum ad augendam dicendi facultatem valeat, qui tentare voluerit, experietur.

§. CCXXXX.

Imitatio, quae exercitationum, quas proposuimus, fere omnium quasi mater est, non tam phrasas et vocabula spectare debet, quam ipsam periodorum structuram et combinationem. In illa enim parum ingenii, multo minus utilitatis est. Potest enim ineptissima oratio ex meris Ciceronis, vel aliorum aureae aetatis scriptorum vocibus et dicendi formis confarcinari. Illud vero imitari est, si res diuersissimae, verbis etiam et sententiis aliis, sed eadem periodorum circumductione, iisdem schematis et connectendi particulis explicentur. Qua re efficitur, ut colorem quemdam, geniumque latinitatis habeat oratio, etiamsi superstitiosa illa in vocibus singulis diligentia non adhibeatur. Architectorum hac parte rationem sequamur, qui non materiem profecto aedifi-

difficiorum, lapides, ligna, metalla imitantur, de his enim aliunde sibi prospiciunt, sed ordinem et symmetriam, quam ipsi vocant, partiumque ad se inuicem congruentiam. Est tamen et verborum imitationis genus aliquod minime contemnendum, ubi nimirum dicendi aliqua forma ad res multas, diuersasque traducitur, vt, quemadmodum vna cera plures imagines effinguntur, ita vnica illa formula pluribus rebus exprimendis adhibeatur. Vtraque ratio cum iudicium requirat, haud mediocre, apparet, quam optabile sit, vt eum nanciscamur magistrum, quem non pigeat, magna diligentia feligere, quae imitemur, et ad quae accomodemus locum propositum, praescribere: donec eam consequamur facultatem, vt ipsi per nos, quid factu opus sit, peruidere queamus.

§. CCXXXI.

Illud generatim circa emendationem eorum, quae scripta sunt a discipulis, obseruandum, non nimis seuerum esse debere magistrum, nec, quidquid non satis accurate positum est, statim eiicere. Hoc enim si fiat, timor est, ne spem abiiciat tiro, se vnquam ad aliquam emendate scribendi

facultatem peruenturum. Igitur illa tantum primo notanda sunt, quae prorsus ferri non possunt, de reliquis monendum, melius ea dici potuisse. Cum desierit in canones grammaticos impingere, tum seuerius in reliqua animaduertendum: et cum vitiis sermonem foedare desit, ad ornatum est deducendus. De emendationis loco ac tempore supra §. CXV iam satis dictum est.

§. CCXXXII.

Latine loqui cum magistro vel eo praesente, vtile est, absente magis plerumque noxium. Hinc apparet, quid de recepto in scholas quasdam more sentiendum sit, vbi pueri, qui vix tres in bono quodam auctore paginas legerunt, coguntur, poena etiam proposita, latine inuicem loqui, nemine, qui errantes corrigit, praesente. Vbi fit, vt plerique arripiant, quidquid occurrerit vocabulorum, quae deinde ad formulam linguae vernaculae coniungant, fundantque adeo pro latina oratione vocabula magnam partem barbara, barbaramente et imperitissime inter se coniuncta: quae res in consuetudinem abit, vt etiam, cum meliora vident, deterioribus abstinere difficulter queant.

queant. Aliud pronuntiandum, vbi vel cum magistro loquuntur pueri, vel eo praesente loquuntur, qui et praeceat ipse, quomodo loquendum, et errantes comiter corrigat: qua re nihil est ad profectum conducibilis, quamquam in publicis scholis difficilius hoc procedat, quam in priuata vnus aut paucorum institutione.

§. CCXXXIII.

De excerptendi etiam ratione aliquid est dicendum, quatenus nimirum ad augendam latini sermonis facultatem pertinet. Nam illa rerum ipsarum thesauros congerendi solertia huius loci atque instituti non est, maturiori iudicio et liberae cuiusque voluntati relinquenda. Quod igitur ad verborum excerpta pertinet, eos, qui praesentem semper habent magistrum, de illis securos esse iubemus: crebra enim exercitatione, lectione, imitatione plus proficient, quam magnis excerptorum voluminibus conscribendis. Quam vtilitatem alii excerpta praestabunt, his praestabit vox praeceptoris et prudens lexicorum vsus: vt adeo opus non habeant, aerumnabili scribendi labore bonas horas disperdere.

Si qua tamen adnotare lubeat, illa non sint phrasēs, aut pictae sententiae, cuius generis opes iam aliorum diligentia multis voluminibus congestas publice proflare videmus; sed descriptiones rerum naturalium et civilium, irae, amoris, prati, domus, populi turbulenti, formulae transeundi, gratulandi, commendandi; narrationum item tum rectarum, tum obliquarum, laudationum, obiurgationumque formae: quae possunt non exscribi quidem de verbo, sed indicari tantum, ubi reperiantur, ut, si quando simile quid nobis dicendum scribendumque veniat, praesto sit, quod imitemur. Praestat etiam connectendi particulas enotare e Cicerone, et quo ordine apud eum leguntur, collocare, ut, quantum argumenti ratio patitur, in scribendo eas adhibeamus. Scholarum publicarum paullo alia hic est ratio. Cum enim fieri non possit, ut non multo tempore soli relinquantur discipuli, opera danda, ne illud tempus in otio, aut maleficiis etiam transigant. Pensa igitur quasi illis distribuere oportet, et severe eadem exigere, ne otiandi occasionem habeant. Haec inter excerpendi labor merito refertur, ea tamen cautione adhi-

adhibita, vt magister ipse indicet, quae et quomodo sint excerpenda. Habet ceteroquin eam vtilitatem excerpendi studium, vt firmitus memoriae imprimantur ipsa scriptio-
ne verba et sententiae auctorum. Sed tamen liberum adolescentibus relinquendum, malintne aliquid ipsi scribere, quam isto excerpendi labore diligentiam praeceptoribus approbare.

SECTIO XIII

LINGVA GERMANICA

§. CCXXXIII.

Magno sane nostro apud nationes alias fit dedecore, vt, cum peregrinas addiscere linguas studemus, nostram negligamus. In scholis itaque maiori, quam adhuc factum est, studio germanica lingua excolenda est. Quod vt fiat, ab initio statim orthographiae ratio a praeceptore habenda est, vt vocabula recte semper a discipulis scribantur. Prostant iam plura scripta, Boedikeri, Freyeri, Gottschedii

Q 4

aliorum.

aliorumque, quibus egregie hac in re vti poterit. Deinde caueat praeceptor, ne discipuli, latini sermonis genio et indole perducti, eandem verborum, phrasiumque, immo periodorum constructionem vernaculae inferant. Habet suos quaeque lingua idiotismos, a quorum confusione nobis sedulo cauendum est. Caebitur autem, si frequenti librorum lectione, quos linguae nostrae statores scripserunt, et quos imitari debent, germanicae linguae idiotismis adsueuerint §. XXIII. Ceterum eadem hic locum habent exercitationes, quas in lingua latina superiori sectione commendauimus.

§. CCXXXV.

Deinde praeceptor suos, prae reliquis hos vitare scopulos, doceat: primum, ne nimium illorum rigorem, et male sedulam limitentur industriam, qui ita puram sinecramque esse volunt germanicam linguam, ut receptas olim aliarum gentium voces, et vfu quasi proprias nobis factas, magno impetu exturbent, substituantque germanicas a se satis inepte interdum confictas, vel antiquis quidem temporibus vsitatas, iam vero

vero ab usu communi abhorrentes. Deinde sunt alii, qui tum demum eleganter, ornateque se loqui putant, cum singulis germanicis verbis interponunt peregrina, gallica praecipue, ut dubium fere sit, gallicene loquantur an germanice. Profecto neutrum. Doceat igitur, praestantissimorum virorum exemplo servare, quantum possunt, patris sermonis puritatem, ita tamen, ut non refugiant, uti vocibus olim iam usu receptis, ubi nimirum aut propriae, eaeque usitatae desunt, aut illae sunt multo ad significandum, quae velimus, aptiores.

SECTION XIII

IN

LINGVA GRAECA

§. CCXXXVI.

Graeca discere singuli, qui litteris se consecrare apud animum statuerunt, nullo excepto, ingrediantur, cum flectendi difficultate in latinis superata, facilem aliquem auctorem intelligere incipiunt. Post dili-

gentem lectionis exercitationem (quae vel statim post comprehensam latinam debet institui) de accentibus generalia praecepta tradi, pluribusque exemplis illustrari ac memoriae imprimi debent. Tum articulum, quem dicunt, et praepositivum et postpositivum diligenter discant, qui priorum duarum declinationum simul typum exhibet. Post hunc trium declinationum paradigmata usu magis, quam ediscendo comprehendant: quarum typus e tabula poterit suspendi, atque ab ipsis discipulis describi. Post quaedam paradigmata nominum contractorum pronomina eadem ratione memoriae mandari poterunt. Ad verba cum acceditur, in primis temporum deductio et formatio in tabula ostendatur, litteraeque characteristicae probe notentur. A barytonis initio facto ad circumflexa s. contracta pergatur. Terminationum quoque typus, qualis est in grammatica graeca Halensi, formetur, pluribusque exemplis imprimatur. Tandem ad verba in μ progressus fieri poterit, quorum formatio et coniugatio breviter ostenditur, usuque comprehenditur.

§. CCXXXVII.

Delectabit simul et iuuabit attentionem, si linguae latinae et graecae conuenientia, quantum fieri potest, ostendatur, praesertim in flexionibus nominum et verborum, quae maxima est in dialecto aeolica, quia Aeolēs in Magna Graecia habitabant, quorum lingua mater quasi est latinae e. g. λέγοντι, *legont* pro *legunt* veteres Romani. Reliqua grammatices in ipsa analysi suo loco melius tractari poterunt. Scilicet, postquam ea, quae diximus, breuiter pertractata fuere, continuo ad auctorem graecum admittantur discipuli, in rebus ac verbis facilem, qualis est prior Ioannis epistola. Hic singulorum vocabulorum analysi instituat, omniumque mutationum ratio inquiratur, et reddatur, in quo labore et ipsa grammatica diligenter euoluenda, et paradigmata exercenda sunt. Quod ad versionem attinet, prius verbum verbo interpreteris, postea versio suppedietur, genio linguae accommodata. Graeca si latine interpretatus fueris, iuuentuti scholasticae optime sane consulitur, quae ita in latinitate simul exercetur.

§. CCXXXVIII.

§. CCXXXVIII.

Deinde quoque ad auctores graecos profanos legendos adduci debent discipuli, quorum lectioni viam mirifice pandet, si Gesneri Chrestomathiam graecam antea diligenter perlegerint. Quam si recte intelligant, tum ad ipsos auctores, immo et poetas legendos admitti poterunt, Homerum, Hesiodum, Theognidis sententias, aliosque. Praesertim vero ad Homeri lectionem deducendus est discipulus. Cum enim in tanta apud omnes, qui graece loquebantur, admiratione fuerit, ut pro patre ingeniorum, doctrinaeque omnis fonte, communiter haberetur, inde factum, ut pueris iuuenibusque a magistris in schola praelegeretur, neque quisquam esset paullo humanior, quin Homerum pene totum edidicisset. Igitur tum inter loquendum versibus eius ut testimoniis vel proverbiis utebantur, tum quoties aliquid scriberent, non tantum saepe ad eum prouocabant aperte, sed ad ea, quae ab ipso essent tradita, tamquam omnibus nota alludebant, ut Christiani saepe solemus ad ea respicere, quae in scriptura sacra habentur. Ex quo facile intelligitur, eos locos, quorum sunt fere infiniti, non intelligi perfecte, nisi ab illo, qui

qui Homerum legerit: vt adeo, quamcumque etiam de ipsius sapientia aut eruditione (quam satis fuisse mediocrem constat, pro temporis tamen, quo vixit, ratione vel maximam) opinionem foueamus, antiquorum admiratio necessariam illius lectionem nobis fecerit. Accedit insignis rerum ipsarum et periodorum facilitas, quae facit, vt dialectorum salebrae non ita magno labore, etiam a mediocribus ingeniis, superari possint.

§. CCXXXVIII.

Num graece scribendum sit, quaeri potest. Si scholas plerasque adspicias, videas passim, non prorsus tantum oratione scribentes, sed versus etiam pangentes discipulos. Non satis commode, nostra quidem sententia. Nam non aliter, atque in latinis fieri dictum est, verbum quoduis latinum graeco, quod in lexicis reperere, reddunt, hac insuper cautione adhibita, vt ex pluribus forte propositis illud eligant, quod in flectendo minimum praebet difficultatis. Miserum deinde centonem praeceptorum offerunt, qui plerumque graecissimi rudis, satis habet ad grammaticos canones exigere flexionem vocum, et iuncturam, de genio linguae et verborum proprietate.

prie-

prietate parum sollicitus. Primo praestaret, omnino nihil, quam talia scribere. Verborum copia, quam acquiri ea ratione quidam volunt, felicius ex lectione colligitur. Quid enim iuvat habere verborum copiam, quae non intelligas? Deinde si ii, qui iam satis magnam verborum copiam, notitiamque graecismi ex lectione hauserunt, animi causa scribere aliquid voluerint, bene facient, si etiam de lectoribus dispiciant. Vereor enim, ne pauci sint, qui his deliciis capiantur.

§. CCL.

Quanto illa utilior exercitatio est, quam supra iam §. CCXXXVII commendauimus, ut de graeco in latinum aliquid transferatur. Cum enim opus sit, ut graeca perfecte intelligamus, latine etiam ornate emendateque scribamus, quid excogitari utilius potest, quam est transferendi illa industria. Multo etiam rectius hic labor procedit. Latinae enim linguae tum iam aliqua facultate gaudent, cum ad graeca interpretanda accedunt, ut adeo non ita caeco impetu lexicorum sequi ductum, ut in priori illa exercitatione, cogantur. Prudentis igitur magi-

magistri est, a graece scribendo cohibere suos, saltem eo vsque, donec satis magnos in intelligendo profectus ostenderint. Quamquam ne tū quidem, quid fructus inde consequantur, hac temporum facie, perspicui potest.

§. CCLI.

Quae circa pronuntiationem graecae linguae hic monenda essent, supra §. XVIII. ex parte iam dicta sunt: quibus hoc loco tantum addimus, si libera illa fuerit praeceptori, consulet tironibus, si illa pronuntiatio adhibeatur, quae vocales omnes a se inuicem discernit, ut si quid a praeceptore audiant, facilius percipiant, nec misere adeo in orthographiam impingant. Vbi aliquantum confirmati fuerint, de altera etiam pronuntiationis ratione, quae Graecis, qui hodie viuunt, approbatur, admoneantur, ne, cum ea vtentes audierint, stupeant, et in aliam quasi Graeciam se delatos existiment. Haud enim improbabile est, diuersis temporibus et locis diuersimode pronuntiatas fuisse tum consonantes litteras, tum vocales ac diphthongos. De scholiastarum lectione etiam §. XVIII. iam satis actum est.

SECTION. XV

LINGVA HEBRAEAE

§. CCLII.

Linguarum studium cum scholis quasi sit proprium, vigente scilicet prae iudicio memoria et ingenio puerorum, §. CXVIII in scholis etiam inferioribus bene constitutis Hebraeae litterae sunt docendae; neque, ut fieri vulgo solet, in Academiam differendae, ubi cum magna temporis sumtuumque iactura, elementa demum haurienda sunt §. XX. Non solum ii, qui theologiae studiis aliquando se dare volunt, sed et alii non infelici ingenio iuvenes bene fecerint, si deum sua, quam interpretis, lingua secum loquentem audire malint. Et certe magnus illorum numerus est, qui cum theologi non essent, Ebraeas tamen litteras ingenti luce eruditissimis scriptis suis perfuderunt. Excitet igitur, quantum potest, huius linguae amorem in suis: si qui tamen fuerint, ab illa alieni, hos interim otiosi non patiantur, dum hebraica tractantur.

§. CCLIII

§. CCLIII.

Cum praeter Oracula diuina hac scriptum lingua nihil habeamus, omnium illa est facillima, praeceptisque catholicis maxime attemperanda, quod eo fit facilius, quo tenuior illa est, atque minus ampla. Hebraicarum igitur grammaticarum mirus est ordo, magna perspicuitas, singularisque bona methodus. Ex his primo loco fundamenta consonantium, vocalium, toni, notarumque diacriticarum breuiter suis propinet magister, ut recte legere discant. Tum paradigmata nominum, particularumque in tabula suis ostendat, praesertim pronominum tam separatorum, quam inseparatorum, suffixorum et afformatiuorum typum ob oculos ponat, eorumque conuenientiam monstret. Ad verba deinde accedat, regularia prius, eorumque coniugationes, postea ad anomala, quorum inaequalitatem ex praeceptis de permutatione punctorum facile perspiciet.

§. CCLIIII.

His ex grammatica paucis horis propositis statim ad ipsius codicis lectionem et analysin progrediendum est, in qua singula

R verba

verba diligenter resoluenda, immo in tabula eorum mutationes et flexiones depingendae, canonesque grammatici frequentius consulendi, vt eo firmitus memoriae mandentur, et, qui in ipsa eius tractatione praetermissi sunt, adiuciantur. Quod si stataria haec aliquot capitum lectio ita instituta fuerit: cursoria magis opus est, vt integri codicis libri perlegantur.

§. CCLV.

Castigandae hic quoque sunt praeceptorum quorundam ineptiae, qui scribere docent scilicet hebraice pueros, qui nondum legere perfecte, nedum intelligere quidquam possunt: quem morem quorundam iactantia peperit, et imponendi imperitis libido, alii deinde aut improvide secuti sunt, aut, vt hominum obsecundarent stultitiae, melius ipsi sapientes, retinuerunt, ne suae scholae aliis deteriores, absque his quasi turbamentis vulgi si essent, viderentur. Quid autem, quaeso, ineptius cogitari poterat, quam sunt istae manuum potius, quam ingenii exercitationes? Quanto satius esset, bonas horas lectioni tribuere, et analysi, quam stulto adeo labori, atque ad nullam

nullam rem vtili? Illi vero suaues sunt ad materiam ridendi, qui integras orationes, aerumnabili labore confutas, edisci magna cum molestia a miseris iuuenibus volunt, quas deinde coram ingenti auditorio, inter plausus, ac laudes imperitorum hominum declamant, adeo saepe inepte ac distorte, vt si forte fortuna aliquis intersit, quamquam id raro solet contingere, Hebraearum litterarum gnarus, is aut risu rumpatur, aut indignatus hominum stulticiam et stomachabundus panegyri excedat.

§. CCLVI.

Cauebit etiam, ne tironibus de contro- uersia, quae a longo satis tempore inter viros doctissimos agitur: num puncta vocalia, quae hodie litteris in sacro codice subiecta videmus, diuinitus nobis tradita sint? multa dicat. Cum enim momenta vtriusque causae intelligere non possit, nisi qui iam subactum in his litteris ingenium habeat, fieri facile potest, vt in varias praeiudicatas opiniones, quin periculosos errores, cum pertinacia deinde a se defendendos, adolescentes, si alterutram sententiam audiant propugnari, incendant.

R 2

§. CCLVII.

§. CCLVII.

Cum vnus ex veteri puraque Hebraeorum lingua liber nobis superfit, isque haud adeo magnus, factum inde est, vt multae voces semel tantum occurrant, multarum origo, quam radicem vocant, lateat: vnde etiam notionem illarum obscuram esse, aut penitus incognitam, nisi quatenus ex antiqua versione, vel contextu vtcumque de ea constat, necesse est. Huic incommodo occurrere alia ratione non potest, quam si illae comparentur linguae, quae a veteri illa sinceraque parum absunt: quales sunt Chaldaica, Syriaca, Arabica, item ea, quae Iudaei inde a captiuitate Babylonica ad nostra vsque tempora vfi sunt. Iuuenes haec in tempore docendi sunt, vt quantum discendum adhuc superfit, sciant, et quam vastus eruditionis campus, ne se iam omnia exhaustisse, immodeste existiment. In scholis vero ipsas varias has orientis linguas docendi ac discendi tempus non suppetit, nisi magis necessaria quis negligere voluerit. §. XXI.

SECTION XVI
IN
PHILOSOPHIA

§. CCLVIII.

Si inter se comparentur ex vna parte linguarum et historiae, Matheseosque studia, ab altera autem philosophiae, ita vt alterutris carendum in schola sit: praestat omnino, si philosophia negligatur, quam si reliqua; cum haec in Academiis, ad quas proprie pertinet, addisci possit, illa semel neglecta, aut plane non, aut difficulter admodum, reparari queant. In minoribus itaque scholis, quin sine magno damno omitti possit philosophiae studium, non est dubitandum. Vbi vero ita fert scholae alicuius ratio, vt sine reliquorum detrimento philosophiae etiam aliquis locus esse queat, illa vtique non est negligenda, sed opera danda, vt gustum aliquem saltem in academiam secum auferant discipuli. Ex qua re eum fructum habebunt, vt non ad omnia tamquam noua stupeant, sed recolere tantum memoria ea, quae iam sciebant, videantur. Magnus quoque in oratoria arte phi-

philosophiae tum rationalis tum moralis usus est.

§. CCLVIII.

Iuuenum aetati apprime conuenit, si, antequam ad ipsam philosophiam fiat aditus, historiae philosophicae quaedam illis ob oculos ponatur imago et breuis tabula. De cuius utilitate cum fusius supra dictum sit, §. LVI hoc loco tantum monemus, ex historia philosophica iuuentuti scholasticae ea tantum proponenda esse, quae historica magis sunt, quam dogmatica, cum haec intimiorem iam postulent philosophiae scientiam. Per hanc quasi ianuam ad ipsam philosophiam introeundum est. Cuius ambitus cum latior sit, quam ut a pube scholastica comprehendi omnis possit, sufficere arbitramur, si ex philosophia instrumentali s. dialectica ea, quae sunt maxime necessaria, atque omnium utilissima, seligantur, ut mente sua recte uti, litterarumque studia ordine tractare discant discipuli.

§. CCLX.

In commendanda iuuenibus eclectica philosophia id quoque illis inculcandum, ut dissidentem ferre discant. Neque, si philo-

loso-

lofophandi libertas laudatur, illi cogitent, se
ea vtentes ad varias ineptias delabi poffe, a
quibus difficile fit, eos reuocare. Igitur ab
initio, in philofophicis etiam, credant prae-
ceptor: fed cum aliquos fecerint progres-
fus, et iudicio fuerint fatis subacto, admo-
nendi suae libertatis funt, vt illud appro-
bent, quod curate et diligenter confideran-
tibus optimum videtur et veriffimum.

§. CCLXI.

In naturali doctrina potiffimum singula-
rium rerum phaenomena, eorumque ratio-
nes, in quantum capi ab ifta aetate poffunt,
tradenda funt. Praefertim humani cor-
poris ftructura proponenda illis eft, vt, fi
nihil aliud, faltem quo quodque membrum
nomine veniat, quemque habeat vsum, ad-
discant. Doctrina de fpiritibus in primis
parce et caute tractanda, cum fubtilem
difputationem non capiat puerorum aetas,
et cauendum tamen fit, ne crasse nimis de
iftis, deo in primis, fentiant. Illa vero pri-
ma et fumma praeceptoris cura fit, vt ex
admirabili rerum creatarum ftructura et
finibus diuinam fapientiam ac omnipoten-
tiam difcipulis oftendat.

R 4

§. CCLXII.

§. CCLXII.

In morali philosophia proficiendi optima ratio est, si non tam praeceptorum multitudine memoria oneretur, quam continua et prudenti applicatione ad omnia, quae tum in lectione, tum usu vitae occurrunt, facta atque euentus, habitus aliquis practicus in animo producat. Quod speciatim ad officia attinet, sedulo monendi sunt discipuli, ne hanc putent sibi viuendi regulam praescribi, quam rectius e reuelatis nobis diuinitus litteris petent, e quibus etiam suppleri debent, quae lumine naturae aut omnino non, aut non satis plene, definita sunt.

S E C T I O X V I I

IN

A R T E O R A T O R I A

§. CCLXIII.

Quae contra eloquentiam eiusque honestatem, et, num aliquis hodie eius usus sit, disputantur, cum ab aliis iam satis sint refutata, eiusque usus nostris diebus in rebus

bus et sacris et ciuilibus et scholasticis negari non possit: de artis oratoriae vtilitate nemo, credo, amplius dubitabit. Supra iam, quae illam conficiunt, momenta paucis delibauimus, §. XXVI. XXVII. XXVIII. quare hoc loco duo tantum consideranda restant: num haec ars in scholis proponi possit ac debeat; deinde quomodo id optime fiat.

§. CCLXIII.

Artis oratoriae plane nullum in scholis esse vsum, fuere qui contendunt. Praeterquam enim, quod Oratoriae praecepta vel ad Logicam vel ad Philosophiam moralem pertinere, plura prorsus inutilia esse ac superflua, multa ad morem iudiciorum apud Graecos Latinosque de facti probatione, de testibus aliisque spectare, de quibus, mutata iudiciorum ratione, securi esse possent iuuenes, arbitrantur, pubem scholasticam, quae res ipsas non satis teneat, ineptam huic arti dicunt, quam prius discere velle, quam philosophiae aliqua praecefferit cognitio, praeposterum esse. Denique iuuenes, si in scholis, impares cum adhuc illi sint, hac arte vrgeantur, facile odio eius capi, ita vt

R 5

per

per omnem deinde vitam ab illa abhorreant.
Et quae sunt plura eiusmodi.

§. CCLXV.

Sed non adeo difficile est, haec dubia
dissolvere. Quod si enim scholis artem
oratoriam commendamus, non triuialium
pusionibus instillandam esse censemus: sed
maioris scholae alumni, qui iam philoso-
phiae quodam imbuti sunt gustu, neque
omnium rerum prorsus expertes. In Lo-
gica quidem et morum philosophia multa
occurrere concedimus, quae ad hanc artem
faciunt: sed eadem prorsus, eademque me-
thodo ibi doceri, omnino negamus. Ne-
que quae de iuridiciali ac deliberatiuo di-
cendi genere praecipiunt rhetores antiqui,
superflua illis sunt, qui antiquitates amant,
oratoresque veteres legunt. Quae inutilia
in hac arte censentur, illa possunt omitti,
qualis est sterilis illa locorum topicorum
confideratio. Neque molestiam creabit
haec ars discipulis scholasticis, si a perito et
prudenti magistro tradatur.

§. CCLXVI.

Contra ea maximam eius in scholis uti-
litatem diffiteri nemo facile poterit. Non
iam

iam, quantum ad rectius intelligendos oratores antiquos faciat, vrgebo, sed potius obseruabo, iuuenes hac arte, vt, quae didicerunt, cum aliis communicare possint, aptos effici, sensumque copiosae et ornatæ orationis illa magis adhuc perfici, vt a sterili illa, ieiuna, eneruataque sibi cauere discant. Vt alias vtilitates, quas in omni vita spondet, praetermittam.

§. CCLXVII.

Altera huius loci quaestio maioris esse momenti, magisque huc facere videtur: quomodo ars oratoria in scholis proponi debeat? Eadem huius artis, quae omnium reliquarum, est ratio, exemplis plus atque exercitationibus quam multis praeceptionibus, profici: quas tamen ideo non omnino superfluas iudicandas arbitror. Debent enim ista praecepta ab exemplis ortum suum trahere, quorum imitatio certas supponit regulas, quas si oratoria suppeditet, non opus est, vt ipse discipulus, se exercens, aliorumque imitator, maiori cum difficultate illas sibi informet. Ars igitur oratoria, qualis in scholis doceri debeat, brevis sit, non tamen manca aut imperfecta.

§. CCLXVIII.

supra

§. CCLXVIII.

Quod si igitur in simplici dicendi genere aliquantum confirmatus fuerit discipulus, docere eum conabitur prudens magister, quidnam rei sit oratoria, oratorisque quamdam quasi imaginem ipsi depinget. Tum quibus partibus constet, inuentione, dispositione, elocutione, et actione. §. XXVII. Sunt, qui ab elocutione optime fieri initium, censent, quia exercitatione maximam illa partem constat, magisque cadit in iuuenum aetatem, quam partes reliquae, quae magnum iudicii usum postulant. Explicet igitur praeceptor, in quo copia et ornatus orationis consistat, tum amplificationis artificia proferat, eaque exemplis pluribus illustret, ac proposita themata amplificare ac diducere discipulos iubeat. Et aliquamdiu quidem concedendum, ut undique captent amplificationis materiem, ne exarescat prae inopia stilus: deinde vero ostendendum, nihil assumi debere, nisi quod rei, de qua agitur, apprime conueniat, et quasi proprium sit. Pergendum deinde ad periodorum rationem, et progymnasmata, quin et oratiunculas varii argumenti: hac tamen adhibita cautione, ut, quae scribat, breuiter suppeditentur, neque

neque iudicio eius nimium permittatur. Ad hoc tempus et hanc aetatem pertinent orationes s. conciones ciuiles, ex Romanis historicis laudabili instituto excerptae, quibus legendis et imitandis in iuuenibus ali dicendi facultas potest.

§. CCLXVIII.

Iam ad ornatum pergendum, troporum figurarumque ratio explicanda, exemplis declaranda, et ad imitandum proponenda est. Non inutile hic erit, dare sententiam aliquam, per plures orationis formas ducendam. De ordine, iunctura et numero etiam pauca praecipienda, sed aures saepissime sunt exercendae, vt iudicare ipsae incipiant, quid eleganter sonet, quid horridum contra sit et durum. Monendus est, cum aliquid legit, de ornamentis orationis, et quomodo in simili re ea imitari velit, interrogandus, et quae sunt exercitationes eius generis aliae.

§. CCLXX.

Haec dum aguntur, creuit interim iudicium, et fundamenta tum rationalis philosophiae tum moralis in animo discipuli iacta sunt. Tempus igitur est, vt de inuentione
ora-

oratoria quaedam illi proponantur. Rationes igitur siue argumenta docentia ex rei, de qua agitur, natura, qualitatibus et circumstantiis petere iubebitur, ita tamen, vt non, quod primum occurrerit, statim arripiat, sed vt eligat, quae suae causae propria sunt, et quasi domestica. Mores et adfectus docebitur ex morali philosophia deriuare, quos. vbi adfectus mouere conueniat, quique mores per totam orationem quasi dispersi esse debeant, ostendet magister. Haec omnia exemplis e Cicerone, Demosthene aliisque illustrabit, eaque exempla imitanda discipulo proponet. Specialis inuentio, et magis rhetoricae propria, orationes certis rebus, personis, locisque conuenientes sub canones quosdam redigit. Vtramque tamen et hic paginam faciunt exempla.

§. CCLXXI.

Locus de dispositione tum ex generalibus ordinis praeceptis, tum ex specialibus de singulis orationis partibus absoluitur §. XXVII. Quod de vniuersa oratoris facultate verum est, magnas in ea naturae et ingenii esse partes: §. XXVIII id in primis de actione, quae vocis modulationem, gestumque

umque decoram varietatem complectitur, constat. Quibusdam a natura datum est, ut in talibus placeant: quidam, licet omni vi contendant, fani quidquam et amoeni extundere non possunt. Vnde frustra fere sunt illa praecepta, quae, quid agendum hic sit, iubent: meliora, quae prohibent indecoros motus. Aliquos tamen, quod a natura habere non videbantur, arte, exercitatione et industria sibi comparasse, Demosthenis aliorumque exempla comprobant.

SECTIO XVIII

IN

ARTE POETICA

§. CCLXXII.

Vt nobilissimi huius studii amore capiantur iuvenes, in artis poeticae limine statim monendi sunt, apud antiquissimas gentes in magno honore poetas fuisse, qui primi omnium scriptis erudiisse homines creduntur. Vetusissimus omnium, qui apud Graecos scripserunt, certe quorum scripta aetatem tulere, Homerus, et post eum Hesiodus, poetae.

poetae. Herodotus ipse, qui soluto fermone genere historiam condidit, aliquid poetici in dictione, totoque orationis habitu, spirare creditur. Quin diuinus scriptor Moses, omnium, qui exstant, librorum primo carmina quaedam inseruit. Ab eo tempore inter omnes fere gentes, quam barbarae etiam fuerint, poesis in usu fuit, si non alias, canendis certe deorum, virorumque fortium egregiis factis, quae apud quasdam hac sola ratione ad memoriam posterorum fuere propagata. Factum autem deinde est apud plerosque, ut, deprehensa carminum mira suauitate, et ad animos hominum efficaciam, ad amores impuros saepe pulcherrimae res traduceretur: quod eo facilius fieri potuit, cum, qui per naturae dispositionem ad poesin apti sunt, ii fere ad corporis etiam voluptates propendeant. Hinc opprobrium honestissimae arti, ad turpe lenocinium a quibusdam traductae, ortum, ut poetam qui dicat, is hominem non satis temperantem dicere fere visus sit. Sed, abusu remoto, ad usum sobrium reuocanda est haec ars, quae nobilissimum linguae cuiusuis gradum docet, sine qua latina ne pronuntiare quidem legitime quis potest, quaeque ob describendorum

dorum adfectuum, morumque signandorum egregium artificium in morali doctrina atque oratoria magnos usus praestat.

§. CCLXXIII.

Sunt inter iuvenes scholasticos, qui naturali quodam ingenii impetu ad poesin feruntur, alii naturaliter ab ea abhorrent. Illorum quasi igni materia subministranda est, ne ad inutilia aut plane noxia conuertatur: hi cogendi non sunt ad id, in quo numquam aliquod operae pretium facturi forent; admonendi tamen, ut tantum de poetica cognoscant, ut de carmine saltem non imperite iudicare possint. Accuratius enim iudicium ferre, nisi, qui sit ipse poeta, non potest.

§. CCLXXIII.

In poetica vero, quae post oratoriam et philosophiae instrumentalis, immo et moralis quemdam gustum demum tractanda est, duo haec momenta bene coniungantur, sensuum iucunda sublimitas, et verborum in certas leges coactio: §. XXX. Ab hoc quidem incipiendum est, neque quisquam humanitatis studiosus legum istarum rudis esse debet: illud vero neutiquam negligendum, aut minoris habendum, ut quae sint cogita-

S

tio-

tionum vneres poeticae mature discant, quibusque rebus variae carminum formae distinguantur: id quod in praefatione ad poetices patriae conspectum fusius monui.

§. CCLXXV.

Praecepta poetica cum oratoriis ita coniungantur, ut singula sibi respondeant, et in quo conveniat cum oratoria arte, in quo differat, sedulo ostendatur. Generatim hic tantum monendum: poesis in singulis eloquentiae partibus, inuentione puta, dispositione atque elocutione liberiores esse atque audaciores. Hinc fictiones, fabulae, similia, descriptiones in inuentione regnant: in dispositione naturae saepe ordo interturbatur, et posteriora ante narrantur, quam de prioribus aliquid auditum fuerit. Elocutio, metro et rhythmo adstricta, §. XXVIII per tropos et figuras audaces, grammaticis legibus interdum insuper habitis, libero poetae spiritu impulsam, praecipitur.

§. CCLXXVI.

Valent quoque de arte poetica, quae de oratoria supra §. CCLXVII dicta sunt, exemplis plus atque exercitationibus, quam multis praeeptionibus, profici. Praeceptis igitur,

igitur, quae poetica tradit, exercitationes iungendae sunt, quae vel in optimorum poetarum lectione, imitatione et translatione, vel in ipsorum carminum elaboratione consistunt. Sunt quoque exercitationes artis versificatoriae, a poeticis tamen distinguendae. In utrisque quaedam sunt vituperabiles, laudabiles aliae: de quibus in arte mea poetica germanica capite V plura praecepi, quae huc faciunt, neque inutiliter hic docentur §. CCXI.

§. CCLXXVII.

Quaeri hic etiam solet: an liceat homini christiano gentilium deaestros immiscere carmini, et ornamentum inde petere. Et sane quorundam ea est intemperies, ut putent, non fieri posse carmen, nisi totum ab Olympo superiorum agmen aduocetur: quos ineptiarum et vanitatis merito quis arguat; idololatriae crimen ipsis impingere, nimis forte durum est. Satius videtur, numquam eam suppellectilem veterum poetarum adhibere, nisi ubi singulare acumen carmini ea ratione conciliatur, ea tamen cautione, ne profano more dis gentilium temere aliquid tribuere videamur, quod diuinæ providen-

tiae in solidum debetur. Innocentissima fere ratio est, si apud fabularum intelligentes ioci sobrii materia inde capiatur. Lusu suum poeticorum sunt quaedam genera, quae litterarum omnium transpositione aut certarum obseruatione, elegantiam et acumen adfectant, vt anagrammata, acrosticha, chronosticha, anadromi versus, et alii, illis relinquenda, quibus non magno otium suum constat. In quibus technopaegniis nihil licere sibi putet, quod non in quouis versu liceat, qui ingenium suum, patientiamque in his periclitari voluerit.

SECTIO XVIII

IN

M V S I C A

§. CCLXXVIII.

Musices initia omnibus cum sint vtilia, ea in scholis omnino tractanda est. Quod si fuerint, qui ob vocis defectum, aut aliis de causis ipsi cantum discere noluerint: proderit tamen illis, si vocabula huius artis, eiusque signa didicerint. Reliqui, facultate et voluntate in hanc artem lati, eo sunt per-

perducendi, vt vocem apte modulari, scienterque ac modulate canere discant. Quantum haec res, in primis in Arte Oratoria, et Poetica, vt plura taceam, profit, discipulis ob oculos ponendum est, vt illorum studium excitetur. Accedit, quod in scholis non ad exhilarandos solum animos musica discenda est, sed ad panem quasi lucrandum, urgente discipulos necessitate.

§. CCLXXVIII.

Solent autem in scholis duplici modo modulato cantu vti discipuli, in choro symphoniacō alii, alii in plateis cantilenas currentes canendo, vnde iste discipulorum numerus currenda dicitur. Quod ad symphoniacos attinet, illorum phonaſeus, praefectum dicunt choro, attendat, ne petulanter, et profane in modulando se gerant, aliosque offendant, sed decenter et religioſe musica ſua vtantur. Scholae vero Rector caueat, ne, quod plerumque fieri ſolet, litterarum ſtudiis neglectis, toti ſe arti musicae tradant, ſcholas omnino non frequentent, aliisque dignioribus beneficia haec praeſcripſent. In illorum mores ſeuerius animaduertat, ne otioſi et gulae dediti alios ad eadem vitia traducant. Scholae vero

Cantor id sibi datum putet, vt in arte musica semper proficiant, et si quos pigros aut male moratos corrigere non potuerit, his multam imponat, et si ista ad meliorem mentem non reuocantur, cum Rectore re communicata, e schola discedere illos iubeant. In dissipatienda pecunia Rector cum Cantore non solum musices peritiae, sed morum quoque et in litteris diligentiae rationem habeant, nec in choro quemquam consensescere sinant. Vt beneficia, quibus adficiuntur, bene collocent, neque illis ad luxuriam abutantur, videbunt quoque praeceptores.

§. CCLXXX.

Qui in plateis currendo quasi canunt, currendarii dicti, non currentes, sed modeste incedentes vt cantent, videbit ille, qui his praeficitur. In colligenda stipe ne impudentes se gerant, illamque cogentibus omnis suffurandi occasio praecidatur. Ipsa vero stips ita collocetur, vt non solum didactrum inde sumatur, sed etiam munditiei et honesto illorum vestitui impendatur, ne reliqui discipuli ipsorum in scholis consortium euitare cogantur. Mores illorum, quantum potest, bene componat praeceptor, neque

neque illos prae aliis contentim habeat. Sunt enim inter hos inferioris fortis pueros nonnumquam, qui, erectioris ingenii cum sint, alios diligentia et probis moribus superant, ad altiorem sortem nati, ad quam praeceptoris studio facile ducuntur, ita ut diuinæ prouidentiae utilissima tandem euadant instrumenta. Cui pecuniae custodiendae et distribuendae cura commissa est, is et paupertatis summae, et morum quoque habeat rationem: non enim monere opus esse videtur, stipis quaestum facere velle, turpe esse et maxime illiberale.

SECTIO XX

IN

LECTIONIBVS PRIVATIS
ET PRIVATISSIMIS

§. CCLXXXI.

Cum priuatae lectiones variis de causis non a singulis frequententur, in iis praefertim ea tractentur, quae nosse non omnium tanti interest. In his ergo commode suos in auctorum plurium lectione

S. 4

exer-

exercere, aut si in Historia, Geographia, Heraldica, Philosophia ulterius progredi cupiant, maiorem illis hauſtum propinare poterit. Cumque ſingulis ſemeſtribus noui accedant, hoc temporis ſpatio curriculum quoque ſuum abſoluat, vt et illi proficere poſſint. Quod ſi in ſcholis hae lectiones non ſuperiorum legibus conſtitutae fuerint, de nouis eligendis deliberent inter ſe praeceptores, ſcholaeque Rector tandem decernat.

§. CCLXXXII.

Lectiones priuatiffimas non ſine ſumma neceſſitate inſtituendas, cenſeo. Licet enim, lucri cauſſa, a multis praeceptoribus ſecus fiat, horum tamen morem quo minus approbem, impediunt me damna, quae in iuuentutem inde ſcholasticam non poſſunt non redundare. Praeterquam enim, quod tempus illis praeciditur, repetendis lectionibus impendendum, ad quas ſe quoque praeparare rite debent: iuuenes numquam hac ratione diſcent, vt ipſi per ſe litteris operam dent, ſemper ducem et doctorem deſiderabunt. Niſi igitur ſumma adſit neceſſitas, illas non ſuaſerim. Adeſt vero illa, ſi diſcipulus aduena in aliquo ſtudiorum genere

nere nimis adhuc rudis est ita, vt, nisi illi
subueniatur, in lectionibus proficere ne-
queat. Concefferim quoque, si alacrioris
ingenii iuuenis, quae in scholis non tra-
ctantur, addiscere sine reliquarum lectio-
num damno voluerit. Hac enim ratione
iuuenes scholastici diutius in scholis com-
morandi, occasionem nanciscuntur, ne ante
tempus auolent, atque immatura in Acade-
mias protrudant studia: quod in magnum
eruditionis detrimentum, multorumque
perniciem vulgo pro dolor fieri
consuevit.

C A P V T IIII

PRAECIPIT

DE

DISCIPVLORVM MORIBVS
BENE FORMANDIS

SECTIO I

DE

POENIS SCHOLASTICIS

§. CCLXXXIII.

Poenae scholasticae magnum sane in institutione momentum faciunt. Quin poenis interdum opus sit, vix quisquam dubitabit, qui depravatam adeo hominum naturam, pueritiae quoque, immo adolescentiae etiam et leuitatem et voluptatum aestum cogitauerit. Quod si in pubis scholasticae animis verus dei timor inefflet, legumque diuinarum omnes essent cultores: tunc sane poenae scholasticae superfluae forent. Vt igitur, quantum potest, ab illis abstineat praeceptor, suos ad veram, et non fucatam pietatem ducere in primis studeat. §. LXXXXVII. Si qui tamen ipsi dicto non fuerint audientes, in hos poenis animaduertat.

tat. Videndum autem est hoc capite, quibus poenis, in quos, quando, et quomodo utendum sit? De quibus rebus iam singulatim agendum erit.

§. CCLXXXIII.

Primum omnium, cum aut verbis puniri castigarique possint discipuli, aut multa pecuniaria, aut ignominia aliqua, aut dolore corpori infligendo, aut carcere, aut denique opera aliqua iniungenda, praeter delicti gravitatem respici debet ad propensiones illius, qui puniendus est: hinc enim est, ut quod alius vix pro poena habeat, id alteri longe videatur gravissimum. Superbo, verbi causa, ignominia erit molestissima, qui forte plagas aliquot non contumeliosas spartana nobilitate concoquet. Voluptati deditus securus erit de ignominia, modo cuti pareatur. Avarus carceris includi tenebris malet, quam numulum vnum pendere, et ita porro. Iniquum igitur interdum foret, eis, qui in eodem delicto versantur, eandem infligere poenam.

§. CCLXXXV.

Quae verbis fit castigatio, ut omnium maxime indoli scholarum convenit, ita prudentia

dentia

dentia est opus, ne in contumeliosa verba, et conuicia definat, aut inanibus minis ridicula fiat. Potius inesse in illa debet grauis admissae culpa repraesentatio, ostendique, ex quo illa fonte profluxerit: tum ira dei indicanda, euentusque tristes, qui secuturi sint, si in ea permaneatur malitia. Tandem hic quoque obseruandum, quibus quisque verbis maxime moueatur. Ita bonae indolis adolescentibus plerumque nihil grauius est, potentiusque eos mouet, quam si metuant praeceptoris animum ab se abalienari. His igitur, si quando aliquid animaduersione dignum in se admiserint, pro satis magna poena erit, si frigidius cum illis agatur, etiam si nulla verborum acerbitas accesserit.

§. CCLXXXVI.

Multae pecuniariae non quidem plane sunt reiiciendae, opera tamen danda, ne non tam adolescentes illa ratione puniantur, quam eorum parentes. Inaequalitas etiam vitanda, cum quidam denario aequiori animo carere possint, quam obolo alii. Neque etiam, quae malitia quadam animi perpetrata sunt, pecunia ut luantur, tutum est: ne in sententiam moribus perniciosam incidant, rem

rem paruum esse peccare, cum pecunia quæ-
at redimi. Ea igitur tantum, quæ per im-
prudentialiam aut inaduertentiam peccata sunt,
vt cautiores fiant, aere luant discipuli.

§. CCLXXXVII.

Omnium cautissime adhibendæ sunt poe-
nae, quæ sola ignominia constant, ne nimis
frequententur. Aut enim frons omnis per-
ibit iis, in quos saepius ita animaduersum
fuerit, quo nihil est detestabilius, aut animum
plane despondebunt, vt nihil amplius altum
excelsumque cogitare, aut liberam vocem
mittere audeant, qua ratione sibi aliisque
redduntur inutiles. Non adhibendam igi-
tur eam poenam arbitror, nisi apud eos,
quorum superbia meretur deprimi, et turpe
aliquod facinus, aut pudenda plane ignauia,
castigari. Eo maiorem autem habebit effi-
caciã, quo rarius adhibebitur.

§. CCLXXXVIII.

Idem fere de verberibus et plagis sentien-
dum. Anceps enim emendationis instru-
mentum sunt, et, si saepius frequententur,
callus quasi quidam tergis pariter ac animis
puerorum obducitur, vt seruili more, nequa in
facinus aut voluptatem nullam, tergi scilicet
fiducia,

fiducia, refugiant. Raro igitur, et nisi ubi grauitas delicti feueram animaduersionem defideret, ad verbera deueniendum, id quod eo magis monere intereft, quo plures funt Orbili, qui peccata etiam leuiffima, et errores quosuis immifericordibus plagis expiandos putant, quin voluptatem etiam quamdam ex ea re haurire videntur.

§. CCLXXXVIII.

Carcere eos in primis puniri velim, qui in flagranti delictoprehenduntur, vt adeo spatium confiderandi foeditatem criminis fui nancifcantur. Opera danda, ne, pluribus fimul in carcerem conclusis, locum potius nequitiae faciamus, quam vt ea ratione illos emendemus.

§. CCLXXXX.

Quibusdam paedagogis vfitatum eft, delicta puerorum ita punire, vt certum vocabulorum numerum, aut fententiam aliquam facram vel profanam edifcere illos cogant, quin fapiens confilium quidam fe praeceptoribus dediffe putant, cum hoc illis fuadent: in quo tamen egregie falluntur. Siquidem ineptum plane eft, illud tamquam poenam pueris iniungere, quod libenter eos facere vellent.

velis, et quod nisi libenter faciant, non adeo multum illis profuturum sit. Qui enim possunt non pro re mala habere, et non inuiti facere, quod sub ratione poenae facere adiunguntur. Hac igitur puniendi ratione in totum abstinebit prudens magister, et quiduis potius aget, ut cum voluptate discant pueri, quam ut absurda adeo poena a litterarum studiis eos auertat.

§. CCLXXXI.

In quos animaduertendum sit, iam videamus. Hic ex ipsa natura poenae statim apparet, ubi culpa absit, neque poenam esse debere. Male igitur ii puniuntur, qui naturae imbecillitate ad hoc vel illud litterarum genus inepti, nihil quidquam in eo efficere, quantumlibet velint, possunt. Hos eo nomine punire velle, crudele ac inhumanum foret. Neque vera delicta, nisi valde sint enormia, si lateant, publice punienda sunt, sed priuatim, qui peccauit, admonendus, et isto beneficio praeceptoris deuinciendus est. Nulli autem seuerius puniendi, quam qui ad culpam admissam infitiandi peruicaciam adiunxerint. Immo ne tantum poena, sed etiam beneficiis ab ista mentiendi et negandi omnia

omnia libidine retrahantur, venia promittenda, indulgendaque illis, qui vltro peccata sua confiteantur. Ceterum diuersam rationem tenendam esse inter eos, qui imprudentia, eosque qui malitia peccant, inter eos, qui decipi se passi sunt, atque inter auctores flagitii, lenius illos, hos seuerius castigandos, per se manifestum est.

§. CCLXXXII.

De tempore puniendi illud obseruandum, ne in grauioribus delictis, quam diu adfectu calent animi, tum eius eorumue, qui deliquerunt, tum ipsius praeceptoris, non facile poenam esse infligendam, si quidem et qui peccarunt, non satis eam sentient, animo alias occupato, et praeceptor ira facile potest abripi, vt aut grauius, quam par est, puniat, aut alioquin sine, quem praefixum habere debent poenae, excidat. Spatium igitur aliquod temporis intercedere patiamur inter delictum et poenam, vt et peccati sui grauitatem perpendere secum possint rei, adeoque poenae metu grauius, quam poena ipsa commoueantur, et praeceptor animo ab ira reuocato tranquillius, i. e. maiori fructu poenas expetat.

§. CCLXXXIII.

§. CCLXXXIII.

Denique quomodo poenis vtendum sit, non multum ambiget, qui ex animo discipulos amauerit. Ita enim, etiam cum puniet; se geret, vt sentiant, non ira aut odio, aut quod voluptatem inde quamdam percipiat, sed vero amore, et quasi moderata zelotypia ad puniendum accedere. Cauebit igitur, ne infaniet, et furentis in modum debacchetur, quod iracundi foret, aut sarcasms et caullationibus inter puniendum vtatur, quod esset gaudentis delicto et poena: sed tristitiam potius prae se feret, quae et inuitum castigare, et libenter desinere, arguat. Qui hac ratione emendari se non patiuntur, illorum desperata res est, et metus, ne numquam plane ad frugem redeant.

S E C T I O II

DE

DECORO DISCIPVLORVM

§. CCLXXXIII.

Bonis moribus pueros in scholis quoque in-
buendos esse, saepius iam dictum est. §.
LXXXVII. Iphis igitur futuris paedago-
gis decorum commendauimus, §. LXV vt

T

exem-

exemplo suo idem discipulos doceant. Communis enim et vulgaris illa est querela, quae saepius vana dici nequit, in ludis litterariis puerorum mores corrumpi, beneque moratos immodestos et inelegantes illinc discere. Huic malo igitur ut medeatur, omnem dabit operam praeceptor, suosque mature ad bene compositos mores effinget. Quo enim maturius puerorum mores poliuntur, eo fiunt elegantiores. Contra, si rusticis moribus semel imbuti fuerint, magna cum difficultate, quin omnino non, illos exuent.

§. CCLXXXV.

Ut autem, qua de re hoc loco sermo futurus sit, statim appareat, omnis decori vis in eo ponenda est, ut in sermone, gestu, vestitu, reliquisque rebus externis id sectentur discipuli, quod iis probatur, qui prudentioribus, politioribusque habentur, eaque sedulo euitent, quae rusticitatem, et ineptias redolent, taediumque et nauseam aliorum mouent. Summatim, ut alijs placere, suisque elegantis in aliorum animos se insinuarere, discant. Impoliti enim et agrestes sociales esse non poterunt. Neque opus esse videtur, ut moneamus, non quosuis ridiculos adfectatorum mores imitandos esse, cum eos saltem commendemus, qui in prudentioribus conspiciuntur.

§. CCLXXXVI.

§. CCLXXXVI.

Prima quidem decori initia statim in recta educatione ponenda sunt, vixque praeceptoris studium aliquid efficiet, nisi domi bene educati fuerint infantes. Quantum tamen in scholis fieri potest, munditiei primo loco ut studeant discipuli, praeceptor dabit operam. Sordidati igitur ne scholam ingrediantur, cutisque et vestitus sordes si secum attulerint, quam hoc sit inhonestum atque agreste, illis ob oculos ponat, quam aliis molestum atque indecorum. Quantum vero munditiae sua alii se commendent, quam sint amabiles, aliorum exemplo ostendat.

§. CCLXXXVII.

Tum ad elegantiam morum in gestu et habitu corporis pergat, ut eius quoque fiant observantissimi. Ne vacillent tibiis, ne sint gesticulosae manus, ne mordeant labra, scabiant caput, nec fodiant aures. Ne ambulando gressus imitentur histrionum. Nec cursim nimis ambulent, nec lente nimis. Gressus sit probabilis, in quo tranquillitatis vestigium: motus sit purus et simplex. Nihil furatum, nihil adfectum placeat. Motum natura informet: si quid autem in natura vitii est, emendet industria. Omnia eo tendant, ut sanitati corporis, morumque elegantiae satisfiat.

§. CCLXXXVIII.

Quod ad sermonis elegantiam, vultusque decorum habitum attinet, a nimia libertate
T 2
aeque

aeque auocandi sunt pueri et adolescentes, atque a rustico pudore. Impudentia clamores intempestiuos, interpellationes aliorum, etiam superiorum, interrogationes de rebus aut friuolis aut quas illos scire non attinet, risus effusos, aliaque eiusmodi vitia protrudit. Qui vero rustice verecundantur, ubi non decet, tacent ubi loqui debebant, aut submissa et trepida nimium voce vtuntur, subterfugiunt oculos virorum cum dignitate viuentium, cum in illorum conspectum et colloquium prodire res postulat, interdum nimium recusando honorem, quo a superiore adficiuntur, molesti sunt. Hi ad ingenuam quamdam libertatem reuocandi sunt, quorsum facit, si et humaniter saepius compellentur, et occasio, viros amplos et graues adeundi, illis suppeditetur. Illi seuerius paullo habendi, et quam odiosos se reddant honestis et grauibz viris, admonendi.

§. CCLXXXVIII.

Generatim monendi sunt discipuli, vt diligenter ad illorum mores attendant, quos ab aliis magni fieri vident, eosque imitentur. Modestia in primis illis commendanda, et erga alios reuerentia, quam et verbis et aliis signis quauis occasione testatam faciant. Reliqua vitae, prudentiae, elegantiae, morumque praecepta suis etiam non sentientibus instillabit prudens praeceptor, et, ne male moratorum exempla alios inficiant, sedulo cauebit.

AP.

APPENDIX TRIPLEX
D I D A C T I C E S
SCHOLASTICAE

T 3

P R I M A

DOCET

OFFICIA RECTORIS ET COLLEGARVM INTER SE

§. CCC.

Cuius fidei tota schola commissa est, scholae Rectorem appellare solemus. Quatenus ille doctoris quoque munere fungitur, iisdem utatur regulis, quas in toto hoc opere sparsim suppeditauimus. Sed hoc loco non ut praecceptorem illum consideramus, sed ut eum, qui vniuersam scholam regit ac gubernat, idque potissimum negotii sibi datum habet, ut in schola omnia ita gerantur, ut fieri debet, providere. Vnde sponte sequitur, rectorem scholae et eruditum et prudentem virum esse debere. Eruditionem variam in

illo desideramus, §. LVII vt quaecumque in schola docentur, optime cognoscat, simulque optimam docendi rationem monstrare aliis possit. Prudentem volumus esse, vt auctoritate sua suisque consiliis efficiat, scholae finis vt semper et vbique obtineatur. Huic igitur spartae pro diuersa scholarum facie non quiuis statim est aptus, neque tantus eiusmodi virorum est numerus, licet satis multi semper inueniantur, qui hoc munus ambiant. Qui a principibus scholis terrarum suarum praefecti sunt, nisi scholarum perniciem ipsi facere voluerint, in constituendo Rectore haec sollicitate attendant.

§. CCCI.

Quod si igitur totius scholae curam gerere debet eius rector, tam vt praeceptores officio suo recte fungantur, quam vt discipuli partibus suis ne defint, prospiciat. Ex duplici hoc rectoris munere, quae ab illo iure exspectari possunt, officia deduci possunt omnia. Vt igitur de praeceptorum institutione, et quomodo suo officio fungantur, iudicare possit, non solum diligenter illorum lectiones visitet, eosque docentes audiat: sed amice etiam saepius cum illis collo-

colloquatur. Ne contemtim illos habeat, aut supercilio quodam prae se spernat: sed in institutione errantes, aut peruersa quaedam, immo falsa immiscentes ne praesentibus discipulis reprehendat, sed priuatim erroris amicabiliter arguat, melioremque illis docendi viam aperiat. In discipulis praeceptorum suorum reuerentiam alat, immo augeat, atque adeo ipse erga praeceptores honeste se gerat. Affabilem se semper praestet, atque ad quaestiones et dubia, quae ipsi a praeceptoribus proponuntur, modeste respondeat. Nullam occasionem, scholae praeceptoribus utilis esse, praetermittat, illorum ut amorem et existimationem magis magisque mereatur.

§. CCCH.

Caput quasi scholae rectorem esse, dici non incommode solet. Tantum igitur auctoritatis illi a superioribus omnino tribuendum est, quantum ad hoc requiritur. Difficiles vero isti hac in re esse solent, putantes, quantum ipsi tribuerint auctoritatis, tantum sibi decedere. Sed hi non cogitant, nisi ista auctoritate praeditus sit scholae rector, illum sui officii partes explere

T 5

non

non posse. Fieri igitur aliter non potest, quam vt schola, cuius rector omni priuatus est auctoritate, multis vitiis abundet. Prohibitu enim quisque in illa agat, nec quemquam timebit. Quod si amica admonitione praeceptores ad officium reuocari se non sinunt, poterit sane auctoritatem suam interponere, quam nisi reuereantur, tum ad superiores rem deferat, qui, vt rectoris auctoritas salua maneat, curent. Neque, si viros eruditos eosque prudentes scholis praeficiant, est, quod metuant, illos arroganter nimis se gerere, aut auctoritate sua abuti: sed, cum sint viri rerum scholasticarum peritissimi, cogitent, de institutione scholastica melius iudicare posse, quam alios, harum rerum expertes.

§. CCCIII.

In discipulis omnium scholae ordinum fuit amorem et reuerentiam excitabit scholae rector, si diligentius in eorum profectus inquisuerit, saepius cum illis, etiam priuatim, colloquatur, illos ad diligentiam blandis sermonibus acuat, industriam illorum etiam publice laudet, neque vllam occasionem, illis utilis esse, praetermittat. Si de quibusdam
prae-

praeceptores apud illum conquerantur, vel immorigeros fuisse, ad illum deferant, in hos seuerius animaduertat, suaque auctoritate illos ad obsequium reuocet. Paternum erga discipulos adfectum numquam non, etiam in ipsis poenis, prae se ferat, omniaque ita agat, vt ipsum et ament, et metuant discipuli.

§. CCCIII.

Si qui nouitii accedunt, in horum profectus accurate inquirat, suaque humanitate illos sibi deuinciat. Postquam de profectibus illorum cognouit, locum ipsis, ordinemque decernat, qui est convenientissimus. Neque hac in re suorum commodorum, aut aliorum precum rationem habeat, sed pro discipuli viribus solum statuatur. Ita exploratos in scholasticorum coetum immitat, seria adhortatione publica ad pietatem, diligentiam, probos mores, et obsequium erga praeceptorem praemissa. Stipulata manu nouitius haec suo praeceptori spondeat praesentibus reliquis ordinis alumnis, quos, dum haec geruntur, suorum promissorum, olim factorum, admonere nonnumquam poterit.

§. CCCV.

§. CCCV.

Si qui fuerint in inferioribus scholae ordinibus, qui ad superiorem sunt euehendi, de his antea cum praeceptoribus amice communicet, quos de illorum viribus optime statuere posse, iudicet. Neque facile iudicium illorum spernat, nisi constet, illos emolumenta sua discipuli commodis praeferre. Quae si satis aperte prodiderint, tum pro muneris sui auctoritate, quos dignos inuenerit, euehat. Qua de re ut eo certius iudicare possit, poterit vel integrum ordinem, vel maximam eius partem ad se vocare, ut in singulorum vires eo accuratius inquirere possit.

§. CCCVI.

Scholae commodis bene quoque consulat, si vel singulis mensibus, vel trimestri quolibet inter collegas congressus s. confessus fiat, ubi de rebus scholasticis amice inter se colloquantur. Quae in docendo obseruata sunt, de discipulorum moribus, de lectionum permutatione, quae adhuc desiderantur, omnia haec in deliberationem cadere possunt. Quae ipse rector in scholae commoda interim adnotauit, cum reliquis communicet, et
qua

qua ratione quisque suis semper vtilior euadere possit, via monstretur. Cumque omnis institutionis fructus a deo, vires et intelligentiam benigne concedente, discipulorumque animos flectente, expectandus sit: communes preces ad deum fundant, quibus in labores suos diuina subsidia deriuent, scholamque propitio numini de meliori commendent.

§. CCCVII.

Reliqui scholae praeceptores, vt partibus suis ne deficiant, rectorem, tamquam patrem, ament, dignoque honore excipiant. In grauioris momenti rebus illum consulant, consilioque eius, tamquam agendi regula, vtantur. Concordes sint inter se, munerisque sui molestias inter se quasi dispertiantur. Alteri quisque dexteritatis, diligentiae, fidei, humanitatis ac pietatis exemplum praebeat: ne contentiosi ac rixarum amantes muneri suo maculam adspargant. Si quis tamen inter illos fuerit pacis turbator, et concordiae expers, hunc scholae rectori indicent, qui ad meliorem mentem illum vel reuocabit ipse, vel, vt ab aliis hoc fiat, curabit. Quae si scholae praeceptorum fuerit mens, ac viuendi

di ratio, facile maculas abstergent, quibus
munus scholasticum apud multos male audit,
Atque optandum vtique foret, vt tandem
aliquando vtilissimum et molestissimum hoc
vitae genus a superioribus maiori dignitate
ornaretur, ne quisque, se scholasticis homi-
nibus superiorem esse, superciliosus
cogitaret.

ALTERA

A L T E R A

DOCET

OFFICIA PARENTVM AVT NECESSARIORVM

§. CCCVIII.

Quae adhuc de bona institutione, qua in scholis praeceptores uti debent, a nobis dicta sunt, omni frustrabuntur utilitate, nisi domi vel a parentibus vel ab iis, parentum loco qui sunt, quaedam officia peragantur, quorum hic mentionem faciemus. In manibus parentum enim cum versentur pusiones, antequam ad scholam accedunt, et quo semel est imbuta recens, diu seruet odorem testa, quod in infantes egregie quadrat: nemo, credo, infitiabitur, parentum magnas in educatione et institutione puerorum esse partes, ab illisque potissimum felicem eius euentum proficisci, quo magis vel minus officiis suis recte functi fuerint. Contrahamus autem haec officia, paucisque sequentia obseruemus.

§. CCCVIII.

§. CCCVIII.

Primum in eo ponimus: *prima domestica educatio ita sit comparata, ut scholarum usus eo reddatur utilior et felicior.* Obtinebitur hic finis, si mature illos obedire docuerint. Obedientia enim omnium virtutum quasi radix et fons dicenda est. Quae igitur fieri voluerint, exsequi a teneris iubeant, quae noluerint fieri, vetent, infantesque obediant. Sic sensim sine sensu obedientiae flexiles animi adfuescunt. In scholis sine obedientia nihil praestari posse, hic monere superfedeo. A teneris item suos ad pietatem, dei cognitionem, boni malique sensum perducant, precumque utilitatem et modum illis ostendant, primaque religionis capita historica quadam narratione animis illorum instillent. Ut fiant *Φιλόσοφοι* eandem dabunt operam, singulisque ea praestent, quae sibi ab aliis fieri voluerint.

§. CCCX.

Deinde a parentibus requiritur, *ut liberos suos iusto tempore in scholas mittant, illosque non nisi summa necessitate coacti domi retineant.* Quinto aetatis anno peracto scholas frequentare incipiant pueri, quibus scholarum

rum

rum et utilitas et iucunditas domi commendanda, amorque erga praeceptores in illis accendendus. Qui saepius scholas negligunt, aut aliis domesticis laboribus impediuntur, quo minus scholam frequentent, vix aliquid in illis proficiunt.

§. CCCXI.

Praesertim vero parentes id sibi negotii datum esse putent, ut scholae doctores praesentibus discipulis laudent, honorent, ac vel debitis vel aliis praemiis adficiant. Caueant ergo sibi a fordida ista avaritia, qua inuiti praeceptoribus, quae istis debentur, soluunt, aut alio quodam modo de illis detrahunt. Quin in ipsis liberorum de praeceptoribus querelis non statim suis aures commodent, sed praeceptorum facta vel approbent, vel suorum querimonias in dubium vocent, vel accuratius et prudenter in ipsam rem inquirent.

§. CCCXII.

Parentum quoque est, scholae praeceptoribus in formanda suorum vita et doctrina opem ferre. Ne igitur sui domi otio tempus perdant, sed, quae in schola didicerunt, repetant, atque bene meditentur, curabunt. De
V illorum

illorum moribus domi quoque sint solliciti,
neque nimia indulgentia aut lenitate illos
corrumpant. Potissimum vero neque verbis
neque factis suis umquam illis sint offendi-
culo. In suppeditandis libris scholasticis ne
sint difficiles, utque omnia melius procedant,
diligenter cum praeceptoribus col-
loquantur.

T E R T I A

DOCET

DIFFERENTIAM INSTITVTIONIS
PVBLICAE ET PRIVATAE

§. CCCXIII.

Celebris et multum agitata est quaestio:
Institutio publica num. priuatae sit prae-
ferenda? De qua vt rectius pronuntiari
possit, vtriusque tum commoda, tum in-
commoda GESNERI verbis proponemus.
In priuata igitur institutione primum illa in-
est commoditas, *quod ingenium discipuli melius
ita exploratur.* Cum enim semper ei prae-
fens sit praeceptor, et numquam fere a la-
tere eius discedat, multum cum eo loqua-
tur, quomodo erga parentes ac domesticos
se gerat, ipse obseruare possit, qua diligen-
tia item, et quo tempore quid ediscat, et
quae sunt id genus alia: ex his prudenti
viro proum erit colligere, quae sint pro-
pensiones, et quae vires inuenis.

§. CCCXIII.

Alterum, quod priuatam institutionem commendat, est, *quod plus temporis, quam in publica schola, tribui discipulis potest.* Quae enim quatuor aut quinque horae in tricenos, aut quinquagenos interdum, discipulos illic impenduntur, eae in solidum vni, duobusue aut tribus instituendis assignari possunt. Neceffe autem est, celerius multo, quam in schola publica, hoc modo profici, maturiusque curriculum illud litterarum, quibus adolescentium aetas imbui debet, absolui. Ita etiam sumtibus parcitur, et cupidi parentes citius appropinquare spes suas vident, quod maxime praestabile esse, omnes arbitrantur.

§. CCCXV.

Haec quoque commoditas soli fere priuatae institutioni propria est, *vt quasi aliud agendo prudens magister multa docere possit:* ita enim plus saepe proficitur, quam longis taediosisque praeceptionibus. In hac enim vel inter honestas animi remissiones, vel dum corpus curatur, vel inter ambulandum, vtilia multa docere discipulum praeceptor potest. Sic enim non inutiliter tem-

tempus perit, nullaue molestia, quin cum voluptate, addiscitur.

§. CCCXVI.

Omniū autem praecipuum maximumque priuatae institutionis commodum hoc est, *quod ita felicius longe a corruptione ac perniciē morum tenerae mentes custodiri posse videntur.* Cum enim in oculis semper parentum et praeceptoris versentur, a malorum autem consortio plane sint remoti, mirum esse videtur, si ne sic quidem a vitiorum contagione puri, integrique conseruari queant. Magnam in vtramque partem vim habent exempla: consultius igitur est, domi viuere puerum, inter paternarum maternarumque virtutum specimina, et crebras insuper adhortationes, illisque magistris virtutem discere, quibus vt quam similimus euadat, votis omnes expetunt.

§. CCCXVII.

Premitur vero et suis difficultatibus atque incommodis priuata institutio. Scilicet primo admodum frequens est, *vt, qui separatim ab aliis instituti sunt, cum celeriter ipsi profecerint, aliorum vero profectus aut plane nesciant, aut, quod contingere saepe potest, suis min.*

res deprehendant, in superbiam inde protabantur intolerabilem, qua bona omnia, quae forte habent, corrumpuntur, ipsique exosi bonis redduntur omnibus. Augetur haec superbia, quod, cum in paterna domo semper vixerint, iubendi quadam auctoritate apud familiam valere, quam deinde, postquam in alium locum ventum est, difficulter admodum dimittunt.

§. CCCXVIII.

Aliis verecundia obest. Cum enim in solitudine vixerint, et praeter parentes ac praeceptorem amplioris conditionis hominem fere nullum viderint, inde pudorem quemdam rusticum, aut potius stuporem, contrahunt, ut ad lucem publicam veluti caecutiant, neque coram viris cum auctoritate viventibus verbum unum proferre, aut hiscere adeo audeant. Quod vitium quibusdam per totam fere vitam molestum est, ut difficillime illud tandem exuant.

§. CCCXVIII.

Denique cum ita vivant plerique, qui domi instituuntur, ut ipsi de victu aliisque in vita necessariis parum aut nihil laborent, contingere solet, ut, cum e domo exierint, con-

fili

fili inopia laborent, neque ea, quae factu in talibus opus sunt, peruideant, unde multiplices errores, difficultatesque ac incommoda oriri, necesse est. Mollities huc pertinet, exacta et nimis diligenti matrum cura et sollicitudine contracta, quae laborem ferre, aut naturae desideriiis modum statuere nescit, incommoda res iuuenibus, et ad maiora contententibus, quam si deinde animi quadam obstinatione vincere velint, morborum, quin ipsius mortis, causa inde saepe existit.

§. CCCXX.

Scholae publicae magnam primo vim habent ad discendi ardorem excitandum exemplorum copia. Quemadmodum enim in nauibus remiges, et milites in praelio, eo ipso quod plures sunt, seque inuicem adhortantur, maiori vi, singuli etiam incumbunt remis, aut pugnam obeunt: ita etiam in schola eum, qui segniter officium facturus erat, saepe commilitonis excitat industria. Neque enim imitatio alienae diligentiae pro vitiosa aemulatione, ambitionis filia, habenda est. §. CXI. CXII. Alias frustra nobis et vitiose praeclarorum hominum, qui olim vixere, aut hodie viuunt, exempla ad imitandum proponerentur.

§. CCCXXI.

Tum magnam vtilitatem eo nomine publica habet institutio, *quod, quae uni videbantur dici, omnibus ac singulis profunt.* Monere siquidem praeceptor debet discipulos, vt, quidquid in schola agitur, id ad se pertinere omnes ac singuli existiment. Ita, quae in vno reprehendet magister, ab iis omnes sibi cauendum sciant, eaque omnibus consecretanda, quae in vno probabit. Vbi commentationes discipulorum et scripta abs se emendata praeleget, de multis singuli monebuntur, de quibus neque ipsi cogitassent, neque praecptori fuisset monendi occasio.

§. CCCXXII.

Praeterea, qui publice in scholis docentur, cum in plurium consessu et frequentia saepe loquantur, *maiores etiam in dicendo libertatem acquirunt:* quae quanti facienda sit, illi demum cognoscent, qui ea destituuntur. Occasio etiam, multos iuuenes diuersa plerosque indole, studiisque diuersis cognoscendi, prudentiam vel non sentientibus auget, et vitae communi facit aptiores. In primis si domo sua et a parentibus aliquantum absint, discunt paulatim ipsi rationes suas administrare, mollitiemque, domestica educatione contractam, exuere.

§. CCCXXIII.

§. CCCXXIII.

Sed quemadmodum nihil est ex omni parte beatum, ita etiam publicis scholis incommoda plerumque adhaerent longe maxima. Primum enim ob multitudinem eorum, qui simul instituuntur, *non satis potest haberi ratio diuersitatis ingeniorum*, sed tardis eadem ediscenda proponi debent, quae celeribus, futuris theologis, quae politicis: vnde magnum studiis impedimentum oriri, certum est. Praeterea *nimis exigua temporis particula in singulos impenditur*, quin saepe per vnum pluresque dies tacitos quosdam in schola sedere necesse est, qua re profectus adolescentium nimium quantum retardari, cuius est manifestum.

§. CCCXXIII.

Vnum crimen restat, quod, si verum est, vel solum mouere omnes debet, vt domi potius, quam in publica schola doceri suos velint, *ingens periculum corruptionis*, quod tantum esse videtur, vt mirum sit, et tantum non portenti instar habendum, si quis integro pudore ac saluis moribus inde euadat. Recens aduenientes a veteranis corrumpuntur, ne defint vmquam scilicet, a quibus iuniores malitiae labem contrahant. Illi in

primis, quibus publico sumtu hospitium et victus praebetur, cum vna habitare quibusdam in locis soleant, neque grauis alicuius viri compescantur praesentia, in tantam saepe petulantiam lasciuiamque prolabuntur, quae per totam vitam miseros, deoque et bonis omnibus inuisos reddat. Haec si ita sint, et emendari nulla ratione queant, fatius profecto esset, plane litteris operam non dare, quam in stabula eiusmodi nequitiae iuuentutem concludere.

§. CCCXXV.

Vidimus commoda pariter ac incommoda publicae priuataeque institutionis, ita vti communiter solent proponi. Fatendum tamen, conferta haec admodum esse et indifcreta. Si quidem et commoda vtriusque institutionis amitti possunt, et saepe amittuntur, praeceptorum partim, partim ipsorum parentum culpa; et incommoda euitari, vt re vera saepe euitantur, parentum praeceptorumque pietate ac prudentia: id quod per omnia, quae modo diximus, eundo prolixè demonstrare, difficile haud esset; sed est a breuitate nostra alienum. De illo tantum capite videamus, quod maximam vim habere debet ad inclinandos in alterutram partem

partem animos, de morum corruptela: vtrum periculum illud mouere nos debeat ad praeferendam publicae priuatam institutionem.

§. CCCXXVI.

Certum est, si boni et pii sint parentes, vt virtutum omnium exempla praeire liberis queant, si familia proba, vt corruptionis periculum inde metui non debeat, si domesticae rationes patiantur, vt non tantum domi instituatur filius, sed et in oculis parentum semper versetur, et, quod omnium fere primum est, si praeceptor aliquis haberi possit, cuius fidei tuto tenera aetas committatur: si haec omnia ita se habeant, quin domestica institutio publicae praeferenda sit, etiam non malae, sed in qua consortium tamen malorum euitari penitus non possit, nihil est dubitandum. Iam cum rarissime, quae requisita a nobis sunt, in vna domo conueniant omnia, et ab altera parte non desint scholae publicae, in quibus et praecipitores docent, qui exemplis pariter ac monitis veram morum honestatem promoueant, et seuera disciplina cauetur, ne impune alios attentet corruptorum malitia: apparet, non temere, neque promiscue hac de re esse pronuntiandum.

§. CCCXXVII.

§. CCCXXVII.

Quin illud etiam notatu dignum arbitror, suppetere rationem, qua occurri bonam partem corruptelae, quae ex publica in scholis institutione timetur, possit. Primum est, ut domi caste sancteque educantur pueri. Siquidem nisi corruptos mores in scholam multi adferrent, non redirent inde quouis vitiorum genere inquinati. Fons igitur mali obstruendus est. Vero autem pietatis sensu imbuta pectora felicius in officio continebuntur, si viro cuidam graui et pio commendentur, cuius, si fieri potest, conuictu uti, aut minimum saepius ad eum adire, illis liceat. Hic adfuefaciet adolescentes, humaniter ac remisse cum illis colloquendo, ut omnia, quae in schola audiuerint, aut viderint, tum a praeceptore, tum a discipulis, quotidie ipsi narrent, qua ratione occasionem habebit prudentibus monitis, e re praesenti arreptis, eos confirmandi, et, quam primum periculum adesse deprehenderit, in viam reducendi. Si parentes eo ipso in loco habitent, ubi est schola publica, multo magis etiam prouidere poterunt, ne moribus conuersatio in schola noceat.

§. CCCXXVIII.

Quemadmodum autem reliqua priuatae
insti-

institutionis commoda, praeceptoris vel imperitia vel malitia, aut parentum etiam culpa facile amittuntur: ita ab altera parte euitari etiam incommoda possunt. Superbia non nocebit, si, quod supra inculcauimus, vera humilitate pectus impleatur adolescentis, et insuper, quantum sit, quod nesciat, saepe ob oculos illi ponatur. Verecundia nimia tolletur, si viros, cum dignitate viuentes, adundi copia, quoties potest, illi fiat, et liberaliter de cetero educetur. Consilii in pecunia administranda inopia, atque mollities difficilior, fateor, euitantur; euitantur tamen, si mediocris pecuniae usus illis concedatur, et peculium quasi aliquod profectitium: tum matri ipsi persuadeatur, ne, cum prodesse se putat filio, molliter nimis eum curando, multum illi noceat.

§. CCCXXVIII.

Idem de publica institutione pronuntiandum videtur. Vt exemplis diligentiae excitantur animi, ita pigritiae exemplis etiam possunt deprimi: in luce versari discunt discipuli, sed, nisi alias prouideatur, tantum in scholastica illa luce, seu puluere potius ac tenebris. Discunt circumspecte et prudenter se in vita communi gerere, sed nimis

magno

magno

magno illis interdum haec prudentia constat, et fero discunt sapere. Denique praeceptor imperitus aut malus fructum institutionis fere omnem intercipit. Quod ad incommoda attinet, diuersitatis ingeniorum ratio quomodo in publica institutione haberi possit, superius expositum est: §. LXXXVIII nimis paruum tempus in singulos non impendit praeceptor, qui nihil dicet facietque in schola, nisi quod vniuersis proffit, attentionemque discipulorum saepe interrogando conseruare studebit. Neque igitur multo tardius proficitur, et firmitus insuper haerebit, quod in confessu plurium, et multis quasi testibus erit semel apprehensum.

§. CCCXXX.

Illud vero, quod maxime facit, ne suaderi omnibus priuata institutio possit, est paucitas eorum, quibus eiusmodi prouincia tuto demandari queat. Quid requiratur a domestico praeceptore, ex iis, quae diximus, satis apparet, vbi illud praesertim cogitandum, ab vno omnia docenda esse adolescentiae profutura, et, si ab hoc vno peccatum sit, non esse, vbi damnum refarciatur. Multis vero ingenium deest, aliis discendi voluntas, plurimi moribus iis sunt, vt rusticitatis et ineptiae.

eptiarum, quin impietatis plus, quam bonae rei, docere discipulos queant. Cum tenui plerumque conditione sint domestici eiusmodi praeceptores, qui ingenio et facultatibus valent, ad comparanda sibi doctrinae praefidia, ad alia quaeuis animum aduertunt, quam eo, vnde vix sustentandae vitae necessaria, nedum vt diuitias aut honores, comparari posse vident. Reliqui tenuioris fortis iuuenes, cum, vnde viuant, non habeant, donec muneri cuidam publico praeficiantur, quaerunt, quos interim priuatim, quauis etiam mercedula, instituant, etiam si iis, quos modo diximus contentum laborem refugere, nihilo sint aut a natura, aut a moribus, aut ab eruditione denique instructiores. Pauci sunt ad tale munus apti, et quos praeterea paupertas vel amor harum litterarum, quibus ad humanitatem puerilis aetas informari debet, adigat, ne provinciam eiusmodi refugiant. Sed iidem, cum nimium fere molesti esse soleant, latent, reliquis, qui impudentia frontem armarunt, quidquid id est, commodi praeripientibus.

§. CCCXXXI.

Ex his, quae haecenus disputauius, satis, arbitror, apparebit, in tota hac causa
vni-

vniuersim aliquid pronuntiare difficile esse,
 sed semper ad priuatas cuiusque rationes
 esse respiciendum, et, quid cuique factu
 opus sit, considerandum. Illud tamen dici
 posse generaliter videtur: si haberi queat
 priuatus praeceptor, qualem descripsimus,
 neque aliud quid obstat, domesticam institu-
 tionem omnino publicae praeferendam.
 Hoc autem cum raro admodum contingat,
 prudenti consilio circumstantiae omnes pon-
 derandae, scholae, in quam mittendus est
 adolescens, status explorandus, et in re du-
 bia ac ambigua illud eligendum, quod mino-
 ri cum periculo coniunctum sit, aut emen-
 dari facilius possit. Magno quoque vsui
 futurum est, si publica et priuata institutio
 commode coniungantur: praesertim cum a
 publicis scholae praeceptoribus maior eru-
 ditionis gradus, meliorque docendi metho-
 dus, vsu ipso et temporis diuturnitate com-
 parata, iure expectari possit; quae res
 adolescentibus non potest non insigni-
 ter prodesse.

T A N T V M

131 L 14

Vol 18

